

MEDDOBIE

XV 2

U V O D N I K : FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), LOS LIMITES (81)

P O E Z I J A I N P R O Z A : VLADIMIR KOS (JAPONSKA), KAKOR
LUČ TOVORNIH BARK NA SÚMIDA (82) – IGNATIUS SUMMERCALL (83)
* † ODOŃ, NE, NI POMLADI (104) * MILENA MERLAK (AVSTRIJA),
ŠTIRI PESMI

P O G O V O R I : MARJANCA SAVINŠEK (FRANCIJA), MENI JE
SLIKARSTVO ŽIVLJENJE (pogovarjal se je NIKOLAJ JELOČNIK)

R A Z P R A V E : VINKO BRUMEN (ARGENTINA), FRANCETA VEBRA
MESTO V FILOZOFIJI (108) * FRANC JEŽÁ (TRST), KOSEZI

U M E T N I Š K A P R I L O G A : akademska slikarka MARJANCA
SAVINŠEK (FRANCIJA), RISBA IN OLJA

ENTRESIGLO

MEDDOBJE

Splošnokulturna revija

Leto XV

1975

Št. 2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ. TEHNIČNA UREDITEV NIKOLAJ JELOČNIK.
NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, BUENOS AIRES 1407,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi
s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 96. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v juniju 1976.

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Editor responsable: dr. Valentín Debeljak

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1328338

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de junio de 1976, en las
Talleres Gráficos Editorial Baraga SRL, Pedernera 3253, Buenos Aires, Argentina

CORREO
ARGENTINO

SUC. 7 B

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

FRANCE PAPEŽ^v

LOS LIMITES

Hace más de veinte años la revista se propuso trazar unos límites a la expresión de nuestra realidad en el mundo en que estamos presentes. Hemos visto, desde entonces, una creación literaria que evidenciaba nuestra situación comprometida con los más puros valores espirituales y nacionales. La revista mantuvo todo este tiempo y a pesar de algunos cambios en la redacción, una línea propia; conservó los valores tradicionales y se abrió de vez en cuando a las nuevas visiones de la realidad. Se han escrito muchas páginas con la inquietud de llenar un vacío, de expresarse y de dar a conocer nuestra presencia en el mundo. Había un notable vigor durante los primeros años, pero la actividad creadora de nuestros colaboradores pudo superar también algunos reveses y deserciones. Hoy la revista sigue el mismo deber inicial de mantener viva nuestra conciencia cultural y espiritual. Sin embargo, es posible señalar entre los límites más importantes de la existencia de la revista los siguientes:

La revista, así como también la propia Acción Cultural Eslovena habían perdido hace tiempo algunas fuerzas creadoras: los colaboradores que se alejaron definitivamente por diversos factores. Se produjo entonces una concentración de opiniones personales, no siempre críticas ni constructivas, mientras que, por otro lado, los datos realistas nos señalan un alto grado de valoración de nuestra labor entre los creadores y el público en todas partes del mundo. Hay una conciencia generalizada de que hay que continuar a cualquier precio esa actividad cultural y creadora.

La revista se acerca más y más al punto en el que se hace necesario conquistar la confianza de nuevos colaboradores, especialmente jóvenes. Habrá que abrirse ampliamente en esta dirección. Es posible observar ya entre la juventud un renovado interés por la actividad en las principales secciones de la Acción Cultural: el caso elocuente es la actividad teatral. También la revista esta recibiendo aportes nuevos.

Estos hechos, someramente expuestos, hablan de la perseverancia en las aspiraciones legítimas de todos los que están consustanciados con la revista, que se propuso, hace ya más de veinte años, trazar los límites de nuestra realidad en el mundo.

VLADIMIR KOS

KAKOR LUČ TOVORNIH BARK NA SÚMIDA

*Pesem v petnajstih vrsticah Meddobju za pot
v petnajsto meddobje*

Drobna luč tovornih bark na Súmida
v večere, zelena, bistra luč
karavanam senc zidov na bregu senc ravnine,
kjer ždi skelet miru,
blaga luč, drseč ob dihanju meglá živali
v le srcu vidno smer.

Vrh mostu te spremljam v kraj,
kjer zdaj te marčni krajec bo vodil nekaj dalj,
nekaj ur.
Nocoj pod tvojim čelom S K A razbiram.
Motor brni od strun.

Drobna luč, drseč v temo preteklosti nasipov,
noseč svobod zaklad naših duš,
rezoč vodo na zdaj, manj zdaj in jutri:
oj, luč ustvarjanja!

Súmida je široka reka, ki se s severa zareže v tokijsko ozemlje in od nekda j služi tovarnemu prevažanju. Na nevarnejših mestih so kopno zavarovali proti povodnji z nasipi. Pred približno tristo leti je ob tej reki pod staro palmo živel slovit japonski pesnik Bašó.

Tokio, velika noč 1976

IGNATIUS SUMMERCALL

(Tretja nagrada leposlovnega natečaja
dr. IGNACIJA LENČKA za leto 1975)

ZNOVA ga je zaskalelo, ko je odprl oči v komaj rahel svit. Zaradi velikih zlatih zvezd nad glavo je za hip upal, da sanja, a hladno trdi pesek pod telesom ga je neusmiljeno spominjal na resničnost. Zakaj ga niso bičali do smrti? Ker je bil rešil vole karavane pred hudournikom? Ker mu je komaj osemnajst let? Ker se je ponudil v Kansasu za voznika mesarju Vorspelu in njegovi žlahti, da jih popelje čez prerijo v daljno Kalifornijo? Frederiku Vorspelu, čigar edino bogastvo je bil pošten, a prenagljen značaj, in pa bratovo pismo, v katerem je Frederika rotill, naj prevzame njegovo ogromno posestvo, ker hira in nima nikogar po mrtvi ženi. Celo kansaško tržišče je vedelo za to. Potem, tretji teden vozarjenja in pehanja in vlačenja čez prerijo, ko so se pojavile prve modre gore na obzorju, so ga obkolili med opoldanskim dremanjem po kosilu. Dva mlada neznanca, ki sta se bila pridružila Vorspelu prav v zadnjem trenutku pred odhodom v prerijo, sta ga sunila na noge in mu držala lahti za hrbet.

»Tat!« mu je zabrusil v obraz bledi Vorspel s tresočim glasom. »Oni dan, med tvojo nočno stražo pri volih, mi je nekdo ukradel bratovo pismo. Davi sta ta dva gospoda, ki te držita, Morgage in Cobler, bivša šerifova namestnika iz Kolorada, našla pismo na dnu tvoje prtljage. Kaj praviš k temu?«

Nace je hotel prodreti krog okoli stoječih straž z najjasnejšim »Nedolžen sem!«, a strahotna nemoč se je vrinila med pamet in srce in mu stisnila grlo, tako da so se pregibale le neme ustnice. Vorspel se je obrnil k svojemu stricu:

»Bob, ti si največji revež med nami – sodi ga!«

Zunaj taborišča, da bi ga žene in dekleta – posebno Vorspelova ljubka, dobra hči Caren – ne videle, so ga vrgli na tla, mu privezali nogi in roki ob kol in ga polnagega bičali do nezvesti. Ni vpil, le stokal je, dobro ve; in enkrat se mu je zdelo, da je smrt blaženost v primeri z bolečino.

Znova ga je zaskalelo, a zdaj je vedel, da obrača le glavo za zadnjimi prerijskimi zvezdami in da leži na trebuhu. Hotel je zajokati, pa ni zmoغل solz. Z bolelevki srca je tvoril črke »Jezus« in jih skušal brati v sebi. Najprej jih je izgovarjal angleško s kansaškim naglasom, potem se mu je zdelo, da zveni v materini slovenski izgovorjavi mogočnejše. Kaj mu je rekla mati Neža, ko je klečal ob njeni bolniški postelji? »Nace, morda boš velik, ko se vrneš iz Amerike – tudi če si izbereš tujko za ženo, se vrni Slovenec...« In oče Anton, bivši krajnar Anton Smerkolj, kaj mu je dejal ob slovesu? »Nace, ne boj se človeka ne hudiča – boj se jeze živega Boga!«

Znova ga je zaskalelo, ker se je hotel premakniti, a opazil je, da nima več zvezanih ne rok ne nog. Naenkrat je čutil, da je zanj neizmerno važno, da spozna svojo krivdo. Od takrat, ko mu je očetov prijatelj, čikaški kaplan pri Svetem Imenu, Poljak gospod Mihael izpisal neke vrste angleško izkaznico »za vsak primer« in poleg slovenskega imena Ignacij Smerkolj zapisal še Ignatius Summercall »za primer dvoma«, pa do dne, ko je začel delati na kansaški železnici. Le enega greha se je mogel spomniti, a še tega je bil gospod Mihael v spovedi izbrisal na vse veke. V Chicagu se je bil pridružil zidarskemu podjetju, čez dan delal, zvečer se učil angleščine; neko noč je, bolan po domotožju in osamelosti, odšel pit; vedel je, da bi moral nehati, ko je položil zadnji žepni dolar na mizo, a zahotelo se mu je še slajše pozabe, odprl je srajco in potegnil zaklad, ki sta mu ga oče in mati prihranila kljub bolezni pri hiši; predmestni krčmar mu je nato prinesel posebno kapljico, nakar se je zbudil pod jutranjim nebom v jarku na poti k jezeru – brez mošnjčka, brez čevljev, brez ure in s strašnim glavobolom. Ne, drugega se ni mogel spomniti. Da se je učil streljati v Kansasu? Revolver mu je podaril železniški sodelavec, ker ga je polmrtvega pobral na cesti in v svoji podstrešni sobici zanj skrbel. Ko si je MacDonald, človek z Irske, opomogel, mu je zaupal dve stvari: revolver, »za božjo previdnostjo najučinkovitejše sredstvo v deželi brez reda«, in lovski nož, dovolj velik, da ga lahko rabiš za orožje, in dovolj majhen, da ga skriješ v škorenj. In da se je ponudil za voznika? Od doma je govoril tak jezik z voli in konji, da so ga radi ubogali. Tudi je Vorspel ponujal smešno nizko ceno za tako nevarno potovanje; drugi so ponudbo odklanjali. Vorspelovega pisma pa sploh ni bil videl.

Prvi svit se je umaknil zori, ki je s toplo jasnostjo preplavila prerijsko morje. Nekje v morju bolečin je Nace našel košček moči za šepet »Jezus!«, poln novega zaupanja. A takoj nato ga je zgrabila bojazen, da bo čez nekaj ur vroče in da bo umrl od žeje. Čutil

je brezupnost te bojazni in jo skušal suniti od sebe s tem, da je spet dvignil glavo. Na nogah je začutil težo škornjev in nekaj kakor na kožo prilepljene kose obleke. Nobene prtljage, nobenega klobuka, nobene čutare. Omahnil je nazaj na travo in pesek. Tudi če se priplazi do škornjev in do skritega noža, bo umrl od žeje. Ne, noče umreti, le zadremati hoče do večera. Ali mu ni oče dejal, da se ne sme bati drugega kot jeze božje?

Kako dolgo je padal v dremavico, ni vedel. Zora se je umaknila škrlatnemu soncu in sonce se je umaknilo črnim oblakom. In skozi travo je zavel hladni, močni veter daljnih gora. Zabliskalo se je, kakor se zabliska le na preriji, ki se v ta namen zavije v grobno črnino. Zabliskalo se je, a ni hotelo deževati. V eni izmed bliskavic se je negibnemu jezdecu v travi zdelo, da vidi nekaj belega v določeni smeri. Konju zadrhtijo nozdrvi, kot da bi čutil vodo ali kri. Čez nekaj dolgih, previdnih minut se jezdec in konj ustavita nad negibnim Nacetom. Jezdec počaka na bliskavico, se še enkrat ozre po preriji, skoči s konja, ki mirno čaka, vzame s sedla čutaro in jo pritisne na tilnik. Lahen drget prešine izmučeno telo, neznanec pa dvigne Nacetovo glavo, da se pokažejo zamazana usta, vrine čutaro med zobe in kot otroku prigovarja: »Pij! Pij!« Nace srkne in hoče več in se skuša dvigniti na roke, zaječi in omahne. Kakor da slutiti, da se mora priboriti do novega položaja, neskončno počasi dvigne usta in pije.

V dveh urah viharnega neba in daljnega grmenja je neznanec vlijl neke vrste olja na rane, ga pokril s svežo srajco, mu dal požirek žganja in ga od tilnika do nog zagrnil s oguljeno, a lahko ponjavo. Sklonil se je k Nacetu in mu rekel: »Spi!« Torbo za sedlom, ki mu je vse te stvari dajala, je pustil pri bolniku, se zavihtel na konja, se ozrl v smer zakritega sonca in odjezdil. In ko se je vrnil, je vlačil za sabo na vrvi butaro vej nizkega, a trdoživega prerijskega grmovja. Kmalu je imel pripravljeno zasilno nosilnico, ki jo je s pomočjo odeje s sedla napravil kar se da prikladno za ležanje. Nace se je začel gibati in enkrat je neznanecu skoraj stisnil roko.

Kakor se je bilo nebo nad prerijsko naenkrat stemnilo, tako se je brez nadaljnega svarila spet razbelilo in razplamenelo. Dobri konj Cid in neznanec sta stopala čez pesek in travo s filozofsko potrpežljivostjo, da čim manj treseta nosilnico, ki jo je konj vlekel za sabo. Neznanec je potoval južno, proč od gora na vročično se svetlikajočem obzorju, in vendar se ni nikdar od njih oddaljil. Kakor da bi jih poznal bolje kot svojo dušo. Morda pa so neizogibni sunki ob nosilnico celo podvojili napore Nacetovega telesa za okrevanjem – tretji dan je mogel reči svojemu molčečemu tovarišu: »Hvala ti!«

Tisti večer sta taborila v veliki senci osamljenega hriba, proč od sledi stare steze, a vendar z odprtim pogledom nanjo izmed skal, ki jih je narava bila igravo raztresla tu in tam pred tisočletji. Nace je spet mogel sedeti, odet v neznančevo suknjo. Drobni ogenj ni dajal dima, a je bil dovolj močan, da je v njem neznanec pekel stegni prerijskega volka. Vsak dan je bil neznanec ustrelil kaj okusnega na sicer tako enolični ravnini, ki se je zdela v svoji blazni vročini sovražnica življenja. V resnici je vsa savana trepetala od življenj, ki pa so morala svoj dih trgati iz klešč plazečih se, letečih, stopajočih nasprotnikov. Doma je bil strašno izbirčen, a nocoj se je Nacetu zdelo, da so tudi prerijske podgane poslastica, da je le dovolj gladu, soli in ognja. V odprtino med skalami in prodniki so sijale iste velike, zlate, prerijske zvezde, kakor da bi mu čestitale, da je srečno prestal drugi izpit svojega življenja. Nace je potegnil v škornju skriti nož napol zamišljeno napol z željo, da preskusi gibčnost prstov in zapestja, tako kot ga je bil učil MacDonald; držal ga je v desni dlani. In prav ko ga je hotel gibčno zasukati, da bi mu služil za pečenko, je v odprtini zrasla senca človeka, v soju ognja se je zasvetil revolver in se kakor v nevidni roki dvigal na črto od cevi v glavo Nacetovega tovariša. V naslednjem trenutku so se zgodile tri stvari, a težko je reči, koliko sekund je padlo v peščeno uro večera. Nacetov nož je v loku švignil nekam v črnino nad revolverjem, revolverjeva krogla je udarila zrak nad skalami, in neznanec je spustil pečenko, se zavrtel proč od ognja in istočasno ustrelil skoraj z boka v smer odprtine. Potem je planil skoz isto odprtino, med kamni je odjeknilo od kotaljenja ali od padajočega telesa, Nace ni mogel spoznati; obsedel je zaprtih oči, hrbet ga je znova skelel s tolikimi iglami, mislil je na polena kot na zadnje obrambno sredstvo. Prisilil se je, da odpre oči in z njimi izbere med ogorki. In Nacetov tovariš se je vrnil. »Hvala!« je tiho dejal Nacetu in prvič je Nace v ogljasti otožnosti neznančevih oči zagledal nekaj kakor toplo luč, ki je takoj spet ugasnila. Neznanec je pred Naceta položil revolver s srebrno vdelanim ročajem, platneno srajco, usnjene hlače, denarnico, potem Nacetov nož.

»Najin obiskovalec ne potrebuje več teh stvari na potovanju v večnost. Tvoje so.«

Pomagal je Nacetu nadeti pas s krogli in revolverjem, potem ko ga je bil previdno vtaknil v osvojeno obleko. Nagonsko sta se obračala proti vhodu; ognja nista obnovila.

»Grem s kamni pokrit truplo,« zašepeta Nacetov tovariš, »in iskati njegovega konja – tudi ta je tvoj.«

Naslednji dan, še bolj vroč kot prejšnji dnevi, ju je spremljal jahajoča zmeraj bliže goram, a takorekoč s spodnje strani. In

tistega dne večer ju je našel v varni senci prvih borov podnožja. Kakor da bi ga prerija izpustila iz svojih klešč, se je Nacetu zdelo v dišečem zraku. In dasi je bil odkril na preriji moč molčljivosti, se je ta večer še enkrat zahvalil svojemu še zmeraj brezimnemu tovarišu in mu z nekaj preprostimi besedami predstavljal sebe in svojo pot čez prerijo.

»Ignatius Summercall...« je ponovil neznanec.

»Iz daljne Slovenije v Evropi,« je končal Nace in dodal molk. In veter je dodal svoj vzdih. In bori rahel trepet. Neznanec je z vejo zbiral žerjavico.

»Jaz sem meksikanskega rodu,« je predel besede, kot da bi jih vezal zase v določeni smisel, in tako vezane so besede zvenele s španskim naglasom, ki ga je bil Nace slišal v Chicagu. »V Spodnji Kaliforniji so mi rekli Don Blanco, zdaj mi pravijo Črni Juan. Ko sva v Zgornji Kaliforniji z ženo – naj počiva v miru! – našla zlato, so naju napadli trije amerikanski roparji, posilili in ubili ženo, mene pa zbičali do nezvesti.«

Nekje je zapela sova.

»Amerikanska starka me je skrila in zdravila. Žene mi ni mogla vrniti.«

Zdaj se je nekje v temi oglasil prerijski volk in spet utihnil, kakor da bi se bil ustrašil svoje grobne melodije. Tako tiho je postalo, da se je Nacetu zdelo, da čuje dih noči. In dasi sta bila od treh strani obdana od skoraj neprodorne goščave, ki bi s svojim suhim zvokom takoj izdala najmanjši gib v tej tihoti, si Juan Blanco ni nikdar privoščil popolne lagodnosti; desnica mu je počivala blizu revolverja. Nekje visoko med bori se je bil ujel sij zvezd, v zatočišče je tiho pljuskala zmeraj gostejša tema, zadnja žerjavica je umrla, le polglasne besede so dobivale oblike in gorele.

»Dva od roparjev sem izsledil. Tretji, Joe Hiss, je postal glavar tajne združbe, ki prede svoje mreže od Río Grande do Kansasa. Gore in doline so polne Hissovih ljudi, ki jih plačuje z naropanim zlatom.«

Nace je nagonsko potipal s srebrom okovani revolver na svojem stegnu, ki ga je nosil po Juanovem zgledu poševno pod pas za bliskovit prijem. Vsa noč se mu je naenkrat zdela polna Hissovih terencev.

»Najin obiskovalec oni večer je bil Hissov človek. Mene hočejo za vsako ceno – moja posestva hočejo, in jaz sem zadnji lastnik.«

»Morda sta bila Morgage in Cobler v Vorskopeli karavani tudi Hissova človeka,« je kakor zase dodal Nace, »toda zakaj sta se hotela znebiti mene?«

»Po mojem si se jima zdel edini spretni in razumni voznik. Ko tebe ni več, lahko zapeljeta neizkušeno karavano v neizhodne kanjone, se ponudita za pozvedovanje po izhodnih poteh in se vrneta po pismo, ko bosta glad in zgodnji sneg neslišno ubila karavano.«

Spet je zaječalo od zavijanja prerijskega volka in visoko v borih je sladko začivkal neznan ptič, da bi popravil nesoglasnost; morda pa ga je zdramil gorski veter z zmeraj hladnejšim dihom... Potem je Nace rekel to, kar je bil hotel reči že včeraj, pa ni vedel, kako:

»Gospod Blanco – dovolíte, da vas spremljam.« In kakor da se je zbal golote svoje prošnje, je hitro dodal: »Vi ste doma med divjimi stvarmi in ljudmi, nebo in zemljo prebirate kot knjigo – in vi ste mi rešili življenje. Naj se učim od vas.«

Nace je čutil, kako je Blanco v temi zamajal z glavo.

»Ko sem s konja prvič gledal tvoje negibno telo, nisem vedel, ali zaslužiš pomoč ali ne. Prerija je polna sovražnikov. Potem si med vročično dremavico zavzdihnil: Jezus! Mama!... in ti dve besedi sta mi naložili dolžnost, da te rešim. Toda – moje življenje je nevarno, moja pot je zapisana nasilni smrti.«

»Okusil sem širino in globino narave, nič me več ne mika ozko mestno življenje. In – okusil sem zlo in bi ga rad izpljunil.«

Nace je čutil, da ne more ničesar več položiti na tehtnico, da jo nagne v svoj prid. Don Blanco je neslišno vstal in odšel pogledat konja, in ko se je vrnil z odejo in jo razgrnil ob mrtvem ognju za počitek, je rekel komaj slišno: »Klič me Juan – jaz ti bom rekel Ignacio.«

Ves čas sta se vzpenjala, iskaje kritja za debli, v senci previsnih pečin, na strmi stezi rajši kot na lagodni, na vse strani odprti poti. Dasi ni Juan očrtal potovalnega cilja, je bil Nace prepričan, da skušata prodreti v skrivnostne modre gore, ki jih je bil gledal s prerije in ki je vanje morala izginiti nesrečna karavana. Včasih je Nace z roko nakazal, kar se mu je zdelo dolina bližnjica, skoraj natančno devetdeset stopinj na črto domnevnega karavaninega položaja, a zmeraj je Juan odkimal s kratkim »slepi kanjon«. Včasih se mu je zdelo, da jahata naravnost v skalnato steno brez izhoda, a v zadnjem trenutku je iz ene stene nastala še ena iste barve in s tenko potjo na sredi. Neko jutro pred zajtrkom je zagledal v gorskem potoku svoj obraz, zagorel, bradat, z očmi je-klaste sivine; skoraj kakor Juan, si je mislil, čeprav so mu široka pleča morala nadomestiti pol pednja višjo Juanovo vitkost. Včasih ga je Juan učil španskih besed za to in ono posebnost okolja. Juan je učil Naceta streljati s puško in ko je Nace podrl

bežečo srno za večerjo, se je opazujoči Juan nalahno nasmehnil in izrazil zadovoljstvo s kratkim »Bueno!« Včasih je Juan z daljnogledom razbiral možne točke zaasedo; čim globlje sta prodirala v gore, tem počasneje sta se pomikala. Nace je jahal okoli pet do deset metrov za Juanom, ki je to razdaljo zahteval zaradi varnosti.

V začetku je bil zaplenjeni konj do Naceta popolnoma brezbrizen, čeprav mu ta ni dajal ostrog. Hotel ga je navaditi na ime Blue, zaradi modrikasto se svetleče dlake, a konj ni odgovarjal. Neko pozno popoldne, ko je dišalo po viharju, sta se Juan in Nace odločila za zgodnji počitek na precej skriti planotici z bistro vodo in Cid in Blue sta po raztovorjenju odšla k vodi. Navajen na opazovanje tudi med delom za taborni ogenj je Nace videl, kako se je njegov Blue naenkrat pogreznil v nekaj kakor luknjo ob vodi in kako je tiho začel izginjati vanjo. Tudi Juan je videl nezgodo in hotel teči na pomoč, a Nace ga je zadržal, zgrabil vrv in jo med tekom zavil v laso, kot ga je bil učil Juan, vrgel zanko konju čez vrat, a pogreznjanja ni mogel ustaviti, ne da bi konja ne zadušil. Vrgel je laso Juanu in se pognal v do kolen segajočo ledeno vodo ob luknji. Konj ga je gledal s čudnimi, prosečimi očmi, z gobcem v zraku, ker ga je laso stiskal. Z vso močjo se je Nace oklenil konja pod vratom nad prednjimi nogami, Juan je popustil laso, Nace je strahotno težo skušal vleči proti sebi, da nudi konju čimprej trdno zemljo pod nogami. »Blue, Blue!« je prigovarjal konju in vlekel in vlekel in mislil, da se mu bodo mišice pretrgale, hotel je jenjati, hotel se je vdati, a konjeve svetle oči so ga nagovarjale, še enkrat je vrgel v vlek ves svoj up z bolečino obupa, predrl je steno luknje, da se je sesula in se je konj pretegnil do struge. S povešeno glavo je stal v potoku in trepetal. Razen izčrpanosti in rahlo oguljene krvave kože ni bilo ran na kosteh; s Juanovo mažo je potem pokrnil še te razpokline. Od tega popoldneva sta Nace in Blue zrasla v eno. Na nevarni stezi je Nace stopal pred Blujem, tudi kadar se je Juan zaupal Cidu, ki so ga bile vzgojile meksikanske strmine.

Neko opoldne, ko je sončna luč tipaje prihajala skoz bore in smreke na gozdno pot, je Juanov Cid nenadoma obstal. Juan se je zavihtel iz sedla in izginil neslišno med grmovjem in Nace je kot okamenel čakal z napetim revolverjem. Čez deset neskončno dolgih minut se je Juan pojavil za Nacetovim hrbtom, ne da bi ga jezdec in konj opazila. »Ignacio!« je poklical Naceta, ki se je zdrznil, ker je bil z očmi in ušesi v goščavi pred seboj, od koder je bil pričakoval Juana ali pa nasprotnika.

»V goščavi stoji ob deblu ranjena medvedka. Veter piha z nasprotne strani, ne ve za našu. Ostani tu.«

Juan je šel po puško k Cidu, ga pobožal, da je Cid stal kot vkopan v zemljo, čeprav je trepetal, in spet ga je goščava požrla neslišno, z razumevanjem, s sencami in potrpežljivim mahom. Potem je počil strel, ki se je zdel blizu in daleč v tem globokem gozdu prastarih borov in smrek. Dva dni sta se mastila s pečenko medvedjih tac. In Juan je moral Nacetu pokazati, kako se da neslišno ali skoraj neslišno gibati med grmovjem in v travi, kjer človeku služi vse, kar duši zvok ali pa izenači z okolico, tako s šelestenjem listov in valovanjem bilk. Od tega dne sta podvojila previdnost: medvedka je bila obstreljena od človeka.

Nace se je moral truditi za čuječnost. Čisti zrak, starodavnost skalovja, oblike dreves in menjajoče se barve poletja, ki se poslavlja, in razsežnosti, v katere sta se pogrezala nebo in gora, v vsem tem se mu je misel na smrt in zasedo zdela kakor slab sen; brazgotine na hrbtu in vratu so ga morale spominjati na to, da je resničen svet mešanica lepote, bolečine in zla. Na nočni straži so ga čudovito svetle zvezde vabile k premišljevanju o božji iznajdljivosti, a moral se je zadovoljiti s kratkim vzdihom občudovanja in hvaležnosti; ne krika sove ne smeri, v katero so udarjale njene peruti bodisi na lovu bodisi na begu, ni smel prezreti. Nekajkrat ga je potem obdal občutek praznine, nemoči in brezmiselnosti; vedel je, da je le kosček resnice neke na njegovem dnu, čutil je, da mu pije zdravje, dokler se mu vda, počasi je v njem spoznal enega svojih nevidnih sovražnikov, in ker se ga ni mogel kar tako otresti, je srce še bolj potopil v zaupanje v božjo previdnost. Juanu bi se sramoval priznati, a preden je zaprl oči za spanje, je ponovil materino prošnjo: »Ljubi angel, varuh moj!« Zadnje čase je bil tako truden, da je zdrknil v pozabo spanja že pri besedi »Ljubi...«, a čutil je, da je tako tudi prav. Kolikor je mogel zreti pod obvladano, uravnovešeno, prožno Juanovo zunanost, se mu je tudi Juan zdel cele ure brez moči proti nevidnim sovražnikom srca, pobit, otožen, razdražljiv; in Nace se je trudil, da kolikor se da zmanjša breme svoje prisotnosti.

Zdaj, ko je poletje odhajalo, so se nevihte množile; in po vsaki se je veter zdel hladnejši. Med eno takšnih srečanj s plohami sta se znašla v naravni trdnjavi nad glavo združenih skalnatih sten, z votlino za hrbtom, brez izhoda, a dovolj veliki za dva ali tri konje, in s popolnim razgledom na pristop in sestop s tega dela gore. Skrita v votlini nad potjo pod njima sta lahko opazovala okolico, četudi je gosta megla zakrila dobršen del nižjih predelov. Šum dežja je lahko zakril tudi zvok tihih besed.

»Ali Hiss ve, da ga zasleduješ?« je vprašal Nace.

»Na trupli obeh njegovih tovarišev sem pripel: S pozdravom – Juan Blanco.«

»Ali je Hissa težko izslediti?«

»Hiss je lahke, gibčne postave; odličen strelec; na vzhodu se je naučil medicine in prava, a ni skončal; in nekaj igralskega ima v sebi, ker se potvarja v različni preobleki, celo v talarju misionarja med Indijanci.«

»Kako ga je potem mogoče prepoznati?«

»Po ledeno modrih očeh, in po štirih prstih na levici, ki jih spretno vtika v peteroprstno rokavico.«

»Je bil rojen le s štirimi prsti na levici?«

»Ne. Petega mu je odstrelila njegova žena, ko jo je zapustil in zbežal z drugo. Sledila mu je vso pot do neke kalifornijske krčme.«

»Zakaj ga ni zadela v srce?«

»V razburjenju ni dobro merila. Morda pa ga ni hotela ubiti. Njegova krogla jo je zadela v srce.«

»Kaj boš storil z njim, ko ga najdeš?«

Namesto odgovora je Juan zgrabil Nacetovo roko in z glavo naperil pozornost na tisti del poti, ki je ležal pred njima in se izgubljal v megli navzdol in v njuni bodoči smeri v daljavi. Iz megle se je počasi dvigal jezdec na konju, v rumenkastem površniku, z zmočenimi, visečimi kraji klobuka, z obrazom naperjenim v pot pred seboj, z levico na uzdi, z desnico pa v odprti plašča, najbrž na revolverju. Nenadno se je konj ustavil, dvignil glavo in kljub dežju začel vohati in striči z ušesi. Jezdec je skoraj začuden za hip pogledal poševno navzgor in kakor da je slutil nevarnost v navidez zapuščeni votlini, je prisilil konja v v bliskovit umik nazaj v meglo. Dež je skoraj nehal, megla pa je ležala z vso težo na prsih gore. In vendar je bilo vse tiho in zvok udarjajočih kopit in kotaljenja kamnov in prod a se skoraj ni dotaknil votline. Juan je nehote potegnil revolver:

»Hissov pribočnik je: Meksikanec Benido. Morilec, konjski tat za vso sodrgo.«

Ne da bi čakal na Nacetov odgovor na svoj šepet, se je izluščil iz votline in z živalsko gibčnostjo sestopal naravnost dol po strmini v meglo, ves čas obrnjen proti zmeraj više ležeči poti nad seboj.

Naslonjen na votlino je tudi Nace čakal z napetim revolverjem. Sovražnik ne more mimo votline, si je mislil; od spodaj ga bo skušal prestreči Juan, umakniti se sovražnik zaradi svojega značaja ne bo hotel; kaj pa, če pozna kot konjski tat še kakšno stezo iz doline, ki bi vodila v razpokline na levi višini, na videz zrasli z votlino? Toda, ali sme zapustiti votlino, ki hrani ves njun zaklad?

Ali ne bo sovražnik, če se mu posreči prodreti v nezaščiteno votlino, najprej ubil konja? Toda – morda se Juanu napad ponesrečil! Srce mu je skoraj glasno udarjalo ob negotovost, ni maral šibkosti oklevanja, stisnil je srce pod rebra s hitrim izstopom iz votline, opazil nekaj kakor obliko stopnic na svoji desni, z levico se je zavihtel navzgor, za hip premeril negibno cesto spodaj, se znova vzpel, spodrsnil po mokrem svižu, se dvignil in dosegel greben in – tri metre v stran na isti ravni ga je mirno motril sovražnik, tokrat brez plašča, z roko na revolverju pod pasom.

»Howdy, tujec!« ga je Meksikanec skoraj porogljivo pozdravil, svest si svoje moči in sopenja prsi pod seboj. A Nace ni odgovoril. Gledal je v morilčeve oči, kakor da mu bodo izdale trenutek napada. Nagonsko je računal s prožnostjo svoje desnice in hotel je biti za desetinko sekunde hitrejši od nasprotnika. Naenkrat so se Meksikančeve oči zablistale, pljunil je v Nacetovo smer in hkrati potegnil revolver, pa ga je v zadnjem trenutku zavrtela Nacetova krogla, da se je pol začuden zgrudil in zakotalil s kamni proti cesti, dokler ga niso skalnate škrbine zadržale. Nace mu je sledil z neko omotico v kolenih, kakor da bi šele zdaj začutil usodnost in enkratnost trenutka. Sklonil se je nad ležečega človeka, ki je odprl oči in med hropenjem zaprosil: »Vode, amigo!« Ni več nevaren, je šlo Nacetu skoz srce, pomagal mu bom! Vtaknil je revolver v jermenovo zanko pod pasom, se obrnil, da odide po čutaru v votlino, in prav tedaj ga je zadela krogla v levo ramo; ogenj je oplazil Nacetovo zavest, da se je zavrtel na mestu, nagonsko potegnil revolver in dvakrat ustrelil v ležečega Meksikanca. Benido je umrl s porogljivimi ustnicami, držeč v iztegnjeni roki revolver z napol napetim petelinom. Rama ga je začela skeleti, pa je še enkrat pogledal mrtvi kup mesa in obleke, še pred nekaj trenutki del ponosnega in najbrž slavnega Benida; zamrmral je »Jezus, usmili se ga« in je vedel, da je Benidu želel tudi trpljenje, ki ga je bil smehljaje dal okušati svojim žrtvam. Vsaj nekaj tega trpljenja, se je popravil na dnu srca. In zdaj ga je rama resnično skelela, ker je krogla odprla tudi brazgotino bičanja. Začutil je kri pod srajco, a vedel je, da ne sme mirovati. Juana ni bilo od nikoder.

Ni hotel čakati, da se zjasni, dasi je še zmeraj rosilo iz megle in se spolzkost kamnov in peska ni prilegala škornjem. Ker je hotel imeti desnico prosto za revolver, je z levico, ki jo je čutil prav v vsak gib ranjenega ramena, nosil laso iz votline in se spustil po strmini, tako kot je bil videl Juana. Klicati se ga ni upal, da ne izda svojega položaja morebitnemu sovražniku. Sicer bi pa takšna megla hitro strla zvok. Nekje v ozadju zavesti ga je mučila skrb za stvari v votlini, a moral jih je za trenutek žrtvovati za Juanovo

varnost. Čim nižje se je spuščal, tem manj je mogel videti pred seboj. Morda pa se je Benidu bilo posrečilo iznebiti se Juana in je zato tako zmagoslavno zrl v Nacetov obraz? Nace je sunil misel od sebe z drugo mislijo, da je mokri sviž gore nadvse zmakljiv in da se mora tudi sam silno paziti. Iskal je torej opor za drobnimi grmi in šopi sive gorske trave. In prav ko je hotel tvegati naslednji korak navzdol, je zagledal nekaj kakor rob in potem nič. Iz roba so štrlele blatne veje grmov. Silno previdno se je zdaj bližal tej meji, enkrat mu je skoraj spodrsnilo, čutil je nekje pod nogami droben, a menda nepremakljiv delec zemlje, se skoraj vlegel pošev čez rob – in tam spodaj, pod odtrgano strmino, je iz megle štrlel nagrmaden podrti sviž. Nacetu se je zdelo, da čuje iz megle v presledkih Juanov »Ignacio!« Naj tvega? Ne – ker ima še eno možnost na voljo. Od roba se je skoraj plazil na levo neka-ko na isti črti in rob se je izkazal za naravno mejo, tekočo najbrž okoli cele strmine. Potem se je mogel hitreje gibati; v velikem krogu je obšel Juanov plaz in se mu bližal od strani, ki se je zdela dovolj trdna, čeprav so se tu in tam trgali kamni od zemeljske plasti in redke trave. Ko je zagledal Juana, se je bil ta osvobodil do prsi nagrmadenega sviža, a toliko blata mu je pokrivalo obraz, da se je Nace moral kljub vsemu nasmehniti – spomnil se je bil na komedianta pri proščenjih...

Isti dan ju je našel zleknjena ob ognju v enem izmed stranskih kanjonov, sicer daleč od vsake steze, a zato varnem in neobhodno potrebnem za zdravilni počitek. Benidova krogla je odtrgala do-bršen del kože, oplazila kost in mišičevje, sicer pa ni obstala v telesu; Juan je rano spretno obvezal, čeprav je tudi njega bolel ves spodnji del telesa in ga je včasih stresel mrz. Za njuna in Benidovega konja je bilo dovolj trave; Benidov konj je nosil do-brega brašna za dva dni in droben pofok, ki so ga krepili zgodnji septembrski hudourniki nekje med skalami, je s svojo bistrostjo svežil človeka in žival. Kljub sorazmerni varnosti sta ogenj pri-pravila tako, da dim ni mogel prodreti v smaragдно nebo nad kanjonom in ju izdati vohunskim očem. Juan si je to in ono obla-čilo za zmeraj »sposodil« od Benida; plaz mu je zadal precej škode. Z Nacetom sta si razdelila še Benidova čudovito lahka re-volverja saintlouiskega kova; dokaj skromen možnjček, kar je pomenilo, da se Benido ni nameraval bližati naseljem; obveze in zdravila in – tobačne liste. Juan je Nacetu pokazal, kako pravi zahodnjak z levico izvleče iz prsnega žepa tobak in papir ali pa le tobačni list, ga zvije v valjček, porine v usta, vžigalico pa prižge na podplatih, če ni ognja pri roki. Prvi vdih tobaka so Nacetu povzročili rahlo omotico, nekaj prijetno močnega se ga je potem polastilo, razumel je, da mu v silni utrujenosti tobak lahko

nudi dragoceno pomoč, a se mu ni hotel vdati: zvezo z naravo in čuti je hotel ohraniti kar se da neokrnjeno. Preden sta zapustila votlino in šla iskat primerno zatočišče, sta kljub bolečinam in silni utrujenosti najprej blizu votline s kamni pokrila Benidovo truplo; docela ga brez lopate nista mogla obvarovati pred ostrookimi jastrebi, ki bodo prišli na pogrebno pojedino, kakor hitro se bo zjasnilo. Juan je rekel, da bi bilo pravilneje govoriti o ostronosih jastrebih. Kakorkoli že, s svojimi kroženji v zraku so čisto naravno poročali o smrti in življenju, če bi se kdo za ti osnovni tajni zanimal. In Hissovi ljudje so se. Juan in Nace sta skrbno zabrisala vsako sled, ki bi kazala v to ali v ono smer ali pa razodela – z logično govorico znamenja – število še živih na poti. Juan je trikrat jezdil gor in dol čez komaj vidne sledove in kar je bilo peska in proda, je dobilo vtis nedoločene skupine ljudi, ki so se tukaj srečali.

Na Benidovem truplu pod srajco sta odkrila z roko skiciran zemljevid.

Potem sta poskrbela za konje – Benidovega sta se odločila spustiti v divjino, a šele pri odhodu – in opazovala prvi krajec, visel je na vrhu soteske in nameraval tam ostati, ne da bi s svojo zvedavo svetlobo mogel razkriti spodnji del soteske z njunim taboriščem na dnu. V soju ognja je Juan študiral zaplenjeni zemljevid. Na primitiven način so bile narisane gore na levi in desni črte, ki je tekla od zgornjega dela papirja v spodnji, s severom na desni in jugom na levi, s kraticami v zaporednem redu od Kalifornije skozi Nevado in Arizono v New Mexico in Kolorado. Ko je Nace skoraj zadremal, ga je Juan vprašal:

»Zakaj bi kdo skrival na sebi košček nejasnega zemljevida?«

»Zato, ker se mu je zdel dragocen, skrivnostno neumljiv kos papirja,« je ponudil Nace v odgovor.

Juan je odkimal: »Vicente Benido je hodil v šolo k frančiškantom v San Antonio.«

Nace je skušal brskati po spominu, lovil se je za drobci, dokler jih ni sestavil v mozaik: »V moji daljni domovini so nas tuji gospodarji večkrat preganjali zaradi nam lastnega ponosa in jezika. Na zunanost so to spretno prikrivali. Da bi poročali svojim ljudem v prestolnici o resničnem stanju, so naši ljudje pisali tja navadna pisma s črnilom, med vrsticami pa z nevidno pisavo iz neke vrste sadnega soka. Za pravo branje je bilo treba pismo pogreti...«

Juan se je udaril po čelu. Previdno je podržal papir k razpihani žerjavici in pojavile so se črke in številke med navadnimi gorami na zemljevidu. Juanu so se svetile črne oči: »Poglej – poleg črke

B tu spodaj je številka 6. Recimo, da je B Benido in 6 šesti september. Tukaj bolj zgoraj je še enkrat B in 15, in H in 15, edini H, kolikor vidim, najbrž za Hissa, in tu na sredi zemljevida je enajst drobnih črk, s H in B na čelu, in 17, recimo, da se vseh enajst glavnih članov organizacije mora srečati 17. septembra na tej točki.«

Juan je svojo misel povedal počasi in jasno, kakor da bi hotel da jo noč čuje in jo odobri.

»Potem je bil Benido najbrž na tem, da komu v teh gorah izroči to sporočilo,« je dodal Nace.

Juan je strmel v zemljevid: »Glej, tu se B in H srečata pri številki 15 – kolikor se spominjam, tod teče prevozna pot za zlato iz Kolorada v Santa Fe. Toda kaj je pri številki 17?«

Zagrebel je obraz v roke in mislil. Tako tiho je bilo, da se je potok lahko oglasil med travo in kamenjem. Ko je Juan dvignil glavo, je znižal glas: »Danes je najbrž 6. september. Od tu do točke ‚17. september‘ je približno deset dni – če odideva jutri.«

Na kar je Nace preprosto odgovoril: »Jutri zjutraj pojdeva.«

Po zgodnjem zajtrku, preden sta peljala za uzdo konja iz doline, se je Juan obrnil k Nacetu skoraj smehljaje: »Svoboden si – še je čas, da se vrneš.«

»Hvala, Juan!« In lahno se je priklonil, kot je bil videti delati temnopolte južnjaške trgovce v Chicagu: ugajal mu je takšen način priznanja.

»Ignacio,« je nadaljeval Juan, »obesi si ta droben, pločevinast križec okrog vratu. Če se meni kaj zgodi in ti ostaneš živ, tudi če ne moreš ubiti Hissa, jezdi v Spodnjo Kalifornijo in diskretno vprašaj za grobom z istim križcem. Štóri to v moj spomin!«

Nace je molče vzel droben križec na železni verižici in si ga obesil okrog vratu pod srajco. In potem sta šla, vodeč za uzdo konja in Benidov konj jima je sledil brez sedla in brez vajeti.

Neviht nista več srečavala, a zrak je postajal zmeraj hladnejši. Včasih ju je pot zanesla med drevesa, ki so se pripravljala na jesen. Za hip je kakor otožnost dahnilo v Nacetovo srce; čutil je, da čakata smaragdno nebo in rdeča zlata zemlja koga, ki bi jima njuno lepoto ohranil v besedi, ki se ne spreminja kot se spreminja jesen. Enkrat se jima je posrečilo, ubrati jo po bližnjici, tako da sta pridobila vsaj za pol dneva. Menda je bil njun peti dan.

Zvečer je Juan zaupal Nacetu še eno slutnjo: »Preden sva bila odšla z ženo – naj počiva v miru – v Zgornjo Kalifornijo, sem šel

iskat brata v Kolorado. Na poti nazaj sem odkril skrito med so-teskami krasno dolino s posestvom škota Kelleya in s farmo plemenitih konj. Rekli so mi, da jih gojijo za dirke v Ameriki in Evropi. Kelley je pol leta tu, pol leta na škotskem. Če Hiss umori škota in tistih nekaj kavbojev, ki mu pomagajo, dobi v roko ne le brze konje, marveč od narave pripravljeno skrivališče za svoje pohode, vštevši prežanje na zlato iz Kolorada.«

V sanjah je tisto noč Nace gledal Goliata in Davida, tako kot mu je razlagal nekoč domači župnik gospod Rihard; a Goliat je držal v desni in levi v srebro vdelani revolver in on, David, je z nožem v roki pazil na Goliatove oči, kdaj se bodo usodno vnele.

Osmi dan sta gledala izpod dreves spuščajoče se planote v soncu iztegnjeno planjavo s komaj vidno črto tu in tam.

»Vozna pot v Santa Fe,« je na kratko pripomnil Juan, »kar leži v odsevu sonca, je spet planota.« Juan je z daljnogledom motril na videz mrtvo planjavo. »Na sredi poti stoji nekaj kakor popotna krčma iz nežgane opeke. Pred njo je privezan osedlan konj.«

»Jaz se bom krčmi približal od spredaj, mene ne poznajo; ti se približaj krčmi od zadaj – morda lahko zmanjšava število za stanek 17. septembra.«

Nace je jahal počasi navzdol, da je dal časa Juanu za daljšo pot okoli. Pred poletjem se je bil čutil izgubljenega v ogromni, neprijazni tujini, skoraj neprestano v spremstvu trpke bojazni; zdaj pa je prihajal na ravnino brez konca – z občutkom, da spada vanjo, ker spoštuje njeno nemo zahtevo po človekovi gospodovalni besedi v dejanju. Vdal se je utrujeni drži, da vzbudi vtis nepretrganega potovanja nekje tam iz koloradskih gora. Sicer pa je bil ves prašen, krajci klobuka in robovi srajce so se svetili od neumitih prstov. Čim bolj se je bližal krčmi, tem bolj je z očmi in ušesi požiral okolje, čeprav je na videz dremal na konju. Kakor da je šele zdaj zagledal krčmo, je pogledal pol začuden pred seboj, pomežiknil v sonce, kot je to videl pri Juanu, se za hip obotavljal – da nudi kar se da dobro sliko možnemu skritemu opazovalcu v črni notranjosti – in končno trudno stopil s konja, ki ga je privezal h kolu na drugi strani vhoda. Mimogrede je bral črko M na sedlu sosednega konja.

»Howdy!« je vzkliknil po Benidovem vzoru in se skušal navaditi na hladno mračnino. To kar je bil videl v kansaški krčmi, je najbrž prav tudi tu, si je mislil. »Howdy!« je čul debelo zadržano iz neznane notranjosti in hitro stopil čez prag, kjer je za hip nudil popolno tarčo, osvetljeno od dneva pred vhomom. Juan mu je bil svetoval, da vstopi iz svetlobe v temo – in obratno – tako, da za hip zapre oči; na ta način se takoj navadi na slepečo razliko.

Karbidovka je metala nenaravno luč na debelega, bledega krčmarja in točilniško mizo pred njim, nad katero je slonel en sam gost, napol obrnjen k Nacetu in s pivom ob sebi. Okna v tej krčmi s prstenim tlom najbrž ni bilo. Nace je mirno stopil v ozki prostor med končno steno krčmarjeve vdolbine na skrajni levi in gostom, tako da je imel vso svojo desno stran odprto. Mimgredoč je brezbrizno šel z očmi čez gostovo lice in preden je dosegel mizno ploskev, je vedel, da je Morgage. Temu novi položaj neodprte desne strani ni ugajal; s senco na obrazu se je obrnil tako, da je pustil pivo na levi med seboj in novim gostom. Nace je z levico položil pred krčmarja dva dolarja: »Pivo.« Krčmar je, z rokami naslonjen na mizo, z vodenimi očmi strmel v Naceta.

Ne da bi se ganil, je Nace vprašal: »Ali je dva dolarja premalo?«

Namesto krčmarja se je zdaj oglasil Morgage: »V tej krčmi ne točijo tatovom.«

Nace se je komaj za spoznanje obrnil proti desni: »Tujec, – ne razumem, kaj hočeš reči?«

Tudi Morgage se je obrnil bolj proti levi in kar bruhalo je iz njega, čeprav je govoril umirjeno: »Konj, ki ga jezdiš, je last mojega prijatelja Faussa, ki nikomur ne posoja konja! Torej si konja ukradel ali pa si – Faussa ubil!«

Pri zadnjih besedah se je bliskovito odmaknil od mize, z roko na revolverju, in čakal na neznančevu potezo. Nace je moral tvegati; krčmarjeve roke so ležale negibne na mizi; počasi, počasi je obrnil lice, upajoč, da bo mogel ujeti Morgagejeve nemirne oči: »Prav imaš – Morgage.« Ime je bilo hladno in mirno izgovorjeno, a njegov zvok je v trenutku razbil vsakdanost in odjeknil obenem z zvokom treh revolverjev. Morgage se je zazibal v kolnih, hotel še enkrat pritisniti na petelina, pa mu je revolver padel iz rok in skoraj nevoljen je butnil z glavo na tla in mrtvo obležal. Krčmar ni niti z dihom razodel, kaj misli. Nace se je obrnil s hrbtom proti krčmarju in se sklonil nad mrtvecem; upal je, da bo našel tudi pri njem kak dragocen papir, morda celo nekaj, kar mu bo razjasnilo Morgagejevo vlogo pri Vorspelovi karavani. In še ko se ni čisto sklonil, je vedel, da je zagrešil usodno napako in izpostavil svoj hrbet vsaj neprijaznemu neznanču. Hotel je napako popraviti, hotel je imeti v kotu svojih oči postaviti in kretnje krčmarjeve, pa je med obratom vedel, da ne bo nikdar več spremenil ne tega trenutka ne tega kraja. Prav nad hrbtom je začutil rezko silo krogle in potem še eno, od vhodne strani. Krčmar je bil segel pod mizo, izvlekel revolver in ga naperil Nacetu v hrbet (mu je potem pravil Juan), a pozabil na vhod, kjer ga je iz kota opazoval Juan in mu skoraj gotovi cilj

izbil s svojo nekoliko hitrejše kroglo. Naceta je bilo sram, da je tako podcenjeval nasprotnika; kljub zagorelosti je postal še bolj rdeč in z roko si je obrisal s čela nevidno srago.

Krčmar je še živel, a ko mu je Juan rekel, da odhaja v večnost in da bolje razbremeni srce s tem, če jima pove, kar ve o Hissovih potezah, je težko hropeči mož s težavo zaokrožil ustnice v »whisky«. Toda med iskanjem steklenice na policah je izdihnil. Preiskala sta oba mrtveca, a našla nista nič. Juan je mrliča razpoložil tako, da sta vzbujala vtis medsebojnega spopada in uboja. Tudi v krčmarjevem stanovanju sta pustila vse tako, kot sta našla, tudi pijačo in živila. Neprestano sta morala paziti na dohode h krčmi, da bi ju kdo ne iznenadil. In prav ko sta hotela krčmarjev stan zapustiti, so Juanove oči prebrale nerodno zapisani »whisky« na prazni beli steklenici pri postelji. Ko jo je dvignil, je sfrfotal na tla rumenkast časopisni izrezek. Kelleyevi konji so spet zmagali v Houstonu, je vedel povedati časnik, in da bodo naslednjo pomlad tekmovali proti čistokrvnim žrebce, uvoženim iz same Arabije, pa da so že zdaj stave dosegle 900 dolarjev v gotovini; besedici »Kelleyevi konji« sta bili podčrtani. Juan in Nace sta se spogledala in brez besed zajahala. Le zrnja za konja sta si vzela, ker ga je bilo za dvajset živali dovolj...

Morala sta računati z možnostjo, da ju kdo opazuje, zato sta jo najprej ubrala po poti v Santa Fe in rajši žrtvovala pol dneva, preden sta krenila nazaj v gore, da na neizpostavljeni višini nadaljujeta v smeri usodnega sestanka. Upala sta, da bosta prišla o pravem času, čeprav se jima je včasih zdelo, da ju z vseh strani prebadajo oči Hissove organizacije z ledeno porogljivostjo. Dva dni pozneje je Juanov daljnogled zajel jaso, kjer so iz trave štrleli kadeči se ostanki težkega tovornega voza, najbrž concord-skega tipa.

»Prepozna sva,« je lakonično priznal Juan, »če je bil Hiss za zlatom, ga je najbrž dobil.«

Pri vsej previdnosti sta pospešila ježo.

Čez poldrugi dan sta se tako približala Kelleyevemu posestvu, da sta s prostimi očmi lahko razločila svetlo barvo pašnikov, obdanih od strmih sten na treh straneh. Pozno popoldansko sonce ju je s slepim smehljajem pozdravljalo z daljnih skal; okrog in okrog njunega zatočišča med drevesi je dišalo po jeseni. Nista si upala prižgati ognja in dasi sta čutila glad v tej zgodnjejesenski svežini, sta se morala siliti k mrzlemu prigrizku; nekaj kakor slutnja ju je stiskalo nad želodcem. Po prigrizku je Juan predlagal tale načrt: čez eno miljo se bosta ločila; Juan bo skušal doseči glavni vhod od strani, zanašajoč se na zgodnjo noč, in

če bo našel škota in hišo v redu, bo prižgal ogenj na dvorišču, od treh strani obdanem od dvonadstropne hiše, na četrti pa odprtem proti stenam v soteski; Nace se bo hiši bližal od zadaj, to je, od sten v soteski, ki se zdi nedostopna, v resnici pa vodi od grebena dol z bršljanom pokrita steza, ki ji bo moral slediti brez konja; od tam, kjer se steza zlije z ravninsko vzpetino, je kakih tisoč metrov do dvorišča, sicer odprt prostor, a obdan z drevesi na robu; čez kakih pet ur bo mesec nad dolino; če do takrat ne bo ognja na dvorišču, naj se umakne s steze nazaj h konju na grebenu za sotesko, kjer se bosta s Juanom srečala. Če bosta morala bežati, bo njuna smer nadaljevanje grebena v coloradske gore, kjer je po enem dnevu ježe podrtá koliba ob potoku; tam bosta čakala drug drugega v primeru ločenega bega.

Spet sta pregledala orožje, dala konjema dvojni obrok, zabrisala sledi in kar se da previdno jezdila drug za drugim, iskaje zavetja za debli in v zmeraj daljših sencah. Ko sta dosegla razhodišče v srcu starodavnih, v večernem vetru drhtečih sekvoj, sta se ločila, kot da gresta k najbolj vsakdanjemu opraviilu, in se le za trenutek spogledala. Juan mrmraje »Adios, Ignacio!« in Nace mrmraje »Adios, Juan!« Tudi če bi hotel, bi ne mogel reči več. Naceta je stisnilo od oči do grla, a zmeraj temnejši svet ga je z zlatočrnim in safirnoledenim zakrinkanim molkom opominjal k čujenosti.

Med ježo ga je splašil krokar, ki se je dvignil na veji; potem je neko gibčno živalče skočilo čez stezo in potem je bil spet mir, kakor dolg stavek iz besed konjskega stopicanja in valovanja vetra v drevesih in v travi. Najprej se je greben odmikal dolini, potem je zavil ostro na levo. Vzporedno z vrhom soteske je spet zavil v desno, a Nace je v gošči odkril zaraslo stezo, ki je vodila navzdol, in skril konja na dnu. Čudno se mu je zdelo, da nikjer ni naletel na stražo; najbrž Hissa še ni v dolino; in tudi če se ji bliža, se najbrž zanaša na odsotnost vsakršne slutnje pri škotu, čigar življenjsko zanimanje se je gibaló med konji in dirkami; možno je seveda, da so Hissovi ljudje tako pretkani, da nastavljajo pasti v skladu z značajem narave in žrtve; možno je, si je mislil Nace, a tej možnosti odračunal najmanjšo verjetnost: spomnil se je na ranljivost Hissovih ljudi, s katerimi je bil prišel v stik. Zdelo se mu je, da je eno izmed najmočnejših Hissovih orožij nepripravljenost žrtve na drznost zla. Ko je mislil na to, naslonjen s hrbtom ob deblo nekoliko pod vrhom soteske, z dobrim pogledom na hišo v dolini, na dostop in sestop, je obenem računal s Juanovim polomom in ga je hotel preprečiti. Iz obzirnosti mu je bil Juan določil to razmeroma varno vlogo čakanja in umikanja v primeru nevarnosti. Če se v dveh urah priplazi k hiši, lahko

celo pomaga Juanu, če je v nevarnosti. Preden mesčev krajec osvetli pokrajino, mu bodo sence v prid. In dejstvo, da najbrž nihče od Hissovih ljudi ne ve za dostop k hiši s strani skoraj navpičnih sten. Ali mu ni bil oče dejal za slovo, naj se boji le enega? Nace je stopil na stezo in potegnil iz škornjeve stranice nož. Strel iz revolverja se daleč sliši, nož pa deluje neslišno.

Sestop je bil hitrejši, kot si je bil mislil; izbral je levo krilo zidane hiše, ker je bilo bliže in ker je na njenem oglu stalo po vsem videzu košato drevo. Nekaj kakor dosti glasov je prihajalo zdaj do njega, a ves je visel na oblikah pritličnega zidu, na srečo brez apna in tako brez odseva; palec za palcem se je pomikal, posnemajoč senco, ki je ni bilo. In potem se je srečal s hladom kakor s hladom iz kleti in preden je premaknil telo, je segel tipaje z roko po vdolbini. Potipal je železno prečko, se primaknil, ujel vonj po senu in konjskem seču, in neizmerno počasi privlekel telo k oknu v drevesni senci. Čez okno so bile položene prečke, dovolj velike, da preprečijo konjem izhod, a s tolikšnimi presledki, da se je človek mogel preriti skozi; po vonju sodeč je bila za oknom ležeča soba neke vrste izbran hlev, morda za bolna žrebeta pozimi. Prav ko je hotel bolje spoznati črno notranjost, je zaslišal škripanje duri, po vsej verjetnosti na drugi strani sobe, pritisnil telo nazaj k zidu, se zlil k tlom in prisluhnil. Kdor koli je bil vstopil v sobo brez leščerbe, je moral imeti dobre oči, ker je brez obotavljanja gospodovalno zaklical:

»Haley!« Morda je koga sunil, ker se je izvil iz teme stok. Nevidni obiskovalec je nadaljeval: »Poslušaj, Haley! Z zlatom te bom plačal – nihče ne zna gojiti konj kot ti. Česa se bojiš? Mrtvi Kelley ne more nikomur pojasniti, da je podpis na pogodbi ponarejen. Če bo treba, bom jaz za neznance Kelley. Prejle me pri vhodu ni mogel prepoznati niti veliki, nepremagljivi Juan Blanco, ha, ha! Kdo te bo rešil iz mojih rok? Če misliš, da Juan Blanco, črni Juan, se motiš. Moji so mu takoj iztaknili oči in ga silili, naj ugame, kdo ga je sunil z bodalom; mislim, da je zdaj mrtev. Ne igray se z našo jezo kot on. Premisli vse to – čez deset minut se vrnem. Potem pridejo še drugi in hudič ti pomagaj!« Najbrž je spet brcnil nekoga v temi, ker se je iz nje izvil bolesten, šibek krik. Duri so zaškripale, kakor da jih je nekdo zaprl.

Nace je sprejel besede iz teme kot udarce bikovke na preriji. In vendar mu je tokrat usoda naklonila deset minut. Da jih v polnosti zavesti izrabí ali pa v bolečini trenutka zapravi. Še enkrat se je splazil k odprtini, se stisnil med drogeve v sobo in skočil v smeri, odkoder je domneval stok. Otípal je na tleh zvezanega in mu v trenutku prerezal vezi.

»Haley!« je tiho klical. »Blancov tovariš sem, tvoj prijatelj. Hitro! Zlezi iz sobe, tu imaš moj revolver, počeni ob oknu, jaz bom namesto tebe čakal na Hissa. Hitro!«

S težavo, ki požira stoletja in ki ga je spomnila na doživetje na preriji, se je Haley oprl na roke, omahnil, se znova dvignil in tresoč se vzel revolver.

»So te topli?« je vprašal Nace sočutno. Haley je pokimal. Nace mu je pomagal stisniti se skozi vrzeli in mu še enkrat naročil: »Zdrži – spominjaj se Kelleya!« Sam se je zvrnil na prstena tla in kolikor mogoče posnemal držo zvezanega, na tla vrženega. Bil je ledeno priseben. Želel bi si drugačen konec, a je čutil, da mu je bilo dano deset minut v natančno omejeni obliki; sprejel jih je takšne.

V daljavi je čul odmev loputanja z vrati, potem so se duri v sobo zavrtele na težkih tečajih. Nace je čutil, da so se spet vračale v prvotne ležaje.

»Haley!« je enako gospodovalno in končnoveljavno zadonelo s srede sobe, a počakal je, da je bila postava čisto ob njem. Kot ranjen puma je planil kvišku z nožem v roki in ga sunil v smeri srca; in je vedel, da je zadel, in ga ni hotel izvleči, dokler ni Hiss zdrknil na kolena; in je čutil, da se Hiss bije za glas, ki pa mu uhaja iz telesa, in za moč, da bi izdrl nož, pa je ne more najti, in v še zmeraj topli obraz, ki je zrl vanj, je tiho rekel: »Za Juana Blanca.«

Kakor da teh besed ne prenese, je Hiss telebil po strani na tla. Nace je obrisal nož na njegovi srajci. V temni votlini se je na Hissovi srajci blestelo nekaj kakor dragulj. Odrezal ga je s srajce in vtaknil v žep. Hotel je tvegati še eno potezo. Za trenutek je prižgal vžigalico, da bi videl Hissov obraz. Zavzel se je nad pravilnostjo potez in dolgimi, zlatimi lasmi; moral mu je priznati nekakšno privlačno lepoto tudi v smrti.

Splazil se je spet k oknu: »Haley – dva proti drhali! Ne ugaja mi. In ti si izmučen. Ne veš za kaj boljšega? Misli, človek, hitro!«

Haley je z druge strani okna čez trenutek šepnil: »Dinamit! V sosednji sobi v skladišču je. Za gradnjo hlevov v skalah smo ga rabili. V desnem kotu je, v rumeno žakljevino zavit.«

»Kje so drugi roparji?«

»V veliki sobi v drugem nadstropju, z edinimi okni na ono stran.«

»Kaj delajo tam?«

»Popoldne so pripravljali pojedino, s pitjem si bodo baje krajšali čas, dokler ne pride voz iz enega izmed zlatokopov z ženskami.«

»Počakaj tu – in povej mi, kako pritrdiš dinamit!«

Haley mu je z nekaj besedami razložil in se znova ponudil, da bi on opravil ta posel; a Nace je odkimal: »Porabil bom kratko vrvico – plazi se med drevesi tako daleč, kot le moreš – jaz bom tekel za teboj.« Ne da bi čakal na odgovor, je stekel k vratom in upal, da mu bo usoda raztegnila kredit desetih minut. Našel je dinamit lepo razvrščen na vrvici, z levico ga je nosil, desnico je moral imeti prosto za revolver; vzpenjal se je ob zidu po široki, trdo steptani prsti v nekakšno pritličje, odkoder so vodile razmeroma ozke stopnice na balkon z vrati sredi hodnika; od tam se je zdaj pa zdaj razlegal pijan smeh. Nace skoraj ni mogel verjeti: nikjer ni bilo straže! Če se vzpne po stopnicah, ga te lahko s škripanjem izdajo. Možno je, da gledajo z edinih oken drugega nadstropja na dolino; a na to se ni mogel zanašati. Pogled mu je obvisel na strebru, ki je vezal balkon s pritličjem. In prav ko je hotel s skokom premostiti razdaljo med stranjo, kjer se je stiskal k zidu, in stebrom, so se odprla vrata na balkonu: nekdo je zalučal steklenico v pritličje in jo med lučanjem sestrelil. In ne da bi čakal na izid, je spet zaloputnil vrata.

V trenutku je Nace privezal dinamit ob steber in proti steni v ozadju, da bi goreče vrvice ne opazili z balkona, prižgal in stekel po isti poti nazaj v kletno sobo, pa skozi drogo ve in s sklonjeno glavo v senci dreves proti stenam v soteski. Na pol poti ga je čakal Haley. Oba sta se obrnila proti hiši, ki je rasla v prvo mesečino; zdela se je zavita v domačnost in sen. In potem nista vedela, ali se je prej zablistalo in se je potem stresla zemlja vse tja do soteske, ali pa se je najprej zemlja stresla in se je takoj po tistem zablistalo. Sredina hiše se je zdela raztrgana na dve polovici in iz srede je bruhnil ogenj.

»Veličasten pogreb!« je pripomnil petdesetletni Haley in mislil na svojega veselega, ljubeznivega, zdaj mrtvega gospodarja. Nacetu se je zdelo, da je komaj zadosti veličasten za resničnega prijatelja Juana Blanca. Juanov križec na prsih ga je spomnil, da ga čaka še ena pot. Hotel se je obrniti in oditi h konju na vrhu vzpetine, pa ga je Haley ustavil, kakor da je bil uganil njegovo namero:

»Ostani, prijatelj,« mu je rekel in se vprašaje zazrl v Nacetov obraz, ki mu je postregel z imenom, »ostani nocoj, Ignatius Summerville – John Haley se čuti staro siroto.«

TAKO sem končal zgodbo o Ignaciju Smerkolju alias Summercallu, na velikonočno nedeljo pozno popoldne. Na divanu v mojem predmestnem tokijskem stanovanju so sedeli trije japonski študentje Susumu, Tási in Akio in študentka Májumi. Po kosilu – ribe z rižem – je Susumu dejal naravnost, da sem mu bil obljubil med njegovo težko boleznijo nadaljevanje zgodbe o Smrkoljevih; da tudi njegove tovariše, vštevši Májumi, zanimajo izkušnje drugih ljudi, ki jih šolske knjige ne omenjajo, ker se ne dajo abstraktno izraziti; da je danes velika noč, največji krščanski praznik, in dasi njegovi tovariši niso (še niso, se je popravil) kristjani, vendar cenijo veselo popoldne; in da je sploh že dovolj, da sem bil obljubil. Pravim torej, da sem končal to zgodbo pozno popoldan. Povabil sem jih na priljubljene kitajske rezance. Morda bodo ob jedi pozabili iztisniti iz mene novo obljubo, sem upal. Preden smo zapustili sobo, je Susumu prebral črkoma na moji mizi podpis na fotografiji: Ignáši Lénsek. Popravil sem japonsko izgovorjavo in dodal v angleščini: Ignatius. Susumu me je vprašal:

»Ali se je tudi ta Ignatius moral býti z ljudmi kot so bili Hiss in njegovi?«

Pokimal sem: »Več kot enkrat. Zmagal je, a je moral umreti.«

In Susumu je dejal: »Drugi bodo lepše živeli zaradi takšne smrti.«

NE, NI POMLADI

Pesnik teh pesmi, s pravim imenom ODON PETERKA, je bil rojen leta 1925 v Ljubljani, junija 1945 pa s tisoči svojih sobratov domobrancev odstreljen v neznano brezno nekje pri Zagorju. Po očetu je bil Čeh, mati je bila Slovenka. Pesniti je začel kot študent ljubljanske klasične gimnazije. Pesmi je objavljial v Dom in svetu in Domoljubu. V letih 1944-45 je kot vojak na domobranskem oklopnem vlakcu na Grosupljem in v 8. četi na ljubljanskem Gradu pripravljial pesniško zbirko, ki je ostala v rokopisu. Rokopis zbirke nam je posredoval pesnikov prijatelj. Iz nje objavljamo pričujoče, doslej nepoznane verze mrtvega poeta.

ADVENTUM

S cvetovi nežnimi posul sem pot,
ki vodi prav do mojega srca.
Okrasil sem jo z zvezdami neba,
zdaj čakam te, ne tavaj več drugod!

Morda očara te moj sanjski svet,
morda omami duše te zaklad?
O, ti ne veš, da sem bogat, bogat
in da srce je večno lepi cvet!

POMLAD

V vrtovih jablane cveto,
z vetrovi južnimi lete žerjavi.
Tih glas mi v prsih pravi:
Vrniva se v pomlad!

Pri srcu je hudo:
Vrniti se v pomlad
brez nad mi je težko.

Ne, ni pomladi!
Čemu v cvetoči vrt,
ko čaka me na koncu – Smrt!

TIHOŽITJE

Na mizi srčno tihožitje:
cvetoči nagelj, rožmarin,
kot za slovo, kot za spomin.
Z zlatnino sonca ves oblit je.

In v nageljnu je srčna kri
in v rožmarinu misli nežne.
V tišinah samovanja spi
in sanja mi srce... O, nade bežne!

Iz nageljna ljubezen sanja
in rožmarina vonj me mami:
Ne pojdi proč in ne osami
skrivnosti moje praznovanja!

A jaz odhajam proč od tod,
v daljave tebi nedosežne.
O misli nežne, nade bežne,
s seboj ponesem vas na daljno pot!

Rdeči nagelj posuši se,
srce pa večnosti je cvet,
kot sonce v nébesu iskri se,
nesmrtnosti v njem spava svet!

In rožmarina vonj ostane
in misli nežne bodo šle z menoj,
že suho listje sipajo platane
in jaz po njem odšel bom že nocoj...

OBETI

Pa si obetala: »Spomladi,
ko se imajo ptički radi,
bom tudi jaz s teboj hodila,
v cvetoče gaje te vodila
in te objemala med cvetjem!«

Zdaj je pomlad.
Dehteči vonj gre prek livad,
že gnezdo zbira kos med petjem,
jaz pa samevam z mladoletjem,
življenje pusto je kot ponavadi...

SMRTI

Smrt gleda me od vseh strani
svinčene krogle so oči
strahotne njene.
že vidim kri,
ki sneg črni,
zavit v koprene.
Smrt, blizu sva
nocoj pri meni si doma
v vagonu črnem.
Krog mene mreža s trnjem.
že bijejo granate,
kaj kličeš v svate
me, ti, hladna, mirna Smrt!
Nocoj sva blizu skupaj,
nocoj res svet je vrt,
kjer seješ naša trupla.

MOJ GROB

In padel bom, kot pade klas pod koso,
obležal bom nekje v planinskem raju.
Opralo kri bo v svetlo roso,
ki bo mamila kot narcise v maju.
Dehtele murke bodo na gomili,
planike bele bodo zrle vame,
mogočni orel me bo senčil s krili,
nikdar ne boste našli moje jame!

Tu mir bo pel strahotno sveti spev,
viharji divji bodo tod hrumeli,
užigal blisk nebo bo s streli
in od vrhov se vračal bo odmev.

Jaz pa bom spal in sanjal sladke sanje
in rojstni kraj bo tudi
sprejel me v svoje grudi,
ko bom končal svoj pot,
izbrisal s smrtjo rod
in slišal večni spev in skal molčanje.

VZDIH

O, zemlja mati, sprejmi v svoje grudi
moj kup prahu.
Ne krati mi miru!
Poslednji dan me Bog obudi!

FRANCETA VEBRA MESTO V FILOZOFIJI¹

S filozofijo se je France Veber² seznanil že na mariborski gimnaziji. Sicer običajna filozofska propedeutika, ki je bila učni predmet, ni nanj vplivala, toliko bolj pa privatno branje vsega, kar mu je prišlo v roke. Zlasti je napravil nanj močan vtis R. Descartes s svojimi *Principia philosophiae*. Tudi nekateri profesorji so odkrivali in pobujali njegov filozofski dar, tako klasik in slovenist Fr. Jerovšek in germanist Lang, pri katerih je filozofiral v domačih nalogah, kakor profesor verouka dr. Anton Medved, ki je znal netiti Vebrovo zanimanje za filozofijo s tkzv. ontološkim dokazom za božje bivanje. Vendar vsi ti niso znali Vebra usmeriti pri branju in je med drugim bral ne samo E. Haeckla *Welträttsel*,³ temveč tudi nekatere budistične in panteistične spise. Ti so v njem zrahljali vernost, ki jo je prinesel od doma. Kljub temu pa je po končani gimnaziji „po želji matere in tudi iz lastnega nagiba“⁴ stopil v mariborsko bogoslovje, kjer je prvo leto filozofija bila glavni učni predmet. Tukaj je, po lastni izjavi, našel, kar je bilo za njegovo filozofsko pripravo potrebno: sistematičen pouk filozofije. Do pozne starosti ni pozabil, kaj je dolgoval svojemu tedanjemu profesorju dr. Francu Kovačiču, ki ga je vpeljal v filozofijo srednjega veka, ne da bi zanemarjal novejšo filozofske tokove⁵.

Franc Kovačič, ki je bil pozneje bolj znan kot zgodovinar, je bil viden novosholastik in je v začetku svojega učenja objavil več filozofskih del⁶. Upošteval pa je Vebrovo posebno zanimanje ter ga je seznanil tudi z Meinongovo filozofijo. Priporočal mu je branje njegovih del in mu enega celo sam pokazal. Kot novosholastik, ki je poznal Meinonga in pač vedel, da ta sholastike ni upošteval in menda niti poznal ne⁷, je s tem pokazal izredno širino svojega duha. Vebra pa je branje Meinongovega dela vsega prevzelo, še bolj kot nekoč Descartes, saj je v Meinongu začutil sebi sorodnega duha. Odločil se je, da mu piše in ga poprosi za nasvet, kako bi mogel priti v Gradec študirat filozofijo, ker je bil brez potrebnih sredstev. Meinong ga je takoj poklical k sebi, češ da naj skrb za življenje kar njemu prepusti.

Tako je Veber še pred poletnim semestrom 1912 zapustil mariborsko bogoslovje, čeprav ga je bolelo slovo od Kovačiča, in se je vpisal v Gradcu na filozofiji in klasični filologiji. Poleg Meinonga so bili v filozofskih strokah med drugimi njegovi profesorji pedagog E. Martinak, filozof in poznejši Meinongov naslednik E. Mally, in psihologa St. Witasek in V. Benussi; s tem se

je kmalu tudi zelo spoprijateljil. A v Meinongu je našel pravega očeta, ki mu je poiskal tudi podpore, da je mogel študijska leta preživeti.

Na univerzi v Gradcu je Veber ostal do junija 1915, ko je bil mobiliziran, vendar je mogel študije končati še med vojno. Doktoriral je 1917 s tezo o „najstvih“, ki jo je napisal po razpisu za Wartingerovo nagrado in s katero je pomagal svojemu učitelju dograditi teorijo⁷⁶.

S svojim študijem v Gradcu se je Veber vklenil v tok tedaj moderne evropske filozofije in sicer v njeno različico, kakor jo je predstavljala Meinongova graška ali predmetnoteoretska filozofska šola. Obenem pa se je naučil dejavno sodelovati pri ustvarjalnem filozofskem delu.

Vebrovo filozofsko šolanje je torej vključevalo enoletno sistematično ukvarjanje s pač najbolj dodelano filozofsko šolo, kakor je sholastika, in pa večletno sodelovanje pri odkrivanju novih filozofskih spoznanj. Vendar ga je povsem zajela nova filozofija, kakor jo je spoznal v Gradcu.

* * *

Da moremo označiti filozofijo, oziroma šolo, v katero je Veber stopil s prihodom v Gradec, moramo poseči nekoliko v zgodovino.

Moderna filozofija, zlasti po R. Descartesu (1596-1650), se je razvijala bolj ali manj v znamenju tako imenovanega idealizma. Kot ta se umeva filozofska šola, ki stvarnost zreducira na doživljanje, na „zavest“. Tako je nasprotna filozofskemu realizmu, ki dopušča od našega doživljanja neodvisno stvarnost.

Starejša filozofija, tudi sholastična, je sprejemala zunanji svet kot nekaj danega, četudi kdaj bolj in kdaj manj kritično, in si je prizadevala, da ga le čim bolj in čim prikladneje spozna. Nova filozofija je začela z dvomom o vsem in se z Descartesovim *Cogito ergo sum* ustavila le pred nedvomnim spoznanjem lastnega doživljanja in njegovega osebk. V poznejšem razvoju je rada pozabila celo na osebek in se ukvarjala zlasti z doživljanjem sveta, ki ji je obstajal le toliko in le tako, kolikor in kakor ga je doživljala. Zapadla je temu, kar smo vajeni imenovati psihologizem. I. Kant (1724-1804) je ta razvoj zaključil tako, da je spoznanju, kot se umeva, kar načelno zapečatil pot do stvarnosti, do tega, kar je on imenoval „stvar na sebi“ (*Ding an sich*) in s tem do vsake metafizike. To stališče je prevladalo zlasti v nemškem kulturnem prostoru.

Seveda so bili tudi filozofi, ki se s takim stališčem niso skldali, a že niso mogli več kar preprosto priznati stvari izven človekovega doživljanja, marveč so morali iskati gotovosti v spoznavanju stvarnosti, odkriti novo spoznavno pot do nje. Za naše razpravljanje je v tem pogledu važno delo praškega profesorja filozofije Bernharda Bolzana (1781-1848), matematika in

logika, nasprotnika Kantovega in občudovalca Aristotela (384-322 pr. K.) in G. W. Leibniza (1646-1716)⁸. Ta je ponovno odkril in pokazal, da naši doživljaji vsebujejo nekaj, kar jih v nekem pogledu presega. Ko namreč mislim *nekaj*, npr., da „ $2 \times 2 = 4$ “ ali da „jabolko je rdeče“, ta „nekaj“ ohrani svojo veljavo tudi, ko je moja misel, to je moj miselni dej že minil. Saj morem ta „nekaj“ povedati komu drugemu, da ga tudi on doživi v svojem miselnem deju, ga morem zapisati in sporočiti poznejšim rodovom. In podobno. Ta „nekaj“, ki ima svojo posebno, četudi le idealno bit (medtem ko je doživljajski dej nekaj stvarnega, realnega), je Bolzano imenoval „stavek na sebi“ (*Satz an sich*) in z njim odkril v naših doživljajih prvine, ki ni zgolj duševne, psihične narave. To svoje odkritje je potem raztegnil še na „predstavo na sebi“ (*Vorstellung an sich*) in „resnico na sebi“ (*Wahrheit an sich*). S tem je že nakazal pot do tega, kar je pozneje graška šola imenovala „predmete“.

* * *

Pozneje je dunajski filozof *Franz Brentano* (1838-1917)⁹, ki pa sicer ni bil učenec Bolzanov, rešil za moderno filozofijo drugo odkritje, tudi že znano starejšim filozofom in na nek način dopolnitev Bolzanovega, namreč da naši doživljaji po svoji naravi *merijo* na nekaj, da nekaj *menijo* ali *predočujejo*, četudi ni treba da ta „nekaj“ tudi zares biva. Ne morem videti, ne da bi „nekaj“ videl, niti slišati, ne da bi „nekaj“ slišal, ne misliti, ne da bi „nekaj“ mislil. To lastnost naših doživljavaev, da nekaj *menijo* ali na nekaj *merijo*, je Brentano imenoval *intencionalnost*, izraz, ki ga je dobil v sholastični filozofiji. Naš Veber je pozneje temu po slovenski dejal *naperjenost*.

Tudi s svojim naukom o „razvidnosti“ (evidenci) kot kriteriju resničnosti naših sodb je Brentano odprl filozofiji nova obzorja, čeprav danes mnogi pojem močno kritizirajo. Razvidnost, ki je ni mogoče natančneje določiti, je uvid v resničnosti neke sodbe, popolna gotovost, da je neka sodba resnična. Ni zato resnična, ker je razvidna, saj so mogoče tudi slepo (nerazvidno) resnične sodbe, a gotovi smo resničnosti po razvidnosti. Poleg te miselne razvidnosti pa je Brentano poznal še posebno „čustveno razvidnost“. Menil je namreč, da tudi npr. v ljubezni ali mržnji moremo uvideti, da sta pravilni ali napačni. V tej razvidnosti je poroštvo naših vrednostnih, posebej нравstvenih sodb. Vpliv tega nauka je viden pri M. Schelerju in N. Hartmannu¹⁰; spoznaten je tudi pri Fr. Vebru.

Franz Brentano, ki je dobro poznal aristotelsko in sholastično filozofijo in kritično zavračal Kantovo, je bil krepka in vplivna filozofska osebnost, širok in prodoren mislec, psiholog, logik in spoznavni teoretik, pa ontolog, metafizik; skrbno je pazil tudi na jezikovni izraz filozofskih spoznatkov. Metafiziko je imel za najvišjo vedo in ji je posvetil svoje glavno delo, ki ni bilo objavljeno. Obravnaval jo je z logiko, ki se je znatno razlikovala

od Aristotelove, in je tudi odkril svoje lastne štiri dokaze za bivanje božje. Bolj kot s svojimi nauki, ki jih učenci niso vseh sprejemali, je vplival s svojo strastno vpraševalno vnemo, s silo svojega mišljenja in iskanja resnice, katerim je žrtvoval celo svoje duhovništvo in svojo profesuro.

Iz njegove šole so neposredno ali posredno izšli učenci, ki so učili na mnogih univerzah, zlasti v Srednji Evropi, in so začeli lastne filozofske šole, nekatere od še danes najbolj upoštevanih¹¹. Za vse pa je značilno neutrudno iskanje novih spoznanj, tista brentanovska vpraševalna vnema, ki jo poznamo tudi pri našem Vebru.

Brentanov učenec je bil *Edmund Husserl* (1859-1938), ustanovitelj fenomenološke šole, pod vplivom katere se je razvil *Max Scheler* (1874-1928) in posredno tudi *Nicolai Hartmann* (1882-1950). Drugi Brentanov učenec je bil *Carl Stumpf* (1848-1936), Stumpfov pa *Martin Heidegger* (1889-1976), znani eksistenčni filozof. Tudi Ilovski profesor Poljak *Kazimierz Twardowski* (1866-1938) je bil učenec Brentanov in je s svoje strani vplival na „varšavski krog“, kateremu je pripadal *Jan Lukasiewicz* (1878-1956), ki je s svojimi učenci, zlasti z *Alfredom Tarskim* (1901-), med odkritelji moderne logike. Prav tako je bil Brentanov učenec poznejši predsednik Češkoslovaške republike *Tomaš G. Masaryk* (1850-1937).

Za nas pa je posebno omembe vreden Brentanov učenec *Alexis Meinong* (1853-1920)¹², profesor v Gradcu, ustanovitelj predmetnoteoretske filozofske šole in med drugimi tudi učitelj našega Franceta Vebra. Ves ta filozofski rodovnik nam pokaže, kako je Veber s svojim študijem pri Meinongu v Gradcu stopil v močnejši tok moderne filozofije, čeprav ta ni bil edini.

* * *

Alexis Meinong se je skušal zlasti od začetka tega stoletja izviti iz objema psihologizma in je iskal novih temeljev filozofije gradeč na Bolzanovem odkritju „stavka na sebi“ in „predstave na sebi“ in pa na Brentanovi ideji „intencionalnosti“ ali „naperjenosti“ naših doživljajev.

Naši doživljaji merijo na „nekaj“, ali menijo „nekaj“, in ta „nekaj“ je Meinong imenoval „predmet“ doživljanja. Ta „predmet“ ima, kakor je pokazal že Bolzano, svojo posebno naravo ali, bi mogli reči, svojo posebno bit, različno od doživljajske duševne in stvarne. Predmeti so sicer doživeti kot vsebine naših doživljajskih dejev, a te presegajo in ravno kot „predmeti“ dobivajo svojo novo, irealno, brezčasno bit.

Kakor doživljajev je tudi predmetov več vrst. Malo drugače kot pred njim Bolzano in Brentano je Meinong razlikoval štiri vrste doživljajev: predstave, misli, čustva in stremjenja, če jih že poimenujemo po Vebrovu. Ker vsak izmed njih meri na svoj in svojevrsten predmet, tudi teh poznamo štiri vrste, ki jih je

Veber imenoval osnove, dejstva, vrednote in najstva. Predstave (ki obsegajo poleg predstav v našem običajnem pomenu besede tudi občutke, zaznave in podobno) nam predočujejo osnove. Predmeti misli so dejstva, predmeti čustev vrednote in predmeti stremljenj najstva. Pri tem pa so misli „zgrajene“ kot višjeredni doživljaji na predstavah, prav tako pa tudi dejstva kot višjeredni predmeti na osnovah. Čustva so zgrajena na predstavah in mislih, vrednote na osnovah in dejstvih; stremljenja na čustvih in najstva na vrednotah. Še več: tudi v vsaki vrsti doživljajev in njim ustrezajočih predmetov so nekateri kot višjeredni zgrajeni na drugih nižjerednih.

Nauk o predmetih našega doživljanja, ki ga je izdelal že tudi s sodelovanjem Vebra¹³, kateri je pri njem doktoriral s tezo o najstvih, je Meinong imenoval predmetno teorijo. V njej je videl temeljno filozofsko disciplino, po njegovem mnenju širšo kot je bila tradicionalna ontologija, katero da je celo nekako vsebovala.

Za umevanje Vebrovega poznejšega filozofskega razvoja je potrebno dobro pomniti, da „predmeti“ niso „stvari“, kakor so ali bivajo izven naših doživljajev ali naše zavesti, neodvisno od nas. Na drugi strani pa tudi niso kot vsebine naših doživljajev le sestavine teh, ker jih presegajo, saj niso niti časovno niti osebno omejeni, kakor so doživljajski dejji: veljajo tudi, ko so dejji že minili, predočiti se morejo ponovno v novih delih in predočiti si jih morejo tudi druge osebe v svojih doživljajskih dejjih.

„Pred“ zavestjo „stojita“, da tako rečemo, dve vrsti bitnosti, ki jih z doživljajskimi dejji „menimo“, ki nanje z njimi „merimo“: so, prvo, „predmeti“ kot irealni, brezčasni korelati naših doživljajev, in so, drugo, resnične „stvari“ kot realni, dejanski cilji istih doživljajev. Saj, ko pravim, da „jabolko je rdeče“, je resda „predmet“ moje misli „dejstvo“, a kar hočem povedati, ni to „dejstvo“, marveč nekaj „stvarnega“: de je realno, dejansko jabolko rdeče.

Predmetna teorija je sicer med „predmeti“ naštevala tudi „reči“ kakor je „kamen“ ali „jabolko“. A te „reči“ so bile zanjo le na nižjerednih osnovah zgrajene višjeredne osnove, a še vedno le irealne, „predmetne“ narave. Ko je Veber kasneje zopet odkril resnične stvari, ki so, kot je filozofija že davno učila, „podstatna“ bitja, je one „reči“, ki so le višjeredni predmeti našega doživljanja, zelo posrečeno imenoval „nadstatne“ bitnosti¹⁴. Tako bi v smislu njegovega izrazoslovja mogli obe vrsti bitnosti, ki „stojita“ pred našo zavestjo, imenovati: prvo, nadstatno, irealno *predmetnost*, drugo pa podstatno realno *stvarnost*.

Po končanih študijah v Gradcu je Veber filozofsko poznal le nadstatno predmetnost, do prave podstatne stvarnosti se je šele mnogo pozneje dokopal. To kljub temu, da je že prej razlikoval različne biti predmetov: bivanje (barva, zvok), obstajanje (melodija, „reč“) in samo nahajanje (okrogel kvadrat, nič). Vsi so

namreč le predmeti, to je fenomenske, nadstatne bitnosti; vsem skupna bit je nadstatnost.

* * *

Iz Gradca je Veber prinesel v Ljubljano učiteljevo predmetno teorijo, kateri je tedaj bil, kakor vse kaže, povsem predan. Saj je zanimivo, da ni pustila pri njem sledi sholastična filozofija, s katero se je bil seznanil v bogoslovju in da se tej ni približal niti kasneje, ko je filozofiral o nekaterih temah, ki so bile tudi njene. Mimo Vebra so šli tudi drugi tokovi moderne filozofije: novokantovstvo, vitalistične filozofije, pozitivizem, tudi novi (poznejši dunajski krožek), in pragmatizem. Zdi se, da niti za predmetni teoriji sorodno Husserlovo fenomenološko šolo ni kazal posebnega zanimanja, prav tako ne za eksistenčno filozofijo M. Heideggerja in drugih. Tudi nas preseneča, da ni Veber, kolikor vemo, poskušal priti še na kako drugo univerzo, k drugemu učitelju, kar je bilo tedaj precej v navadi in bi mu moglo še razširiti obzorje.

V svojih prvih ljubljanskih letih, med 1920 in 1925, ki so bila najplodnejša leta njegovega delovanja, je Veber dograjeval in izpopolnjeval predmetno teorijo svojega učitelja. Napisal in objavil je osem knjig, poleg več razprav; v njih je prikazoval predmetno teorijo in skušal na njej zgraditi razne filozofske discipline. Med temi knjigami so: *Uvod v filozofijo* (1921), *Sistem filozofije I: O bistvu predmeta* (1921), pa tudi zajetni *Etika*, „prvi poizkus eksaktne logike nagonske pameti“ (1923) in *Estetika*, „psihološki in normativni temelji estetske pameti“ (1925); v načrtu je imel še posebno *Hagiologijo*⁵. Dve knjigi, to sta *Analična psihologija*, „prvi poizkus sistematične geometrije duha“ (od katere je izšel le prvi snopič, 1924) in šolski *Očrt psihologije* (1924), je Veber posvetil psihologiji, ki je bila ves čas predmet njegovega posebnega zanimanja¹⁶ in izhodišče vsega njegovega filozofiranja ter je v resnici bila in vedno bolj postajala filozofska antropologija.

* * *

Pri svojem delu se je Veber že v tej svoji, recimo, predmetno-teoretski dobi vedno pogosteje srečaval z vprašanji, ki jih iz predmetne teorije ni bilo mogoče rešiti in jih je včasih kar nasilno reševal, kakor je pozneje sam zapisal. To so med drugimi bila vprašanja nenaperjenih doživljajskih dejev (npr. prepričanje), duševnih dispozicij, središčnih in obrobni doživljajev (obup, kesanje, oz. čutni užitek), doživljajske normativnosti (odgovornost, krivda) in podobna¹⁷.

Ta vprašanja so Vebra primorala, da je kritično pretresel same osnove svoje filozofije in da je pri tem odkril prvo resnično stvarnost, podstatnega nosilca doživljajev, doživljajočo osebo¹⁸. Saj je o tem že prej govoril, a umeval ga je le nadstatno, kot

nekako višjeredno bitnost, zgrajeno na doživljajih kot svojih osnovah. A kako bi tak osebek mogel imeti dispozicije, kako bi mu nekateri doživljaji mogli biti „bliže“, drugi manj blizu, odkod odgovornost, zasluga, krivda itd.? Tu se mu je osebek pokazal kot prva in skrajna edina podstatna stvarnost¹⁹. Z njim pa je dobil nov temelj ali novo izhodišče svojega filozofiranja in na tem je začel graditi svojo novo filozofijo. Vendar bo napačno, gotovo pa prenačljeno soditi, da je Veber s tem (ponovno) zapadel psihologizmu²⁰. Kvečjemu se je približal nekakemu personalizmu, ki je nekaj drugega.

Svojo novo filozofijo je Veber v obrisih začrtal v svoji prvi knjižni objavi te dobe v *Filozofiji* (1930), četudi jo je nakazoval že poprej zlasti v nekaterih razpravah. *Filozofija* ima značilni podnaslov: Načelni nauk o človeku in o njegovem mestu v stvarstvu. Človek kot stvarno bitje je sedaj osrednji problem Vebrove filozofije in ne več le kakršenkoli „predmet“. Ko je tako Veber odkril pot do prave stvarnosti, se mu je ta vedno bolj odpirala in tako je našel tudi pot do Boga in do stvarnega sveta sploh. Njegovi glavni deli tega časa sta *Knjiga o Bogu* (1934) in *Vprašanje stvarnosti* (1939), dvanaajsta in štirinaajsta, zadnja njegova knjiga.

Pričakovati bi bilo, da bi na teh novih temeljih sedaj Veber zopet razvijal razne filozofske discipline, kar je tudi nakazal v *Filozofiji*.²¹ Do tega pa ni prišel. Morda je kaj takega posređoval učencem na univerzi, kolikor je to med vojno sploh mogel. Objavil pa večjega dela ni več nobenega²² in po vojni ni niti več predaval, še manj kaj objavljal.

Gotovo pa je s tem Veber postavil temelje svoji, zares svoji filozofiji in ga lahko razumemo, da je bil svoje desete knjige, *Filozofije*, v kateri je novo filozofijo nakazal, tako vesel, da je izjavil da je ne da za vseh svojih prejšnjih devet knjig.²³

* * *

V smislu predmetnoteoretske psihologije je Veber na naših doživljajih razlikoval med vsebino, po kateri nam predočujejo svoje „predmete“, in med *dejem*, po katerem je naše predočevanje pristno ali nepristno. Pristno je, ko npr. vidim jabolko, ki leži pred menoj na krožniku, nepristno pa, ko si jabolko predočujem le v domišljiji, čeprav je odsotno in ga ne vidim. V smislu našega običajnega izrazoslovja bi dejali, da je razlika med pristnostjo in nepristnostjo Vebrovih „predstav“ v resnici razlika med pravo zaznavo in med samo predstavo v običajnem pomenu besede. Podobno je Veber s predmetno teorijo razlikoval tudi med pristnimi in nepristnimi mislimi, čustvi in stremljenji.

Ta teorija pristnosti in nepristnosti naših doživljajev je že Meininga in verjetno tudi Vebra motila, da nista prej odkrila poti do prave stvarnosti. Morda se jima je zdelo, da že sama pristnost naših doživljajev to do neke mere zagotavlja. Saj je znano, da

je Meinong razlikoval med pomožnimi in končnimi predmeti (*Hilfsgegenstände*, *Zielgegenstände*),²⁴ pri čemer je kot prve umeval neposredne predočevance, torej „predmete“ v smislu svoje teorije, pod drugimi pa tisto, kar zares menimo, ko one omenjamo. Meinong je tako že bil neke vrste realist, ne sicer naivni,²⁵ marveč, lahko bi rekli naravni realist, saj je stvarnost vsaj dopuščal, je z njo računal, četudi še ni našel filozofsko upravičene poti do nje, morda jo je slutil,²⁶ sprejemal je stvarnost le po pričevanju zdrave človeške pameti.

Vebera je njegov študij pripeljal do spoznanja, da vsaj najnižje-rednejše predstave, kakor jih je tedaj še imenoval, to je občutki, opravljajo poleg predočevanja še drugo funkcijo, ki jo je imenoval *zadevanje*. S predočevanjem nam občutki svet ponazorujejo, nam kažejo, kakšen je, kako se *javlja* ali prikazuje, z zadevanjem pa ga postvarjajo, nam povedo, da tisti svet, ki ga s predočevanjem ponazorujejo, tudi zares *je*, dojemajo njegovo „*dejstvo*“, to je njegovo bit, stvarnost ali dejanstvo.²⁶

Z Vebrovim primerom bi to ponazorili takole: Ko vidimo rdečo barvo, nam naše videnje po svoji predočevalni funkciji kaže le to *rdečnost* kot lastnost, pripadnost ali akcidenca, po svoji zadevalni funkciji pa nas zagotavlja, da je tam neko *rdeče*, nekaj, kar je rdeče, je za ono rdečnostjo ali pod njo, kot nosilec, podstat ali substanca, ki je in se *javlja* kot rdeče. „Substanca ali podstat je isto kot *sama stvarnost*, akcidenca ali pripadnost pa isto kot vzporedni fenomen. Zadevanje in samo zadevanje je neposredna pot do same substance, podstat, stvarnosti, predočevanje in samo predočevanje je pa enako neposredna pot do samih ‚podatkov‘, ‚prikazni‘, fenomenov.“²⁷ Predočevanje nas pelje po lastni naravi do glasnosti, svetlosti, trdosti..., vzporedno zadevanje in samo to pa do glasnega, svetlega, trdega...

Ob tej ugotovitvi je torej Veber prevzel tradicionalno terminologijo in dodal, da „pravo torišče slehernega pravega zadevanja je substanca ali podstat, enako pravo torišče slehernega pravega predočevanja pa akcidenca ali pripadnost“.²⁸ Po Vebrovi lastni terminologiji pa bi lahko rekli, da nas samo predočevanje omejuje na nadstatni svet, svet pojavov ali fenomenov, in šele zadevanje nam omogoča ugotoviti tudi podstatnost, to je resnično stvarnost sveta, ki mu sedaj ni bila več le osebna, kajti poznal je že tudi podstatnost ostalih „stvari“.

S tem je Veber presegel predmetno teorijo, v kolikor je umevala „reči“ le kot višjeredne, na nižjih zgrajene osnove, ki niso podstatne, marveč le „predmetne“, nadstatne bitnosti.

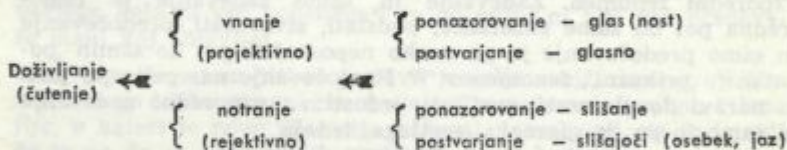
* * *

Vzporedno z zadevalno funkcijo naših doživljajev v zunanjem svetu je Veber odkril tudi zadevanje v notranjem svetu, to je v svetu doživljajskega subjekta ali osebk, katerega je sedaj ponovno, po drugi poti odkril. Kakor nas zadevanje navzven vodi

npr. do glasnega, tako nas zadevanje navznoter pelje do slišajočega, do tistega, ki sliši. Z Vebrovimi besedami: „Sam občutek glasu nas utegne nagniti k temu, da ugotavljamo glasno stvarnost, ali pa tudi k temu, da ugotavljamo sebe, ki to stvarnost slišimo.“ „Prvo, vnanje, čutno zadevanje nas npr. ob taktilnem, svetlobnem, glasovnem čutenju neposredno vede do ‚trdega‘, ‚svetlega‘, ‚glasnega‘, drugo, notranje pa do onega, ki ‚tipa‘, ‚gleda‘, ‚sliši‘. Vnanje čutno zadevanje nas popelje npr. do stvarnosti, ki se ‚glasi‘, notranje čutno zadevanje nas pa popelje do – stvarnosti, ki ‚sliši‘.“²⁹

Razlika med zunanjim, po Vebru tudi projektivnim, in notranjim, rejektivnim zadevanjem vpliva na podobno dvojnost predočevanja; tudi to ima „še dve smeri, smer ‚glasu‘ ali ‚slišanja‘, smer ‚barve‘ ali ‚videnja‘. Je to torej res že pravo vnanje, projektivno, ali notranje, rejektivno ‚predočevanje‘, pri čemer pa ne smemo spregledati prevažnega dejstva, da je tudi ta posebna razlika v samem predočevanju možna ter smiselna le ob vzporedni in nam že dobro znani in obenem *edino pravi* razliki med vnanjim in notranjim zadevanjem stvarnosti...“³⁰

Naše doživljanje ima torej dvojno smer, tako v predočevanju kakor v zadevanju: po projekciji nas usmerja v zunanji svet, po rejekciji pa v notranjega, osebnega. In sicer s predočevanjem do obojih fenomenov, z zadevanjem do oboje stvarnosti. To bi mogli ponazoriti takole:³¹

Tako je Veber, da povzamemo, na naših doživljajih, vsaj občutkih poleg predočevanja, ki nas pelje do zgolj fenomenske, nadstatne strani sveta, zunanjega in notranjega, do pripadnosti in doživljanja, odkril še zadevanje, ki nam kot zunanje, projektivno, odkriva zunanjo stvarnost, kot notranje, rejektivno, pa notranjo, osebno stvarnost.

Dve sta torej Vebrovi spoznavni poti do sveta, predočevalno - ponazorovalna in zadevalno-postvarjalna, in ne tri, kakor so ga nekateri razumeli.³² Z obema združenima spoznavamo stvari, da so in kaj ali kakšne so.

* * *

Ko je Veber odkril zadevalno funkcijo naših doživljajev, pa je še našel, da nam ta tudi odpira pogled v notranji sestav stvarnosti ali „notranjo zgradbo vsega stvarnega“. Zadevanje, ki ga Veber tukaj imenuje tudi podstatovanje, pozna namreč štiri vrste zadevalnih dejev: postvarjanje (v ožjem smislu), oživljanje, po-

osebljanje in poboževanje. Ti nas postopoma vodijo do zgolj stvarnih (zmeraj v ožjem smislu), do zgolj živnih, nato do osebnih podstatnosti in končno do absolutne božje podstatnosti.³³ „To se pravi, da je prava *notranja* razlika med zgolj stvarno, živno, osebno in božjo podstatnostjo tudi že po samem zadevanju in torej zares *neposredno* izpričana in utemeljena...“ S tem pa je filozofsko utemeljena tudi ontologija kot veda o neposrednih toriščih zadevanja, medtem ko predmetna teorija ostane veda o neposrednih toriščih predočevanja.³⁴

Pojasnimo naj še, da tukaj *stvar* pomeni podstat v neživi stvarnosti, *živ*³⁵ v živi, a še ne človeški, *oseba* v človeški stvarnosti. V nadaljnjem je Veber razlikoval dve vrsti živi, nižje, rastne, in višje, živalske živi, med katerimi pa vendar ni našel tako ostre razlike, kakor je med stvarmi in živmi ali živmi in osebami. Tako je brez ozira na božjo podstatnost, v zgolj tostranski stvarnosti ugotovil zanimivo zgradbo vsega stvarnega kot „posebna štiri ‚nadstropja‘, ki so zaporedoma drugo na drugem ‚zgrajena‘“ „Ta zgradba ima štiri mejnike, ki so dani z neživo, obojo, nižjo ter višjo živo vnanjo in posebno notranjo stvarnostjo.“³⁶ „To je lestvica ‚neživega‘, ‚vegetativno živega‘, ‚animalno živega‘, ‚osebno živega‘,“ kot „lestvica *dejanskih stvarnosti*“. „Kamen, rastlina, žival, človek so nam že kaj dobro znane točke te stvarne vrste.“³⁷

Z odkritjem zadevalne funkcije naših doživljajev, vsaj občutkov, je Veber, kot je mislil, odprl novo, tudi filozofski hodno pot do prave stvarnosti in s tem se je izvil iz zank idealistične filozofije. To se pravi, da ni le odkril stvarnosti, marveč jo je tudi filozofski legitimiral, omogočil zopet filozofsko razpravljanje o njej.

* * *

Z odkritjem osebkov doživljanja kot prve stvarnosti in potem ostale stvarnosti, doseženih po zadevalni funkciji naših doživljajev, se je Vebru torej posrečilo preiti iz predmetnosti v stvarnost ali premostiti prepad med nadstatnim in podstatnim svetom. Če mu je to uspelo, je Veber s tem zopet odprl vrata metafiziki in pri tem našel tudi filozofsko pot do Boga.

Mu je uspelo? To je tako težko zatrditi kakor zanikati. Izmeriti doseg in upravičenost filozofskih tez je zelo težka stvar. Saj vidimo, koliko dela dajejo še po stoletjih kritikom filozofske teze Platonove, Aristotelove, Descartesove, Kantove, Heglove..., in danes, recimo, Heideggerjeve, kljub temu, da nekateri največji duhovi posvečajo mnogo truda tem vprašanjem. Tudi Vebrovim naukom bo potrebno posvetiti še mnogo dela.

A če je Vebru uspelo, poleg marsikoga drugega, je tudi on zopet odprl vrata metafiziki, o kateri mnogi mislijo, da po Kantu že ni več upravičena, niti ne mogoča.

Danes se ni samo izgubil smisel za metafizična vprašanja, mnogi hočejo celo besedi dati slab pomen. To ni upravičeno, četudi se

je v takoimenovani metafiziki mnogo grešilo, saj tudi v drugih strokah, filozofskih ali ne, ni bilo drugače. Metafizika je v svojem bistvu povsem upravičeno iskanje odgovora na najgloblja in najtežja vprašanja, ki mučijo človeka, na vprašanja o zadnji stvarnosti in o pravem smislu vsega, sveta in življenja. Če se temu bolj sramežljivo daje ime ontologije (ki more biti istoznačnica za metafiziko ali pa tudi ne), ali če se ime metafizike omejuje le na nekatere rešitve ali teze filozofske refleksije, drugim pa se daje drugačno ime, ta vprašanja ne nehajo biti vprašanja in nekatere rešitve ne postanejo boljše in pravilnejše kot druge. Bolj pogumno in pošteno jim je pogledati naravnost v oči in ne se bati besed. Vprašanja, ki jih imenujemo metafizična, obstajajo in izzivajo naš študij in terjajo naše rešitve.

Metafizika je srčika vsake filozofije in vsak filozof, kolikor je res to, je tudi metafizik, v dobrem ali slabem pomenu besede. Seveda tudi metafizika lahko prihaja do več ali manj pravilnih spoznatkov ali se bolj ali manj moti; pot do resnice je vedno težka in v metafiziki še posebno. Mnogi vidijo zadnjo stvarnost kot neko večno enako nespremenljivo bitnost, ki le nam kaže razne spremembe, drugim pa je stvarnost nekaj, kar se neprestano giblje in spreminja, zmeraj le nastaja. Nekateri trdijo, da je v bistvu duhovne, spet drugi pa da je stvarne narave. Eni menijo, da je ena sama, zopet drugi, da je več stvarnosti, tudi najzadnjih. Mogočih je mnogo odgovorov na ta zadnja vprašanja in vsi so metafizični, v dobrem pomenu, kolikor so izsledki resnega in poštenega napora, ali v slabem pomenu, kolikor niso plod resnico iščočega presojanja, ampak narek kakorkoli zainteresiranega pred-sojanja, katerega dosežki so le pred-sodki, pa naj se jim daje še tako filozofski ali znanstveni videz, še taka avtoritativna podpora. Vse predlagane rešitve le toliko veljajo, kolikor so podprte, da ne rečemo dokazane. Vedno je v škodo filozofiji, kadar se katerokoli stališče skuša strditi v dogmo, degradirati v ideologijo, ki je mnogo bolj dej vere kakor pa spoznanja.

Če je tedaj Vebru uspelo zopet odpreti vrata metafiziki, je s tem opravil veliko delo, pa naj bodo rešitve metafizičnih vprašanj, do katerih se je on dokopal, vse pravilne ali ne. Odprl je vrata, da bodo mogli mnogi iskati naprej.

* * *

Tudi vprašanja, ki se nanašajo na Boga, na njegovo bivanje, njegovo bistvo in na vse ostalo, kar bi hoteli o njem vedeti, so človeško in filozofsko povsem upravičena vprašanja. A tudi pri reševanju teh kakor vseh drugih vprašanj mora biti filozofija le na vse strani odprta in za vsak odgovor sprejemljiva iskateljica resnice in ničesar drugega. Tudi tukaj odgovor ne sme biti plod nikakega pred-sojanja, temveč le stvarnega in zares kritičnega presojanja. Tudi tukaj more filozof priti do različnih spoznatkov, bol jali manj gotovih in pravilnih. In kar spozna, sme tudi objaviti, posredovati drugim.

škoda, da ni vedno tako. Mnogi ljudje, in več ne-filozofi kot filozofi hočejo filozofiji predpisovati, kaj sme študirati in česa ne, in kaj sme pri tem odkriti in povedati in česa ne. Veber se je tega zavedal in je v uvod v *Knjigo o Bogu* napisal, da „se danes tako zvani izobraženci smejejo vsakemu, ki še o Bogu sploh govori, celo kočljivo pa je, biti danes sam na univerzi in spisati knjigo o Bogu.“ A je dodal: „Jaz se te kočljivosti ne strašim, ker sem tudi to knjigo pisal samo z vidika resnice.“³⁸ Sam je podčrtal zadnje štiri besede. Saj v tem je bistvo stvari: o ničemer ne sme biti filozofu prepovedano razpravljati, nič mu ne sme biti prepovedano povedati, a dolžan je vse študirati samo z vidika resnice, vedno si mora prizadevati, da pove samo to, kar se mu je pokazalo kot resnica.

Drugje je Veber to stališče morda še krepkeje podčrtal: „Kakor menim, da sem dospel do svojih misli po poti same resnice, tako sem pripravljen te misli, in sicer v celoti, zavreči, ako bi to postala zopet zahteva same resnice, kateri edini je tudi ta knjiga namenjena. Ne oziram se ne na levo ne na desno, ne krivim se navzgor in ne napihujem se navzdol; ne mamim me priznanje in ne straši me zavračanje: tudi v tej knjigi priznavam samo vidik resnice in tudi bravec naj samo s tega vidika moje misli sprejema ali odklanja...“³⁹ Samo s tega vidika – to je z vidika resnice ali resničnosti tez, ki jih oznanja.

V tem smislu tudi Veber ni mogel napisati knjige o Bogu, dokler ni premagal predmetne teorije. Dokler je poznal samo „predmete“ našega doživljanja, samo „nadstatni“ svet, v njegovi filozofiji seveda ni moglo biti prostora za Boga. Teda bi mu tudi bog mogel biti samo „predmet“, samo „nadstatna“ bitnost, in tak bog ni Bog. Ko pa je odkril pravo stvarnost, njene lastnosti in razmerja, pa je mogel z mislijo seči tudi do Boga.

Drugo vprašanje je, kako je bilo v vsem tem času z Vebrom kot človekom vernikom. Sam pripoveduje, da je iz domače hiše odšel veren in to tudi ostal do višjih razredov mariborske gimnazije, ko so našli pot do njega drugačni nauki, zlasti panteistični in budistični in ga zibali do konca osme šole. Ker je potem ne samo po želji materini, ampak tudi iz lastnih nagibov šel v bogoslovje,⁴⁰ najbrž verska kriza ni bila posebno globoka. Bogoslovje je zapustil, ker tam ni bilo več filozofije, nobene opore ni za sum, da bi ga še kaj drugega gnalo ven. Za pozneje pravi, da ga je preveč zaposlovalo podrobno filozofsko delo, a vendar Bog najbrž nikdar ni čisto izginil iz njegovega življenja. Na nekaj se je moral nasloniti drugi Meinongov učenec, tudi Vebrov učitelj in prijatelj, psiholog Vittorio Benussi (1878-1927), Tržačan po rodu, ko mu je še v graških letih dejal: „Veberček, ne smete preveč dogmatično gledati v prihodnost. Zagotavljam vas namreč, da ne bo preteklo 20 let in bo izšla Vebrova knjiga, katere glavni namen bo dokazati bivanje božje.“⁴¹

V *Knjigi o Bogu* je Veber predstavil svojih pet poti do božjega bistva: istinitostno, veljavnostno, osebnostno, vrednostno in bi-

stvogledno. Sploh pa je v tej knjigi zelo malo govorjenja o Bogu. Pač pa je v pet poglavij knjige Veber položil toliko drugih filozofskih spoznanj, da je knjiga zanimiva tudi za nekoga, ki bi njegovih sklepov nikakor ne mogel sprejeti.

Dve vprašanji se nam v tej zvezi še stavita: ali je Veber v svojem poskusu uspel in pa v kakšnem razmerju so njegove „poti“ do dokazov za bivanje božje, ki so jih razvili drugi filozofi pred njim.

Na prvo vprašanje je odgovor tako težak, kakor sploh na vprašanje o pravilnosti ali nepravilnosti njegovih nauk. Mnogo dela, razčlenjevanja, preverjanja in pretehtavanja je treba, da se more presoditi nek filozofski nauk. Razen tega pa bi bilo mikavno najti odgovor tudi na splošno vprašanje, kaj taki dokazi ali „poti“ sploh dokažejo, to je prastaro vprašanje razmerja „Boga filozofov“ do „Boga vernikov“; Boga, kakor ga moremo spoznati s svojim umom, do Boga, ki se nam sam razodeva.

Glede na razmerje Vebrovih „poti“ do drugih dokazov za bivanje božje pa moremo ponoviti besede, ki jih je ob izidu *Knjige o Bogu* spregovoril Veber sam: „Odkrito povem, da bi na to vprašanje ne mogel dati povsem določenega odgovora. Pač pa so mi znani dosedaj (!) dokazi za bivanje božje in v vsakem teh dokazov najdem tudi pomembne uvaževanja vredne misli. Toliko je moje gledanje nazaj pravično. Toda na drugi strani ho-dim sam mimo teh dokazov in ti dokazi moje poti do Boga ne objamejo ne posamično ne v celoti...“⁴²

* * *

Samo obžalovati moramo, da Veber ni mogel nadaljevati svojega dela. Morda bi nam za *Knjigo o Bogu* napisal še knjigo o *resnici* (spoznavno teorijo), o *lepoti* (estetiko), o *dobrem* (vrednostno teorijo in posebej etiko) in še o čem. Po vseh teh delih bi šele mogli presoditi ves pomen te nove Vebrove filozofije. Za našeta dela pa je Veber v svojih predavanjih razvil mnogo zanimivih misli, za katere ne vemo, če so ostale ohranjene v kakih študentskih zapiskih.

Naj je Veber v svojih odkritjih zmeraj zadel pravo ali ne, priznati se mu mora, da je samostojno in pogumno načel vprašanja, ki človeka v vseh dobah vznemirjajo, in jim je iskal rešitev. Četudi ni vedno, ali morda vobče ne, uspel z odkritjem zadnjega in dokončnega odgovora – kateremu filozofu se je to kdaj posrečilo? – je na poti do njega razkril marsikaj, s čimer si je zaslužil svoje mesto v filozofskem zboru in samo stvar pravičnosti je, da se mu to prizna.

Za našo filozofijo pa ni pomembno samo to, kar je Veber dal filozofiji sploh. Za nas je bil nadvse važen že sam njegov prihod v Ljubljano.

Veber bi bil mogel ostati na univerzi v Gradcu, saj mu je Meinong hotel zagotoviti življenje v Gradcu in delo na univerzi.

Odločil pa se je za Ljubljano in to je bil „najtežji trenutek njegovega življenja“⁴³ zaradi slovesa od učitelja. Ta pa je njegovo odločitev razumel, ga v Ljubljani priporočil in mu zapustil svojo osebno knjižnico, ki je tako prišla na ljubljansko univerzo.⁴⁴

Vebrova odločitev je bila osebno velika žrtev in ne samo zaradi slovesa od učitelja. Če bi bil ostal v Gradcu, bi tam filozofiral in pisal v jeziku, ki ga je vsaj kot filozofskega gotovo bolj obvladal kot materinega,⁴⁵ v jeziku, ki je imel že izdelano izrazoslovje teorije njegovega učitelja in ki je sploh priznано pripraven za filozofiranje. Napisana v tem jeziku bi bila njegova dela bolj brana, več komentirana in gotovo bi ga več omenjali v filozofskih prikazih. Da ne omenjamo važnosti dejstva, da bi filozofiral med mnogimi sebi enakimi, ki bi se z njim strinjali ali ne, mogli pa bi mu biti vir plodnih navdihov.

Za Ljubljano pa je Vebrov prihod pomenil vdor moderne filozofije, nastop ali vsaj okrepitev laične filozofije, tudi „čiste“ filozofije, pravtako pa filozofije v nastajanju, ki se je neprestano gradila, ki je vse življenje kritično pretehtavala.

* * *

Naša filozofija se sicer nikakor ni rodila šele z Vebrom. Že od srednjega veka so na naših tleh učili in pisali filozofska dela največ domačini, tu pa tam tudi kak tujec. Marsikak naš filozof je živel in delal v tujini. Vendar se ta filozofija, ki v večini ni bilo ne govornjena ne pisana v slovenščini, le s pridržki sme imenovati slovenska filozofija. V prejšnjem stoletju pa se je začelo tudi med nami večje zanimanje za filozofijo. Ob Vebrovem prihodu v Ljubljano smo imeli za seboj že skoraj pol stoletja prav živahnega filozofskega dela. A skoraj izključno se je tedaj gojila med nami sholastična filozofija, ki so jo učili zlasti bogoslovni profesorji, kakor so bili Anton Mahnič (1850-1920),⁴⁶ Frančišek Lampe (1859-1900),⁴⁶ Janez Ev. Krek (1865-1917),⁴⁷ Franc Kovačič (1867-1939),⁴⁸ Andrej Pavlica (1865-?),⁴⁹ in zlasti Aleš Ušeničnik (1868-1952).⁵⁰ Zunaj te skupine pa je bilo le malo filozofsko zares pomembnega in morda najmočnejši med temi filozofi, Janko Pajk (1837-1899), je svoje glavno delo izdal v nemščini in je ostalo med nami skoraj neznano.⁵¹

Vsaka resnična filozofija je vredna svoje cene in spoštljive obravnave, tudi sholastična. Nihče, ki hoče resno filozofirati, ne more mimo ali prek dosežkov predhodnikov. Vendar tudi nihče ne more in ne sme mimo dosežkov sodobnikov, ker so ti izraz duha in potreb novega časa. Seveda resnica, ki jo išče in mora iskati filozofija, ni ne stara ne moderna. Prav umevana resnica je vedno resnica, naj jo je odkril in pokazal kdorkoli, kadarkoli in kjerkoli. A odkritje te resnice pač nikdar ni popolno in ne dokončno, treba jo je neprestano izpopolnjevati in poglobljati in to se dela zlasti na področjih in v smereh, kjer kaka doba čuti posebne potrebe ali daje posebne pobude. V tem je, če prav razumem, smi-

sel zgodovinske odgovornosti ali morda ustreznosti filozofije, ki jo omenja Iv. Urbančič.⁵³ Neka filozofija je zgodovinsko ustrezna, kadar more pomagati pri reševanju vprašanj določenega časa in položaja, kadar je odprta za življenjske potrebe svoje dobe.

Naša sholastična filozofija je bila in je resnična filozofija, tudi se mi zdi tvegano trditi, da ni bila ali ni dovolj naša, slovenska filozofija. Vedno se je trudila, da bi bila našim problemom kos. A okoliščine so jo pri tem omejevale. Skoraj vsi filozofi so bili duhovniki, največji celo bogoslovni profesorji, učili so tudi filozofijo kot zastopniki Cerkve, ki se je prav tedaj borila z modernizmom, v vedni skrbi, da mu ne bi sami zapadli, včasih vendar tega osumljeni. Vse to jih je postavljalo v položaj brame in zato moderni filozofiji niso mogli biti dovolj pravični. Omenjali so jo več kot širiteljico zmot kakor pa kot iskateljico rešitev.

Vse to je omejevalo naše filozofsko obzorje in je tudi okrnjevalo dosežke naših filozofov v reševanju perečih vprašanj. Spomnimo se le težav, ki jih je imel Mahnič pri presojanju našega leposlovja in naše politike in ki morda niso izvirale le iz neke amuzičnosti, kakor se misli! Spomnimo se tudi težav Mahničevih in Ušeničnikovih pri presojanju narodnostnega boja v Avstriji in prevrata ob koncu prve vojne, vprašanja veljave prisega cesarju in monarhiji!⁵⁴ Sam sem trčil na te težave ne samo ob presojanju dela Janeza Ev. Kreka, marveč enako ob razpravljanju o vprašanjih narodnosti v *Iskanjih*, ko sem iskal pobud in pomoči tudi pri sholastikih in ne samo naših.⁵⁴ Sholastična filozofija, vsaj tradicionalna, zaskrbljena za pravovernost in zaprta moderni misli, ni zgodovinsko najustrežnejša za reševanje takih vprašanj, saj je vznikla in se razvila, ko narodnostno vprašanje v našem smislu še sploh ni obstajalo. Zato potrebuje za reševanje tega injekcij od drugih, recimo časovno ustrežnejših filozofij. Tudi zastopnik kake tradicionalne filozofije zato ne more iti mimo modernih filozofij, prav tako kakor zastopniki teh ne morejo kar zavračati starih. Nobena ne vsebuje vse resnice in pač nobena ni brez vsake resnice.

To je med nami spoznal npr. A. Ušeničnik in se skušal po svojem spoznanju ravnati do take mere, da je vzbudil ponekod celo dvome, ali je bil še pravi tomist ali ne več. Bil je pač pravi filozof.

Vebrov prinos *moderne* filozofije je torej mogel oploditi in obogatiti naše domače filozofiranje. Nova filozofija je mogla razširiti naše filozofsko obzorje, ga razgibati in prevetriti.

Neka filozofija ni namreč samo taka, kakršno omogočajo darovi, znanje in delo filozofov. Nanjo vplivajo tudi drugi dejavniki, ki razvoj filozofije omogočajo, pospešujejo ali ovirajo. Taki so npr. možnost filozofskega nauka in objavljanja, možnost živeti ne le za filozofijo, ampak tudi od nje, možnost najti dovolj ocenjevalcev in beročega občinstva, tudi dorašlih sogovornikov in ocenjevalcev in podobno. Pri nas se je položaj ravno v tisti dobi in še pred Vebrovim prihodom precej spremenil, zlasti z ustanovitvijo univerze v Ljubljani, ki je tudi Vebro omogočila filozofski uk in življenje

za filozofijo. Tudi s poslovenjenjem vseh šol in z marsičem drugim, kar nam je prinesel prevrat, je postal položaj filozofije drugačen, splošno ugodnejši.

A na razvoj filozofije vplivajo še posebej ideje in nauki, ki krožijo v kulturnem prostoru in ki morejo dražiti domiselnost in pobujati razmišljanja. Marsičesa se niti najdomiselnejši filozof ne bi domislil, če nečesa podobnega ali nasprotnega ne bi že nekje slišal ali bral, če ne bi že nekdo kaj takega trdil ali zanikal. Čim več idej tedaj v nekem prostoru kroži, čim več se razne misli srečujejo, tem več isker se kreše, tem več verjetnosti je, da bo filozofsko razmišljanje živahno in plodno.

Veber je s predmetno teorijo in nato z lastno filozofijo naše filozofsko obzorje razširil, kolikor je to bilo mogoče storiti enemu samemu filozofu. Tako je pomogel, da je naše filozofiranje postalo širše in polnejše. Omogočen je bil tudi filozofski dialog med predstavniki različnih filozofij, čeprav se dejanski ni prav razvil. Veber ni našel enakovrednih sogovornikov, niti sodelavcev niti ocenjevalcev, čeprav se mora priznati, da je zlasti A. Ušeničnik skrbno sledil njegovemu razvoju, tudi z javnimi ocenami in vsaj v kasnejših letih tudi z osebnimi razgovori, kolikor moremo soditi po Vebrovih opombah v njegovih spisih.⁵⁵

* * *

Ko je Veber prišel v Ljubljano, je prinesel s seboj moderno filozofijo v podobi Meinongove predmetne teorije. Četudi je tedaj bilo med Slovenci že več Meinongovih učencev, saj je marsikdo študiral na graški univerzi in je tedaj praktično vsakdo moral študirati tudi filozofijo,⁵⁶ nihče od njih se ni ves in povsem posvetil filozofiji, kakor je to storil Veber, in tudi nihče ni pokazal take ustvarjalne sile kakor on.

S predmetno teorijo pa je prinesel Veber v Ljubljano tudi laično filozofijo. Saj smo videli, da je pred njim bila pri nas dejanski vsa filozofija v duhovniških rokah.⁵⁷ Seveda duhovnik sme in more filozofirati kakor kdorkoli drug. A duhovništvo filozofa je dejavnik, ki more obarvati njegovo filozofijo, kakor more to storiti katerikoli drug poklic. To ne pomeni, da ga mora voditi v kake zmote, marveč le, da ga more napraviti posebno odprtega za nekatera vprašanja in manj občutljivega za druga. S tem pa se njemu in filozofiji omejuje obzorje. Da more filozofija polno zaživeti, potrebuje širokih osnov in raznovrstnih prispevkov, potrebuje celo nasprotujočih si pobud, da se more ob njih izčistiti in okrepiti.

Filozof laik – in beseda laik nam tukaj ne pomeni samo neduhovnika, marveč tudi nepolitika, negospodarstvenika, netehnika, sploh človeka, katerega izrečno zanimanje v filozofiji ni kaj drugega, kakor le filozofija – more to ali ono resnico drugače v drugih razsežnostih uvideti, kakor pa kdo, ki ga tudi pri tem more voditi, nemara motiti, tudi omejevati kak poklicni interes.

Veber je bil tak filozof, ki ni bil nič drugega kot filozof. Najbrž je bil prvi naš filozof, ki je živel samo filozofiji. To ni bilo le novost v našem kulturnem svetu, to je bilo tedaj tudi nujna potreba, ker je le tako filozofija mogla med nami doseči svojo pravo ceno.

Laična filozofija pa pri Vebru ni pomenila tega, kar so od nje pričakovali tedanji zastopniki naših svobodomislecev. Ti, v nasprotju s katoliškim taborom, s katerim so bili v hudem kulturnem in posebej političnem boju, niso imeli nobenega vidnega filozofa, zato tudi nikake „svoje“ filozofije. Ti so tedaj upali v Vebru dobiti takega filozofa. Pričakovali so pač, da bo učil ne samo necerkveno, ampak tudi proticerkveno filozofijo. Zato je Fr. Derganc v oceni neke Vebrove knjige napisal, da Vebrov nastop „pomeni konec srednjeveške sholastike, s katero je hotel Mahnič za vedno prikovati slovenskega Prometeja na rimsko skalo“. Tiste, ki so od Vebra pričakovali kaj takega, je seveda moral razočarati, toliko bolj, kolikor ga je razvoj njegove misli kmalu še bolj oddaljil od tiste skupine, kakor je bil spočetka. In to razočaranje je ob tej novi Vebrovi filozofiji izrazil drugi zastopnik iste skupine, B. Borko, ko je zapisal: „Poslej bomo stali pred mizo slovenske filozofije revni in lačni kakor Lazar.“⁵⁷

Vse Vebrovo zanimanje je bilo posvečeno filozofiji sploh, brez pridevka, ne taki ali drugačni filozofiji, filozofiji te ali one skupine.

Vzporedno z Vebrom so potem dali pomemben prinos slovenski laični filozofiji tudi nekateri, ki niso bili povezani z Vebrovo šolo; omenimo le tudi Meinongovega učenca Mihajla Rostoharja (1878-1966),⁵⁸ Franca Derganca (1877-?), Milana Vidmarja (1885-1962) in med nami učečega Rusa Evgena Spektorskega (1875-1951).⁵⁹

* * *

S tem smo prišli do naslednje točke tega razpravljanja: Veber je prišel v Ljubljano tudi kot prinašalec „čiste“ filozofije. Kot tako umevamo vsako filozofijo, ki hoče biti samo filozofija, ki ji gre vedno le za resnico, ki hoče vedno biti kraljica in nikoli služabnica nikogar.

Filozofija odkriva resnico in odkrita resnica more priti marsikomu v prid. Celo več bi mogli reči: vsakdo, naj se posveča čemurkoli, bo tej nalogi toliko bolje služil, kolikor bolj bo skušal spoznati stvarno resnico o njej. Vsakdo ima torej pravico poseči po filozofiji in njenih spoznanjih, da se v življenju in delu čimbolje obnese. A nekaj drugega je, če filozofija sama pozabi, da je in mora ostati kraljica, le suverena iskalka resnice, nikaka služabnica nobene druge dejavnosti, ne teorije in ne prakse, služabnica nikogar in ničesar, kar ni le iskanje resnice. To stališče se more zdeti preidealistično v našem času prevlade ideologij, ki so izrečno postavljene v službo takih ali drugačnih prizadevanj

in ki imajo pred filozofijo to prednost, da dajejo s svojimi zdogmatiziranimi nauki navidez trdno gotovost, ko se filozofija zvija med mnogimi poizkusi odkriti resnico. A filozofija kot filozofija bo to ostala le, kolikor bo zvesta sama sebi in resnici.

Seveda filozof ni samo filozof, ampak obenem tudi državljani in človek. Kot tak sme zavzemati stališče tudi do praktičnih zadev življenja okrog sebe in posegati vanje, kdaj je to celo dolžan storiti. Naravno je, da mu to življenje odpira vprašanja, na katera tudi kot filozof išče odgovora. Ne sme se torej zapirati pred stvarnostjo niti bežati pred dolžnostjo, da jo pomaga izboljšati. Le zavedati se mora, da ga to spravlja v nevarnost, da njegovi filozofski nauki ne bodo čisti, marveč obarvani po stališču, ki ga je v praksi zavzel.

Saj sociologija znanstvenega dela res ugotavlja, da le stežka ali sploh ne moremo uiti pogojenostim časa, poklica, družbe in podobnim. A eno je ta pogojenost, ki jo filozof skuša premagati, četudi v tem ne uspe popolnoma, in zopet nekaj drugega, kadar podvrže svojo filozofijo čemurkoli in ni zvest le resnici, naj bo ta pogodi komu ali nikomur, naj služi za kaj ali za nič.

Naša filozofija je v času Vebrovega prihoda v Ljubljano bila predvsem v duhovniških rokah. Umljivo je, da če bogoslovec filozofira, ga tudi kot filozofa zanimajo predvsem tista vprašanja, ki ga zaposlujejo kot bogoslovca. Ni nemogoče, da kljub temu v filozofiranju ravna kot filozof, vseeno pa je v bližnji priložnosti, da filozofijo zaobrbe v kako apologetiko ali da ga sploh bolj skrbi njena pravovernost kakor pa resničnost. Znanih 24 tez tomizma, ki nam jih je nedavno prevedel Fr. Papež,⁶⁰ je nevarno blizu bolj teološki kakor pa filozofski miselnosti. Če se take teze izluščijo iz neke filozofije zato, da se najde njena oznaka in da se more v poznejši presoji ugotoviti, če je in koliko je kdo zastopnik te filozofije, oziroma ga moremo šteti k tej šoli, naj bo. A če se take teze postavijo zato, da naj bi se jih držal, kdor hoče filozofirati, jih filozof kot tak ne more sprejeti. Filozof kot tak ne more hoteti biti niti tomist niti kantovec ali hegelianec, niti pragmatist, niti marksist ali eksistencialist, temveč samo filozof, zato ne potrebuje nobenih tez, ki bi mu povedale, kaj mora imeti za resnico, da bo pravoveren. Za filozofijo ni pravovernosti, ampak samo resničnost.

Veber gotovo tudi ni mogel uiti vsem pogojenostim svojega položaja in okolja in gotovo je vse to dalo pečat tudi njegovi filozofiji in morda celo obarvalo nekatere njegove drugotne spise. V svojem poglavitnem prizadevanju pa je Veber samo filozof. V Ljubljano je sicer prišel kot zastopnik predmetnoteoretske filozofije in jo je tudi učil, a nikoli, se zdi, se ni brigal za to, ali je bil še predmetni teoretik ali že ne več, sploh ga ni skrbelo vprašanje, kaj je bil kot filozof. Vsaj tisti, ki smo ga poznali, smo ga poznali kot takega. In vemo tudi, da se je oddaljil od predmetne teorije, ko je videl, da z njo ni kos vprašanjem, na katera je zadeval v svojem filozofiranju.

Le to hočemo tukaj zato poudariti, da je Veber kot filozof iskal le resnico, ne pravovernosti v tej ali oni šoli, skladja s tem ali onim naukom.

* * *

Potem je Veber prišel v Ljubljano tudi kot *ustvarjajoči* filozof ali filozof *ustvarjalec*. O filozofiji namreč često govorimo kot o nekem nauku ali sestavu nekih nauk, drugič pa kot o nekem prizadevanju, ki naj bi nas privedlo do spoznanj, na katerih bomo mogli zgraditi tisti nauk. Morda bi mogli reči tudi, da filozofija včasih predvsem sprejema, razvija, predaja že znane resnice, drugič pa predvsem sega po še neznanem, hoče spoznati, kar še ni znano. Neka že dana filozofija more biti kakemu filozofu njegovo filozofsko stališče, drugemu pa le izhodišče njegovega filozofiranja⁶¹. Prvi bo učil bolj očiščene in bolj izdelane nauke, saj so jih uvidevali, obravnavali in izpopolnjevali mnogi filozofski rodovi; a ti nauki postanejo lahko bolj ali manj togi, manj prožni, manj odprti za nova vprašanja in sprejemljivi za nove rešitve. Drugi pa šele tipa za rešitvami, morda jih še ne vidi dovolj jasno, pa tudi še ne more svojih spoznatkov povsem zadovoljivo izraziti in urediti: to bodo dosegli šele njegovi nadaljevalci. Potrebni sta obe vrsti filozofov, a drugi tvegajo pot do novih spoznanj in le tako more filozofija narediti korak naprej.

še več: filozof ni filozof samo toliko, kolikor pozna ali celo sam odkrije odgovore na vprašanja, ki se mu stavijo, ampak tudi in morda še bolj, kolikor vidi, odkrije težave in vprašanja in to celo tam, kjer se drugim zdi vse prav in samo po sebi umevno. Četudi še ne najde rešitev za te težave in jih bodo odkrili drugi šele mnogo kasneje, bi jih morda ne našli in niti ne iskali, ko bi jim vprašanje že ne bilo stavljeno.

Naši sholastiki so bili, kakor je običajno in morda neogibno pri filozofih, ki pripadajo kaki šoli in sprejemajo njeno filozofijo, bolj filozofi v prvem pomenu besede: razvijali in učili so nauk svoje šole. Mogli so to delati bolj ali manj zvesto šoli, mogli so filozofiji dati tudi svoj osebni prispevek, toda v bistvu je njihova filozofija bila tista, katere temelji so bili postavljeni dolgo pred njimi in njihovim filozofiranjem. Če bi se v čem oddaljili od tega nauka, bi jih kritika šole za to prijemala.

Veber pa je bil že po svoji naravi zelo domiseln in iznajdljiv, intuitiven in inventiven, ali kako bi mogli to njegovo lastnost imenovati. Bil je tudi umsko oster, prodoren in zelo razgiban, neprestano snujoči duh. Njega ni mogel dokončno zadovoljiti noben nauk, niti sprejet od drugih, niti njegov lasten. To mu je pomagalo, da je mogel ubežati ožini ene same filozofske šole. Nekaj ga je gnalo vedno naprej. Če je kot profesor večkrat dejal, da bi raje tolkel kamenje na cesti, kakor pa se ponavljal, za šolskega filozofa to zveni kot pravo pohujšanje. Razumel bi, kakor da je Veber hotel reči, da jutri že ne bo res, kar danes je, da je torej

resnica nekaj relativnega. A Veber, mislim, stvari ni tako umeval. Zavedal pa se je relativnosti našega spoznanja resnice, ki ni ne popolno in ne dokončno, in potrebe neprestanega napora, da se spoznanje izčisti in izpopolni. Menil je, da je tudi kot profesor filozofije dolžan prodirati vedno globlje v bistvo stvari in seznanjati svoje učence z novimi spoznanji. Ko bi tega več ne zmoget, da ne bi mogel več učiti.

* * *

Kot tak filozof je Veber vedno kritično presojal tako stvarnost samo kot spoznanja o njej. Sam je bil kritičen in je tudi svoje učence navajal h kritičnosti. Seveda k pravi kritičnosti, ki ni v tem, da nekdo vse „kritizira“ v smislu, da hoče v vsem najti napake in nepopolnosti in da vse v nič devlje. Prava kritičnost je v tem, da skušamo vsako mnenje presoditi glede na njegovo resničnost, merjeno na stvari sami in šele drugotno na drugih naukih.

S svojo kritičnostjo in svojo inventivnostjo, kar je pri nas tudi bilo nekaj novega, je Veber globoko razburkal naše filozofiranje in mu odprl nove dimenzije.

* * *

Veber se je torej v naši filozofiji uveljavil kot prinašalec nove filozofije in novega filozofiranja, pa tudi s svojo lastno filozofijo, ki jo je med nami razvil, v predavanjih na univerzi in tudi zunaj nje, zlasti pa v svojih 14 knjigah in mnogih razpravah. Upravičeno se lahko vprašamo: Če razvoj Vebrovega filozofiranja ne bi bil presek in če bi se taka filozofija mogla še učiti, bi li Veber ustvaril svojo lastno šolo, kakor so jih mnogi drugi neposredni ali posredni učenci Brentanovi?

Veber je imel na univerzi kar dovolj učencev, tudi precej takih, ki jim je filozofija bila glavni ali skoraj glavni predmet študija. Mnogo jih je študij končalo, nekaj celo s doktorati. Med njimi so bili filozofsko zelo nadarjeni učenci, ki bi mogli naši filozofiji mnogo dati. Niso vsi kazali skrbi, da bi nadaljevali prav Vebrovo filozofijo, nekateri so se celo že tedaj obračali proti njej, toda verjetno tudi oni ne bi mogli povsem ubežati Vebrovemu vplivu.

Med najnadarjenejšimi Vebrovimi učenci bi mogli omeniti zlasti: prezgodaj umrlega Klementa Juga (1898-1924)⁶², ki se ni mogel do kraja razviti; Almo Zupanc-Sodnikovo (1866-1965)⁶³, ki je postala njegova sodelavka in naslednica na univerzi; Stanka Gogalo (1901-)⁶⁴, ki je predvsem pedagog, čeprav je skušal vsaj deloma nadomestiti Vebra; pa Ceneta Logarja (1913?-)⁶⁵, ki je sicer že kot Vebrov učenec kazal, da ga je bolj vlekle drugam, a tudi tam ni uspel, kolikor morem vedeti.

Posebno omembo zasluži Ludvik Bartelj (1913-), ki je, ko je bil že duhovnik, študiral filozofijo še pri Vebrou. Spadal je

v zadnjo generacijo študentov filozofije, ki so študirali še pod Vebrovim vodstvom na tem področju, diplomske izpite pa je napravil pri njegovih naslednikih, kakor omenja Veber sam v *Spremni besedi* k njegovi prvi knjigi. Bartelj je namreč napisal in sam založil dve knjigi⁶⁶, v katerih skuša nadaljevati Vebrov filozofski nauk. V prvi predstavlja in po svoje razširja Vebrove poti k spoznanju božjega bistva v precej tesni naslonitvi na Vebrovo *Knjigo o Bogu*, iz katere mnogo citira (in skoraj samo iz nje); v drugi samostojneje razvija nekatere nastavke Vebrove filozofije oz. antropologije. Veber sam je obema knjigama napisal *Spremni besedi*. Poleg teh knjig pa je Bartelj tudi sestavil in objavil bibliografijo Vebrovih del in spisov o njem.^{66a}

Delo Vebrovih učencev, imenovanih in drugih, je po zanimanju in strokah precej razpršeno. Zdi se, da so si izbrali glede na učiteljevo filozofijo bolj obrobna vprašanja. Razlog za to je lahko v spremenjenem položaju. Lahko pa to priča ali za moč in plodnost ali za slabost Vebrove filozofije. Lahko je, da nauk vsebuje toliko plodnih nastavkov, da nekateri učenci nadaljujejo delo v enem, drugi pa v drugih smislih. Lahko pa učenci zato iščejo v razne smeri, ker jim nauk ne daje dovolj trdne podlage, dovolj gotovega izhodišča za njihovo delo.

Pri Veburu in v njegovi filozofiji bomo verjetno mogli ugotoviti oboje. Vsekakor vsebuje bogastvo virtualnosti ali nastavkov za delo v raznih smereh. Podobno je tudi pri drugih filozofijah. Fr. Heinemann npr. sodi, da E. Husserl s svojo fenomenologijo kot celoto ni uspel, da pa je ta po svoji mnogoznačnosti dala zelo plodne pobude vsej evropski filozofiji. Posebej meni Heinemann, da je Husserl odprl dve možnosti: ali za večje zanimanje za osebek, kar da je izkoristila eksistenčna filozofija z M. Heideggerjem in drugimi, ali za novo odkrivanje zunanje stvarnosti, kar so storili zastopniki nove ontologije, kakor je N. Hartmann in podobni⁶⁷.

Morda bi mogli podobno soditi o A. Meinongu in njegovi predmetni teoriji, ki tudi kot posebna, izdelana filozofija ni uspela, odprla pa je možnosti tako za večje zanimanje za osebek kakor za stvarnost, za oboje je namreč tudi vsebovala nastavke pri samem Meinongu. Mikavno bi bilo ugotoviti, kako so jih izkoristili drugi njegovi učenci. Pri Veburu pa moremo videti, da je tipal v obe smeri: najprej je odkril podstatnost osebkov, nato pa je šel odkrivati zunanjo stvarnost.

Tudi z Vebrovo filozofijo bo pač tako, da odpira učencem razne možnosti, celo nasprotne. Saj tudi Veber ni zapustil izgotovljene filozofije, ki bi jo učenci kot tako prevzeli in nadaljevali oziroma izpopolnjevali. V podrobnostih svojega nauka pa je pač zapustil mnogo pobud, ki morejo učence usmerjati k različnim vprašanjem na različnih področjih.

Da pa Veber ni mogel zapustiti filozofije, ki bi jo mogli le prevzeti in nadaljevati, nas ne more presenečati, če se to ni posrečilo ne Husserlu, ne Meinongu in mnogim drugim ne, lahko bi rekli, da

sploh nikomur v našem času. V tem pogledu smo danes v enakem položaju, kakor je bila grška filozofija pred Aristotelom, srednjeveška pred Tomažem in novoveška pred Kantom in Heglom, to se pravi, da danes filozofija šele išče odgovorov na težave, pobude, vprašanja..., ki nas izzivajo, da še ne more niti pregledati niti izmeriti problematike v vsej njeni širini in višini, še manj odkriti vse rešitve. Mnogo podrobnega dela, uspehov in neuspehov, poizkusov in podobnega bo še treba, nato pa še zlasti ene ali celo več močnih filozofskih osebnosti, da bodo vse podrobne uspehe prelile v bolj ali manj izdelano in gotovo, vendar sodobno filozofijo. To bodo storili toliko laže in toliko bolje, kolikor bolje bodo pred njimi opravili svoje podrobno delo ti, ki danes delajo in ki včasih ne moremo prav ceniti njihovega dela.

Ne moremo tedaj očitati današnjim filozofom in seveda tudi Vebru ne, da nam niso mogli zapustiti take filozofije, ki bi nam dala rešitve, prave in dokončne, za vse težave, ki jih danes srečujemo. Za sedaj si more tak značaj prisvajati le kak nauk, ki mu videz gotovosti in zadostnosti skuša dati kaka izvenfilozofska sila.

Skleniti bi tedaj mogli z ugotovitvijo, da Vebrova šola kot taka ne obstaja. Vebrov vpliv se pač pozna pri marsikom, ki pri nas piše, a šola to ni. Morda bomo kdaj posegli nazaj in iskali filozofskih pobud za novo filozofijo tudi pri Vebru. Ne bomo pa je vzeli kot stališče, marveč kot izhodišče novega, lastnega filozofiranja.

* * *

Še težje kot oceniti Vebrov pomen za našo, slovensko filozofijo, je pokazati njegovo mesto v svetovni filozofiji. Za to nam manjka vse predhodno delo, zlasti primerjava njegovih filozofskih tez in dosežkov s tezami in dosežki drugih filozofov, bolj študiranih in ocenjenih. Posebno mikavno bi bilo Vebra primerjati z drugimi filozofi Brentanove šole, da pustimo ob strani ostale, s katerimi je primerjava težja.

Ena ovira za tak poizkus je že, da je Veber skoraj vse svoje delo napisal in objavil v slovenščini. Prav malo je napisal v drugih jezikih in to malo menda vse v nemščini. Svojo doktorsko tezo o „najstvih“ kot podlagi za reševanje нравstvenih vprašanj (1916) je napisal v nemščini⁶⁸, pa niti ni bila objavljena, le Meinong je prevzel Vebrove teze v neko svojo knjigo⁶⁹. Na drugem mednarodnem tomističnem kongresu v Rimu (1936) je Veber v nemščini predaval o filozofskem jedru krščanstva in je bilo predavanje objavljeno v kongresnih aktah⁷⁰. Leta 1952 je ob Meinongovi stoletnici imel Veber nekaj predavanj na graški univerzi⁷¹; so bila ta kje objavljena? Tudi glavne misli njegovih *Idejnih temeljev slovenskega agrarizma* (1927) so izšle v nemščini⁷². *Vprašanje stvarnosti* (1939) je Veber dodal obširen povzetek v nemščini, *Etiki* (1925), pa kratkega v latinščini. *Knjiga o Bogu* je bila nekoliko zgoščena v celoti prevedena v angleščino⁷³. Omenja

se tudi prevod v latinščino⁷⁴. Filozofija pa je bila, brez opomb, prevedena v nemščino in v rokopisu že dalje časa dostopna graškim filozofom, ki so jo tudi omenjali.⁷⁵ In graška univerza ga je za osemdesetletnico rojstva in z nekaj zamude za petdesetletnico promocije 14. decembra 1970 odlikovala (častni doktorat ali zlata doktorska diploma).

O Vebru se je v tujih jezikih sorazmerno malo pisalo. V hrvaščini je od naših ljudi o njem pisala vsaj Alma Sodnik⁷⁶. V nemščini so pisali ista Alma Sodnik, Anton Trstenjak, Herman Lešanc in Rudolf Trofenik. Omenjali so ga tudi razni nemško govoreči filozofi, prvi njegov učitelj Meinong⁷⁷. Za njegovo osemdesetletnico je Rudolf Trofenik v Münchnu izdal knjigo, za katero so razen njega še prispevali A. Trstenjak, Miriam Ilc, Dušan Pirjevec in Ivan Urbančič od Slovencev, ter dunajski filozof Karl Wolf, edini neslovenec⁷⁸. V latinščini sta o Vebru in njegovi filozofiji napisala svoji deli dva Hrvata: P. Vigil Alt⁷⁹ in P. Serafin žečević⁸⁰; prvi je del svojega spisa objavil v francoščini, drugi pa krajši pregled v hrvaščini.

Čisto neznan v tujem svetu torej Veber ni. Gotovo pa bi bil bolj znan in bran, če mu ne bi stali na poti dve oviri. Prva je v že omenjenem dejstvu, da je Veber skoraj vse svoje spise objavil v slovenščini, ki je tudi filozofi ne obvladajo.

Še hujša ovira, ki tudi prvo otežuje, pa je predsodek, da se kaj vrednega more roditi le pri velikih narodih, če pa se kdaj kaj takega posreči pripadniku malega naroda, tedaj pa da bi moral svoj proizvod postaviti na trg pri velikih narodih.

Neusmiljeno naravnost si to mnenje prisvaja, izraža in utemeljuje P. I. M. Bochenski v svoji knjigi o sedanji evropski filozofiji. Ko govori o fenomenologiji, med njenimi zastopniki omenja tudi Poljaka Romana Ingardena ter pravi, da je njegovo delo o sporu glede bivanja sveta eden od najvažnejših filozofskih spisov tega časa. Vendar pa da ga ne more vzeti v pretres, ker je napisan v poljščini in nedostopen večini filozofov. Celo omenja da ga le, ker mu daje priložnost, da protestira proti preveč razširjeni razvadi, da se izrečno filozofska dela objavljajo v jezikih, katere bere le malo število ljudi, kar da je še posebno zlo, kadar gre za jezike kakor so finščina, poljščina in holandsščina. Filozofska dela da bi se morala objavljati le v enem samem jeziku, v prvi vrsti v angleščini. Saj da se filozofi ne morejo naučiti vseh jezikov⁸¹.

Stališče Bochenskega, ki je sam po rodu Poljak, je krivično do manjših narodov in sicer do teh narodov kot takih in do njihovih filozofov posebej.

Do narodov kot takih je Bochenski krivičen, ker imajo tudi manjši narodi pravico do polnega kulturnega življenja. Za to pa potrebujejo svoje znanosti, svojega slovstva, svoje umetnosti... pa tudi svoje filozofije – v smislu, da je rojena iz njih, iz njihovih problemov, da je posredovana njim ustno in pismeno, torej objavljena v njihovem jeziku. Ni mogoče določiti, do kam sme

pripadnik, vsak pripadnik nekega naroda imeti dostop tudi do filozofije in od kod naprej mu sme biti z jezikovno pregrado pot do tega zaprta. Razen tega pa bi brez svoje filozofije bili manjši narodi kar obsojeni na manj vredno mesto v svetu.

Krivično pa je Bochenskega stališče tudi do filozofov, ki pripadajo manjšim narodom. Saj imajo tudi oni pravico, da filozofirajo in pišejo, če le morejo, v svojem jeziku, v katerem morejo največkrat najti najpopolnejši izraz svojim mislim. Poleg tega so ti filozofi navadno tudi učitelji filozofije v svojih krajih in jo uče v svojih jezikih. Ko bi morali pisati v drugih jezikih, bi se jim nalagalo dvojno delo: misliti in učiti v enem, pisati pa v drugem jeziku. S tem bi se jim kratili čas in sile, ki jih potrebujejo za filozofiranje in bi se ohromljalo njihovo pravo delo.

Kak filozof utegne imeti še posebne razloge za to, da piše v svojem manj znanem jeziku. Isti Ingarden je namreč, kolikor vem, med vojnama objavljajl svoja dela v nemščini in šele po drugi vojni piše v poljščini²².

Mislim, da je pravičnejša rešitev druga. Res od filozofov ne moremo pričakovati, da se nauče vseh jezikov. Vendar je danes pogoj vsakega kulturnega dela, tudi filozofiranja, da kulturni delavec obvlada poleg svojega še glavne druge jezike. Bochenski omenja poleg starih še tri moderne, misli pač angleščino, francoščino in nemščino. Filozof torej mora znati brati objavljeno v teh jezikih. Kljub temu pa se tudi med temi jeziki glavna dela prevajajo, da so vsem dostopnejša. Če se torej prevaja iz angleščine v francoščino in nemščino, iz nemščine v ona dva jezika, itd., zakaj se ne bi tako in še bolj prevajalo iz finščine, poljščine in holandsčine? (Kar vesel sem, da se Bochenski ni spomnil slovenščine.)

To se pravi: mednarodne filozofske organizacije, akademije itd. se morejo informirati o filozofskem delu pri vseh narodih, tudi pri manjših, tudi pri tistih, ki govore kak manj znan jezik. Ko ugotove, da je kje nastalo kako branja vredno delo, naj poskrbe, da bo o njem izšlo poročilo v kakem svetovnem jeziku in celo prevod celotnega dela, če se bo videlo, da to zasluži.

* * *

Taki so razlogi in ovire, da Veber v svetu ni tako poznan, kakor bi mogel biti. To dejstvo nas ovira tudi pri našem poizkusu, da bi Vebra prav ocenili, ker moremo to storiti le v primerjavi z drugimi filozofi, katerih cena je več ali manj že določena. Doma ga nimamo s kom primerjati, razen tega nam grozi nevarnost, da pademo v kak narodni egoizem in mu damo večjo ceno, kakor bi mu šla.

Tudi zaradi tega, in čeprav ne le zaradi tega, ne morem svojega razglabljanja strniti v nikako končno sodbo o Vebru in njegovem filozofiranju. Sklepam pa spis z besedami, ki jih je o njem

napisal P. S. Žečevič na koncu svojega spisa o njem. Sodi med drugim, da „moramo šteti tega slovenskega misleca v vrsto pravih, pristnih filozofskih osebnosti“, da je „filozofskim problemom, ki so vedno mučili in mučijo vse tiste, ki globlje mislijo, dal zelo pomemben osebni prispevek“ in da „po svoji plodovitosti, izvirnosti in globini misli slovenski filozof Veber spada med najmočnejše duhove sedanje dobe“⁹³.

OPOMBE

- 1 Spis razvija nekatere misli iz predavanja z istim naslovom pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu, 6. septembra 1975, na kulturnem večeru posvečenem Francetu Vebru.
- 2 Vebrovi osebni podatki: Rojen 20. septembra 1890 v Garnji Radgoni. Gimnazijo v Mariboru je končal 1910 in vstopil v tamošnje bogoslovje; izstopil in odšel na univerzo v Gradec 1912, kjer je študiral zlasti filozofijo, doktoriral 1917. Habilitiral se je na univerzi v Zagrebu (1919?), a je predaval filozofijo na filozofski fakulteti ljubljanske univerze kot docent od 1920, kot izredni profesor od 1922 in kot redni profesor od 1928 do 1945. V tem času je objavil 14 knjig in mnogo razprav in člankov. Upokojen 1946. Umrl 3. maja 1975 v Ljubljani.
- 3 R. Trofenik, A. Terstenjak idr., *Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber*. München 1972. Str. 155 in sl. (Knjigo sem dobil dan za tem, ko sem spis končal in pripravil za tisk. Zato sem iz nje mogel vzeti le nekaj podatkov. A knjiga zasluži, da se k njej vrnemo.)
- 4 Fr. Veber, *Knjiga o Bogu*. Celje 1934. Str. VI, VII.
- 5 Trofenik, str. 156.
- 6 Slovenski biografski leksikon (SBL) I, 539 in sl. — P. S. Žečevič ofm., *France Veber (Idejni razvoj slovenskega filozofa)*. Osoba i duh, Albuquerque, ZDA, 1955, str. 78-102. Citirano s str. 79.
- 7 J. Fischl, *Idealismus, Realismus und Existentialismus der Gegenwart*. Str. 177.
- 7a Trofenik, str. 156 in sl., 159.
- 8 Fischl, str. 152-159.
- 9 Fischl, str. 159-176. — W. Stegmüller, *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*. Stuttgart 1960 (2. izd.). Str. 1-48.
- 10 Fischl, str. 167. — Stegmüller, str. 11, 25 in sl.
- 11 Fischl, str. 172 in sl. — H. Knittermeyer v: Fr. Heinemann, *Die Philosophie im 20. Jahrhundert*. Stuttgart 1959. Str. 159 in sl.
- 12 Fischl, str. 176-188.
- 13 Fr. Veber, *Filozofija, Načelni nauk o človeku in o njegovem mestu v stvarstvu*. Ljubljana 1930. Str. 156 in sl. — Žečevič, str. 85.
- 14 *Knjiga o Bogu*, str. 175, 329.
- 15 *Filozofija*, str. 157.
- 16 Tam, str. 4.
- 17 Tam, str. 5, 7 in sl., 49 in sl.; 73 in sl., 202 in sl.
- 18 Tam, str. 5 in sl.

- 19 Tam, str. 96 in sl., 177, 185.
- 20 Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919-1969. Ljubljana 1969. Str. 201.
- 21 Filozofija, str. 205 in sl.
- 22 V. Moleta je malo zaneslo, ko je v spominih zapisal, da „Filozof France Veber je — kakor prejšnje čase — enkrat na leto izdajal debelo filozofsko delo...“ (Iz mojih spominov, Ljubljana 1970. Str. 484). Podobno bo s trditvijo, da je Veber napisal za mladino članek o Hitlerju (Str. 507).
- 23 Žečevič, str. 89.
- 24 Fr. Veber, Vprašanje stvarnosti, Dejstva in analize. Ljubljana 1939. Str. 423.
- 25 Fischl, str. 184.
- 25a Gl. Trofenik, str. 22, 57.
- 26 Knjiga o Bogu, str. 327; Vprašanje stvarnosti, str. 78 in sl., 99 in sl.
- 27 Vprašanje stvarnosti, str. 114.
- 28 Prav tam.
- 29 Vprašanje stvarnosti, str. 148, 149.
- 30 Tam, str. 174.
- 31 Tam, str. 236 in sl.
- 32 J. Kos, Oris filozofije. Ljubljana 1970 (2. izd.). Str. 297.
- 33 Knjiga o Bogu, str. 328.
- 34 Tam, str. 441.
- 35 Tam, str. 211.
- 36 Vprašanje stvarnosti, str. 365.
- 37 Tam, str. 382, 362.
- 38 Knjiga o Bogu, str. IX in sl.
- 39 E. Bojc, Osemdesetletnica dr. Franceta Vebra. Nova pot XXII (1970), 7-9, str. 305-312. Citirano s str. 307.
- 40 Knjiga o Bogu, str. VII in sl.
- 41 Bojc, str. 307. — Bartelj, Zadnji temelj (gl. op. 66), str. 48.
- 42 Tam, str. 308.
- 43 Žečevič, str. 80. — Trofenik, str. 163 in sl.
- 44 Petdeset let univerze..., str. 109.
- 44a Prim. Trofenik, str. 164.
- 45 SBL II, 76 in sl. — Kos, str. 290 in sl.
- 46 SBL I, 610 in sl. — Kos, 291 in sl.
- 47 SBL I, str. 559 in sl. — V. Brumen, Srce v sredini. Buenos Aires 1968. Str. 37, 266.
- 48 SBL I, 539 in sl.
- 49 SBL II, 271 in sl.
- 50 A. Strle, Ob stoletnici rojstva doktorja Aleša Ušeničnika. Bogosl. Vestnik XXVIII (1968), 3-4, str. 170-211. — Kos, str. 291 in sl.
- 51 SBL II, 251 in sl.
- 52 Iv. Urbančič, O slovenstvu in filozofiji. Problemi, julij-avgust 1970, str. 58 in sl.
- 53 V. Brumen, Srce v sredini, str. 168.
- 54 V. Brumen, Iskanja. Buenos Aires 1967. Str. 202 in sl.
- 55 P. Vigili Alt ofm cap. Etudes Franciscaines, Blois 1952. Str. 21-50 in 159-180. Citirano s str. 180. — Žečevič, str. 86, 88 in sl., 94 in sl. — Knjiga o Bogu, str. 440. — Vprašanje stvarnosti, str. 422, 424 in sl., 426 in sl., 437. — L. Bartelj našteje 17 Ušeničnikovih ocen in člankov, pa tudi 8 Janžekovičevih in 9 Trstenjakovih. Veber pa je tudi vsaj dvakrat pisal o Ušeničnikovi filozofiji. (Bibliografija, str. 6, 5 in sl., 2, 4. Gl. op. 66a.)
- 56 Meinongova učenca sta bila npr. dr. Karel Ozvald in dr. Mihajlo Rostohar, a zadnji je živel in učil na Češkem.

- 57 Žečevič, str. 86, 89.
- 58 SBL III, 139 in sl.
- 59 SBL III, 422.
- 60 Fr. Papež, Še en prispevek v spomin na Tomaža Akvinskega in tomi-
zem, Meddobje XIV, 3, str. 237 in sl. — O nastanku in pomenu feh
tez gl. tudi: P. R. Garrigou-Lagrange OP., La síntesis tomista. Buenos
Aires (1947). Str. 431 in sl.
- 61 Žečevič, str. 78 in sl.
- 62 SBL I, 413.
- 63 SBL III, 402 in sl. — Petdeset let univerze..., str. 199 in sl.
- 64 Petdeset let univerze..., str. 202.
- 65 Tam, str. 202 in sl.
- 66 Ludvik Bartelj, Zadnji temelj realnega izkustvenega sveta je Bog.
Predmetna teorija razširi svoje področje na istinite, realne predmete
izkustvenega sveta. Ljubljana 1967. (8) in 154 str. S slikami A.
Meinonga, Fr. Vebera in avtorja. — Človek - svet - Bog. Nekaj po-
glov iz globinske psihologije. Ljubljana 1970. 184 str. — Vsebinsko
prve knjige je strnil tudi v nemški pisan povzetek (gl. op. 66a).
- 66a Ludvik Bartelj, Letzter Grund der realen erfahrungsmässigen Welt
ist Got (Zusammenfassung). — Dela dr. Franceta Vebera, prikazi
in ocene njegovih del ter razprave o njegovi filozofiji (Bibliografija).
Ljubljana 1972. IV in 11 pgs.
- 67 Heinemann, str. 271.
- 68 Izvirni naslov teze je: Der Gegenstand Sollen ist zu untersuchen und
den Grundproblemen der Ethik nutzbar zu machen. Meinong je
„Sollen“ prekrstil v „Desiderativ“, Veber pa v slovenščini v „najstvo“.
- 69 Žečevič, str. 85, 98. — Trofenik, str. 49, 143, 159.
- 70 Fr. Veber, Der philosophische Grundkern des Christentums. Acta se-
cundi congressus thomistici internationalis. Torino 1937. Str. 468-481.
(Prim. Žečevič, str. 99).
- 71 Žečevič, str. 81.
- 72 Slawische Rundschau 1928 (Gl. Žečevič, str. 97).
- 73 There is a God. By France Veber, Ph.D. Translated by Rev. George
M. Trunk. Private Edition. Chicago, Ill. 1942.
- 74 Pri pogrebu ga je omenil p. Roman Tominec ofm (po poročilu v
Družini).
- 75 Trofenik, uvod.
- 76 P. igil Alt ofm cap., De cognitione Dei in philosophia Francisci
- 77 Alt, str. 180. — Vprašanje stvarnosti, str. 421. — Trofenik, str. 15 in sl.
- 78 Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber. (Gl. op. 2a).
- 79 P. Vigil Alt ofm Cap., De cognitione Dei in philosophia Francisci
Veber. Deloma objavljeno v francoščini v Études Franciscaines 1952,
str. 21-50 in 159-180.
- 80 P. Serafin Žečevič ofm, Francisci Veber Theoria de persona. (Gl. Že-
čevič, str. 78). Niti Altove niti Žečevičeve knjige ne poznam.
- 81 I. M. Bochenski, La filosofía actual (šp. prev.). México 1969 (4. ed.).
Str. 151.
- 82 J. Ferrater Mora, Diccionario de filosofía. Buenos Aires 1958 (4. izd.).
Str. 710.
- 83 Žečevič, str. 101 in sl. — Gl. moja bolj osebno oznako Vebera, tudi
kot profesorja v članku: Filozof France Veber. Meddobje IX, 1-3,
str. 18 in sl.

ŠTIRI PESMI

ZIMSKA REKA

Goli mladeniči
so zapustili
zimsko reko.
Veter seje vanjo
poslednje rdeče razžarjeno listje.

Zimska reka
ne zadrhti ob pogrebni setvi;
ranjena od mraza in samote
v sebi ohlaja pojoči sok sončnic.

Ponoči se na mrtve valove
osipljejo
srebrne žalujke mesečine.

ZIMSKA DEPRESIJA

Osirotela pokrajina
nima zavetja pred samoto,
zimske ustnice dihaajo vanjo
svoj molk.

Drevesa se upogibajo gola
pod nevidnim metežem,
znoj strahu jim pokriva korenine
s sivorumeno travo.

Temno obzorje
je upanje
brez oči.

PRAZNA CESTA

Med pritlikavimi kioski
išče svoj odmev,
prahu in brozge
ne odlaga v obcestni jarek,
spomenik postavlja muzam,
ker so gole.

Hoja po njej
je kričavo pozibavanje
cirkuške karavane,
popotnik pa slab igralec,
ki ponareja zven
svojih besed.

PRAZNINA

Napila sem se noči,
hlastno sem vsrkala vase
bleščečo temo njenih kapelj.

Prazne prsi
me več ne mučijo
s strahom zločinca.

Pijana kličem
praznino brez dna,
brez samozavestnih tal,
kjer se razbijajo streznjeni.

akad. slikarka MARJANCA SAVINŠEK

Pariz

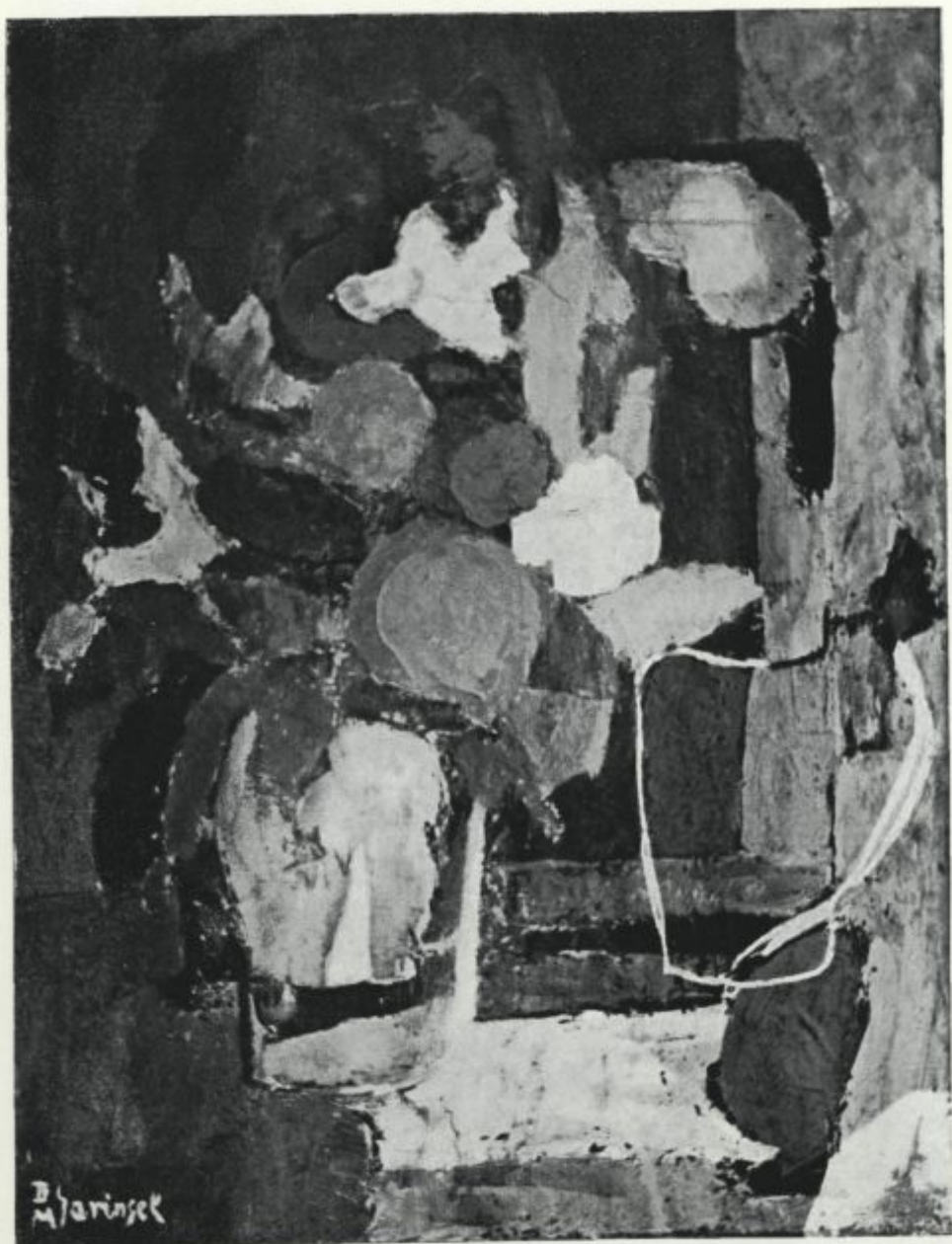
SLOVENSKA MADONA (risba)

ŽENA V BELEM (olje)

SEDEČI AKT (ulje)

KOMPOZICIJA V RDEČEM (olje)

POGOVOR

MARJANCA SAVINŠEK

MENI JE SLIKARSTVO ŽIVLJENJE

Za uvod: Nerad nadlegujem z vprašanji – preprosto zato, ker se sam sebi zazdim v vlogi sodnika, ta, ki mu vprašanja zastavljam, pa je nekakšen obtoženec... V najinem primeru predsodek zavržem. Vprašujem v imenu bravev Meddobja in vseh slovenskih kulturnih odjemalcev, ki naj se po Vaših odgovorih seznajajo z Vašo človeško in umetniško potjo.

Pred vprašanji imam vedno določen odpor, predvsem če je treba govoriti o sebi. Vprašujem se, kaj bi bilo toliko važnega v mojem življenju, da bi bilo zanimivo za druge, koliko naj bi moje delo tehtalo ob vsej ogromnosti doslej doseženega in storjenega. Dozdaj nisem še ničesar ustvarila, ker menim, da človek ne ustvarja, ampak le odkriva že ustvarjeno, osvetljuje s svojimi vidnimi in čustvenimi žarometi in to postavlja v izložbo splošne dejavnosti, vsak v optimalni vrednosti lastnih sposobnosti. Če mi že zastavljate vprašanja, je zame to sicer laskavo, v neki meri celo bodrilo, a ne želela bi očitka, da pričakujem na svoje odgovore kakršnokoli priznanje.

Če začneva pri takšnih splošnostih, kot so rojstvo, otroška leta, šola, okolje...

Že. Kar na začetek. Marija Ana Dakskofler, poročena Savinšek, doma z Jesenic, kjer sem hodila v osnovno šolo. Po tistem, notranja gojenka v samostanu Notre Dame v šmihelu pri Novem mestu, kjer sem naredila malo maturo, nato pa nemško Trgovsko šolo. Tak je bil namreč »življenjski zasnitek« mojega očeta za mojo pot. Moje rojstvo sovпада v čas osvoboditve Koroške po srbskem korpusu, katerega eden vodilnih oficirjev je moj oče bil. Živela sem pri materi, a ob skrbi zelo kultiviranega očeta, ki je bil sicer umetnosti zelo naklonjen – sam tudi dober risar in portretist – a za nič na svetu ni pristal na mojo željo, da bi šla na zagrebško akademijo; da s svojo naivnostjo v takšno bohemsko družbo ne morem, saj ob vseh mogočih nevarnostih tudi nobene

resne eksistence ne zagotavlja... Tako so vse moje tihe želje brezupno ostale na nihu... .

Omenjate svoje otroštvo na Jesenicah. Kdaj ste začutili prvo nagnjenje do risanja, do slikanja? Kdaj so Vas prvič prevzele barve? Kdaj se Vam je to nagnjenje sprostito v ustvarjalno dejavnost? Včasih so za življenjsko odločitev važni na videz nepomembni dogodki, včasih posebne priložnosti, tudi osebe, ki na naša duhovna nagnjenja zavestno vplivajo in jih v nas bude.

Res. Če brskam po spominih... Glejte, vsi otroci navadno radi rišejo, karkoli. Kot otrok tudi jaz nisem zaostajala. Začela sem najprej pri ribah v Savi, ki je tekla ob naši hiši. Ribe so bile žive in to je bilo zame važno. Privlačil me je gib. Vedno novo doživetje zame je bila ura risanja v osnovni šoli: lahko sem risala součenke in učiteljice in njihove otroke, kar pa zanje ni bilo vedno najbolj prijetno – včasih sem jih namreč našemila s perjem in jim posadila na glavo ogromne klobuke. Žal mi je, da vseh teh risb in prvih poskusov danes ni več; zdaj bi mi osebno veliko pomenile. Še danes se boleče spominjam očitkov učiteljic češ, kdo ti je narisal vse to! Kakšna vzgojna zabloda!

Kasneje, v samostanu, sem začela že bolj hrabro s portretiranjem sošolk in s priložnostno karikaturjo. Kako sem si želela delati čim boljše, kako me je žejalo po nasvetu in pomoči! Še danes mi je kot takrat grenko pri srcu, ko se spomnim, kako sem na vsako pismo staršem, kamor sem že stotič zapisala prošnjo, naj mi dovolijo na akademijo, dobila odločno negativen odgovor.

Stilistika in ornamentalika me nista privlačili. Inspirirala me je narava s svojo barvitostjo in spremenljivostjo. V počitnicah sem občudovala strica, ki je delal maske za oder in slikal scenerije; bil je pravi mojster v tem, četudi amater. Od matere pa sem prav gotovo podedovala dober okus in smisel za barve.

Kaj Vas je prazapprav zavestno nagnilo v slikarstvo? Kdaj ste se odločili?

Ne bi si upala trditi, da je bil kakšen dogodek, kakšna posebna priložnost tisti vzgib, ki je odločil mojo življenjsko pot. Mislim, da sem se s pripadnostjo likovni umetnosti že rodila, ker ne najdem v svojih mladih letih nobene ločnice, ki bi velevala kakšno oklevanje, pomišljanje. Odkar se svojih nagibov zavestno spominjam in štejem svoje želje, me je vedno podžigala nerazumljiva težnja v slikanje ali risanje česar koli. A nikdar nisem bila zadovoljna s tem, kar sem naredila. Čeprav sem po koncu šolanja na trgovski šoli morala v pisarno, upanja na poznejši slikarski študij nisem izgubila. V pisarni sem se bolj ukvarjala s priložnostnimi karikaturami in portreti kot pa z uradniškim poslom. Pripombe, kaj vendar počnem v pisarni, ko za takšno delo nisem, so bile več kot pogoste... Ali: Kaj bi jaz napravila, da imam tvoj ta-

lent... Do otopelosti me je grenilo okolje, v katerem sem se znašla: zamrzila sem pisalni stroj in vse, kar je šlo zraven; z očitki sem bremenila celo mamo, saj sirota ni zmogla stroškov za moje umetniško šolanje, oče pa o tem ni hotel nič slišati; sorodniki gluhih ušes, polni nerazumevanja, brez denarja... Oče mi je v odgovor na ponovno mojo prošnjo za šolanje na akademiji priporočil možiteve, pri tem pa povsem pozabil, kako mi je še v samostanskih letih v Novem mestu predstavil Božidarja Jakca, ki je takrat tam okrog slikal, in me priporočil. Koliko besed, koliko ljubeznivosti v veter! Takrat pač nisem vedela, da se bova z Jakcem spet srečela, a v povsem drugem svetu, v tistem, ki pripada obema.

Kdaj so slike prvič pobudile Vašo pozornost in kje je to bilo?

Iz ranih otroških let se ostro spominjam šubičevih slik v cerkvi v Poljanah, ob Sori. Tja sem hodila na počitnice k teti, ki mi je o šubicah govorila s tako ljubeznijo, da mi je od navdušenja kar sapo zapiralo. Na skrivaj sem uhajala v cerkev in božala čudovito rezljane klopi, delo bratov šubicev (med vojno so jih požgali partizani). Še danes mi vzbuja občudovanje ljubezen tistih preprostih ljudi do umetnin svojih sorojakov, saj nam priča o srčni kulturi in zavidni duhovni ravni takratnega slovenskega kmeta. Današnji mu ni enak. Dih poljanskih ozar in travnikov mi je polnil mladost, lepote njunih umetnin so kot zvezde sijale v mojo prvo umetnostno zavest. Saj je bila moja botra šubičev model in o Ažbetu je zares veliko vedela.

Zazrli ste se v svoja odločilna mladostna leta. Morda bi zarisali okolje, kjer so Vam tekli tisti dnevi. Prav verjetno ste se že takrat srečali s kakim likovnim mojim svetovne mere in veljave.

Prelepi so bili trenutki doma po delu v pisarni. Oče mi je že v zadnjem letu šolanja naročil Monatshefte: ta revija mi je navezala prvi stik z zunanjim, velikim svetom. Horizont se je še razmaknil, ko sem se naročila na knjige Deutsche Buchgemeinschaft. Založba mi je posredovala dela o slikarstvu, o slikarjih: Leonardo, Tintoretto, Burghardtova Renesansa... Odpiralo in odprlo se je okno v veliki svet umetnosti. Prevzelo me je oprijemljivo občutje, da se bo z menoj nekaj zgodilo, da tako, kot je zdaj, ne bo šlo več, da tako ostati ne more. A kdaj? Kako? Če bi takrat vedela, da še ne bo tako kmalu, da čudeža ne bo, da bo tisto, kar naj bi se zgodilo, dolga, barbarska vojna, pa da jo bom morala preživeti, čakati smrt starih staršev, pa smrt premnogih drugih, prijateljev, znancev, bi verjetno ne zdržala. Tako pa je usodnost zaprtih vrat odločila po svoje in odložila »čudež« za polnih devet let, na tisti čas, ko se je krivulja moje življenjske poti odločno vzravnila in se dvignila – s prvimi razočaranji in s prvimi nepo-

srednimi stiki in sodelovanjem s slikarji, kot so Tratnik, Pavlovec in Kogej. Ti so mi nesebično in z vso iskrenostjo posredovali svoje znanje in izkušnje. Prav to pa je bila osnova vsemu mojemu poznejšemu delu. Njihovo priznanje mojim prvim stvaritvam mi je okrepilo vero vase, me dvignilo iz malodušja, ki me je prej objelo.

Večkrat se nameri, da na naše odločitve, ki nas zavestno usmerijo na določeno življenjsko pot, ne vplivajo samo zunanji dogodki; tudi ne samo bolj ali manj izrazita osebna naklonjenost v določeno teženje. Nenekrat so ljudje, morda ena sama oseba, ki odločilno seže na življenjsko pot in nas nehote usmeri v cilj, ki bi se mu sami le težko ali pa sploh ne približali. Je kdo v vašem romanju v svet umetnosti, ki morda odločilno okrene Vaše stopinje na pot k Muzam?

S tem vprašanjem se dotaknete bistva mojega notranjega in vidnega življenja. Če je bilo doslej stisnjeno le vase, z ozkim žariščem v en sam, skoraj nedosegljiv svet umetnosti, se v letu 1947, kot sem že omenila, ostro okrene navzgor: srečanje z mojim sedanjim možem Stankom Savinškom, stricem pokojnega kiparja Jakoba Savinška, pomeni popolno prelomnico z mojim prejšnjim življenjem. Prejšnje življenje upanj in pričakovanj se iztiri; začenjam novo pot, ki osvobodi v meni ženo, prej nemočno v vezeh konvencionalnosti, ki mi zapirajo srečanje s sproščanjem moje prave biti. Zapustila sem uradniško službo in se preselila v Tolmin, kjer sem se pod vodstvom prof. Kogejja začela pripravljati za sprejemni izpit na ljubljanski likovni akademiji. Tisti meseci so prepojeni s peklen-skim ritmom v neprekinjenem delu – risba, kompozicija – ko postajam skromnejša, a neizmerno srečna, presrečna v misli, da se mi davni upi spreminjajo v resnico. Danes vem, kako takšne hladne prhe zdravijo, kako bistrijo, kajti brž sem spoznala, da se mi umetnost, bolj ko se ji bližam, zdi bolj in bolj nedosegljiva. A profesorjevo zagotovilo, da bom pri izpitu nenadkriljiva, me je živilo.

Jeseni 1948 sem se odločila za izpit. Še nikoli nikamor nisem šla s takim veseljem kot takrat k izpitu, saj se mi je zdelo, da sem oborožena še za hujše preskušnje. Izpit sam niti ni bil težak: portret, kompozicija... A nisem vedela, da so za sprejem na ljubljansko akademijo bolj od znanja in sposobnosti važni drugi kriteriji, tudi politični med njimi, ki jim pa jaz nisem ustrezala. Zato razočaranje, ker nisem bila sprejeta na akademijo, niti ni bilo tako hudo. Moj zaročenec je bil presenečen, a vdal se ni. Dogovoril se je s prof. Kogejem, da me je še za eno leto sprejel v svoj atelje. Pogosto je hodil tja tudi slikar Pavlovec, tudi za več tednov, da je »zajemal«, kot se je šalil, prosojne tolmune Soče in divje soteske ob nji, ki je s smaragdним leskom polnila njegova platna. Ob njem so nastajala tudi moja prva študijsko in kompozicijsko teh-tana olja, ki jih je mož kritično motril. Prof. Kogej pa me je priganjal z akvareli; v tej tehniki je bil pravi mojster. To vam je

bilo življenje, kot si ga nikdar nisem upala zamišljati. Kadar sem omenila akademijo, sta mi odgovorila: »Bog že ve, kaj dela... saj tolminski Barbizon tudi nekaj velja!« Bili so veseli, pa tudi prenekateri mračni dnevi. Znašla sem se sredi življenja umetnikov, začutila sem tudi v sebi njihov svojski utrip; ta se mi je kazal zdaj z vablјivim, zdaj s pretečim licem, neviden v globinah, nedosežen v višinah. Kadar sem stopila pred platno, me je vedno objel strah; ko sem končala, se mi je zdelo, da sem preživela nevihto, ki je trajala včasih en sam dan, včasih pa tudi mesec, dva. Sonce pa ni seglo v srce... Mislim, da razumete.

V tolminskih mescih, pravite, nastajajo Vaše prve večje stvaritve. Omenili ste olja ob Pavlovčevem spremstvu. Katere druge tehnike se v tem času še lotevate? In pa – omenjate Pavlovca, Kogeja: kako se sploh srečate z novejšo slovensko likovno generacijo, kako se Vam približajo – oni Vam ali Vi njim – starejši slovenski mojstri?

Ves čas v tolminskem »Barbizonu« sem se poskušala in vadila v vseh mogočih tehnikah; risba je ob vsem imela prednost. A čutila sem ob vsem določeno pomankljivost, ki ji nisem vedela pravega imena; pa tudi sem uvidela, da mi na Tolminskem ne bo mogoče dosti več pridobiti. Zato sem po razstavi akvarelov, ki sva jo pripravila s prof. Kogejem in ki jo je bil slikar Pavlovec odprl, sklenila Tolminu dati slovo. Sporazumni so bili vsi. Odšla sem v Medvode, na sončno Sretje, obrnieno h Kamniškim planinam, kjer mi je mož pomagal urediti skromen atelje. Tu sem v miru in v tišini poskušala ukrepati svobodnejše, po svojih zasnovah, začeti z bolj metodičnim, z bolj samokritičnim delom. Tako sem nehote prestopila prag bolj analitičnega precenjanja dozdanih dosežkov, kar mi je pomagalo odkrivati pomanjkljivosti v mojem značaju; te so bile tem številnejše, čim drznejša je bila zamisel takega dela. Še bolj trmasto sem se zagrizla v študij, zraven pa seveda nisem zamudila nobene razstave, nobene umetniške prireditve. Ob takšni priložnosti sem se sežnanila s slikarjem Tratnikom. Ker ga je vezalo prijateljstvo tudi na mojega moža, je prihajal k nam sprva na krajše obiske s soprogo. Ker ga je moje delo navdušilo, je v mojem ateljeju segel tudi po čopiču: s prvim majhnim popravkom na nekem platnu se je začela med nama prijateljska izmenjava misli, uvidov. Darežljiv je bil z nasveti in z izkušnjami. Spominjala se ga bom zmeraj sveže, s polnostjo hvaležnosti, redkega slovenskega umetnika in velikega likovnika, ki je tako nesebično segel v zakladnico svojih dognanj. Ko smo se zadnjič sešli, mi je krepko stisnil roko: »Pojdite v svet!...« V tretjem letu mojega pariškega življenja je umrl, potem ko sva si izmenjala nekaj pisem. Tratnikove sugestivne grafike z Debenjakovimi vred prav gotovo predstavljajo vrh slovenske grafike.

Vprašujete po novejših in starejših slovenskih slikarjih. Najljubši so mi Kos, Stupica, Kregar in Pavlovec. Od starejših pa Bergant,

evropsko znani Ažbe, Kobilca, Vesel, Petkovšek. O šubicah sem že povedala, kako sta me otroka ganila. Med impresionisti bi skoraj ne stavljala prevelikih razlik: vsi so na visoki ravni, četudi ne preveč izvirni, kar pa njihove vrednosti ne zmanjšuje.

Ob vsem tem pehanju za lastnim umetniškim izrazom pač zanesljivo začitite, da so domače slovenske meje dokaj ozke, da tesnijo, da Vaša ustvarjalna izraznost išče širši in večji zamah, ki mu ga more dati edinole veliki svobodni, umetniško nekonvencionalni svet. Tu je prav gotovo vznet Vaše odločitve za odhod na tuje.

Res. Še preden mi je pok. slikar Tratnik nasvetoval, naj grem študirat v tujino, sem pri sebi to že sklenila. Nemški prijatelji, ki so po vojni kot strokovnjaki prišli v jeseniško železarno in so kasneje odšli v Francijo, so mi posredovali potrebne napotke, kako naj zadobim potni list. Jeseni 1951 sem bila že v Nancyju pri prijateljih, kjer sem se zadržala nekaj tednov, da se umirim in tudi gmotno za silo postavim na lastne noge. Naslikala sem nekaj portretov in tihožitij, kar mi je dalo potrebni denar za Pariz.

Pariz! Tiha sanja. Živ sen prenekaterega slovenskega umetnika. Srečali ste se s to katedralo lepote. Doživeli ste jo, še vedno doživljate. Kakšni so prvi vtisi?

In v prvih letih: vstop na akademijo. Kako Vam je Slovenki sredi mešanice narodov in struj in slogov?

Zajetno vprašanje, ki izziva neizčrpnost snovi. Nakopičenost umetnostnih zakladov mora zašibiti še tako hladna čustva, zato si lahko predstavljate, kako mi je bilo, ko sem prišla v Pariz s hlepenjem, da se jih nasrkam z odprtim srcem in žejnim duhom. Zdelo se mi je, da tu nikdar ne more biti sivih dni, saj sijajo tolikšne lepote na ulice in trge in se točijo po širokih avenijah na ves šir in dol tega sveta. Vse to je tako trznilo vame, da sem se nenadoma začutila majhno, betežno; vsi moji upi, vse želje, vse je kar nekam zbledelo, se stemnilo v občutju sramu, nerodnosti. Vsa perspektivnost hotenj, stremenja, se je rušila. Kaj naj sama s seboj, ko pa je že vse ustvarjeno, vse doseženo, vse dopolnjeno? Dolge poti skozi galerije, muzeje so me utrujale in umirile hkrati. Ko sem čez nekaj dni prestopila prag akademije, sem nenadoma začutila spet trdna tla. Duh po barvi, ustvarjajoča sedanost, ki bo jutri preteklost. Bila sem na svojem mestu: Grande Chaumière – akademija! Presenetljivo: več nisem imela občutja, da sem na tujem. Profesorji, kot so bili Picard le Doux, Yves Brayerre za kompozicijo, pa Zadkin v kiparskem oddelku. Študentje z vseh vetrov, vseh jezikov – vsi vzorni sodrugi, brez sence ljubosumja. Veselje uspeha in žalost spodrslijave smo si delili kot bratje in sestre.

Življenje je bilo drago. Zato sem si od časa do časa vzela prost dan in šla v Louvre kopirat. V tistih časih sem kopirala Murilla

Rembrandta, Delacroisov mali portret, tudi Fragonarda; kopije sem brez večjih težav prodala, dve celo Angležem. Na tej akademiji sem študirala štiri leta, tja do 1958.

Marsikaj se je v teh letih namerilo, spremenilo. Za menoj je v Pariz prišel še moj mož. Spominjam se iz začetnih akademijskih let slikarja Piona; spoznala sem se z njim brž po vstopu na zavod; tik zraven šole je stanoval. On, pa tudi sodrugi so mi nasvetovali, naj se vpišem še na akademijo Julienne, kjer je vladal Bonnardov duh in kjer je bil študij zelo svoboden. Zvečine praktično delo pod vodstvom profesorjev Plansona, Jeroma in Bezomba. Ravnateljica te akademije me je nagovorila, naj bi razstavila v Artiste français, kamor sem s paničnim strahom in v težkem dvomu nesla tri olja: portret klovna in dve tihožitji. Vse tri podobe so bile odlikovane z mention honorable – častna pohvala. Moj prvi javni nastop...

Akademiji sem slednjič dala slovo 1957 in začela s samostojnim delom. Sem pa tja me je včasih še neslo v atelje slikarja Götza, ki je učil moderno, a me ni prepričal.

Kdo v akademijskih letih zavestno vpliva na Vaše delo?

Najbolj je vplival name Bonnard, ki je bil sploh ideal na akademiji Julienne. Čutila sem z njim neko duhovno sorodnost, mogoče zaradi odličnega posrednika, prof. Jeroma v kompozicijskem oddelku, pa tudi ob profesorju Plansonu v freski. Pozneje ne smem zanikati tudi vpliva slikarke Keller, ki mi je posredovala in razlagala modernizem slovitega Bauhauša.

Kako vpliva na mladega slikarja, ki pride v Pariz, umetniška nasičenost s hkratno sproščenostjo, z vedno novimi, živimi umetniškimi zamahi na vseh področjih ustvarjalne izraznosti?

Mislím, da na vsakega mladega slikarja delujejo prvi neposredni stiki s Parizom porazno, če si je seveda iskren. Ob tolikernih zvrsteh, ob neštevilnih tehnikah prerazličnih dob, ki jih srečuje, je vsaka primerjava porazna. Soočenje je mučno tem bolj, čim bolj je mladi ustvarjalec odprt vplivom. Ne poznam nikogar, ki bi ne podlegel skušnjavi posnemanja.

Za katero umetnostno smer se vnemate v tistih prvih pariških letih?

Na svoji zgodnji slikarski poti sem se držala čiste klasike, pač pod vplivi prvih učiteljev skladno z nujnostjo, da si zadobim potrebne osnove. Pogled nazaj me danes zadovoljuje, ker sem za tisto dobo delala že kar načrtno; takrat se še nisem srečavala z problematiko, ki me je začela pestiti šele kasneje.

Vsakemu ustvarjalcu je posebej ljuba določena tehnika, v kateri se najlaže in najbolj zavzeto izraža. Katera premnogh slikarskih tehnik Vam je posebej po srcu, s katero najlaže govorite?

Menim, da noben slikar ni docela suženj določenih tehnik. Meni je najvažnejša misel, ideja; nji odgovarjajoče se poslužujem tudi primernega tehničnega prijema, pa naj je to že olje, gvaš, pastel, akvarel. Nikoli vnaprej ne določam ali čopič, nož ali kateri koli drug, meni osebno prikladen predmet, ki odgovarja moji težnji po izraznosti in oblikovnosti. Ni mi važno orodje; pred menoj sta namen in učinek. Sicer pa ima menda vsak slikar svoje male »skrivnost«, ki ga rešujejo iz tehničnih stisk...

Vaša prva samostojna razstava v Parizu.

Samostojno sem prvič razstavljala v galeriji Tonalité na bulvarju Sf. Germain. Kritika je bila nad pričakovanje dobra. Sicer pa kritika v dnevnem časopisju še ne predstavlja posebno vidnega uspeha, pa naj bo še tako dobra. Najboljša dela sem že prvi dan prodala. Še danes mi je hudo za njimi.

Govorite o prodaji svojih del. Kdaj ste prvič prodali svojo sliko?

Še doma sem nekaj slik prodala kot »študentka«. Med njimi so bili portreti, pokrajinke, tihožitja. Ne bi rekla, da so bila slaba dela, bila so dobro klasična. V Franciji sem svojo prvo sliko, figuralno stvaritev v olju, zvano »Trije otroci med vrati«, prodala nekemu židu v Nancyju. To izgubo še danes živo obžalujem: bila je ena mojih najboljših podob.

V čem gledate razliko med svojim slikanjem prvih let, pa med tem, kar danes ustvarjate. Če opredelite sebe in svoje delo, kaj bi rekli?

Tista prva leta sem slikala večje ploskve, z umirjenimi barvami, figuralika je bila toga in statična. Nekakšen moj čas mistike: Sv. Trije kralji, Oznanjenje, Kristus v modrem in druge. Ne morem reči, da sem se v bistvu daleč odmaknila od tistih prvotnih teženj in tehničnih prijemov; le izčistila sem se, se mi zdi, tako v tehniki kot v kompozicijski zamisli, ki jo je terjal vse bolj zgovoren ekspresionizem: vseskozi sem namreč čutila, da je le-ta mojemu značaju najbližji, da mi najbolj odgovarja. Danes čutim, kako sem si nehote vsa leta utirala pot v to smer. Kadar koli sem poskušala drugam, sem se konec koncev znašla le v ekspresivnosti. Če sem prejšnja leta bolj težila k statični figuraliki, se danes predajam dinamičnim kompozicijam. Iščem množico v vsej njeni razgibanosti in živosti. To me vodi večkrat v skoraj abstraktne transfiguracije, ki vizionarno odgovarjajo da-

našnji miselni dekadenci družbe. »Človeška komedija«, ena mojih zadnjih večjih kompozicij, je prav otipljiv primer tega.

Ste v svojih slovenskih letih kdaj razstavljali? V svetu pač, kot ste omenili. Povejte kaj več o svojih razstavah, o srečanjih z evropskim občinstvom.

Doma sama nisem nikoli razstavljala. Moj glavni študij je tekel v Parizu. Vsi me poznajo kot francosko slikarko, po rodu Slovenko. Drugače biti ne more. Ni moja krivda. Podpisujem svoje slike Savinšek, po možu, čeprav je moje deklinško ime Dakszkofler. Le njemu gre zasluga, da sem, kar sem. Moj biti je v slikarstvu. Samo tu. Vsemu drugemu se umikam. Zdi se mi, da bi ne bila kos vsakdanji stvarnosti. Dnevno življenje me odbija s svojo dvoiličnostjo. V meni je dvojna narava.

V vseh letih sem imela v Parizu le dve samostojni razstavi: prva je bila 1960 v galeriji Tonalité, kot sem že omenila; druga v galeriji La palette bleu, 1965. Zunaj Francije sem razstavljala 1966 v Sindelfingenu pri Stuttgartu. Razstavo mi je priredil odbor razstave francosko-nemških slikarjev. Ob tej priložnosti so me počastili s prvo nagrado. Občina je odkupila za mestno galerijo olje »Sv. Trije kralji«, za občino samo pa »Harlekina«; bolnišnici pa sem podarila »Tihožitje«.

V vseh teh letih pa sem stalno razstavljala na skupinskih razstavah v Parizu, kot so: Artiste français, Salon d'indépendents, La nationale, Salon d'automne, Oton Friez, ki so prave maratonske likovne manifestacije; a nujno je, da sam sebe tehtaš, da se obdržiš na višini. Na razstavi v Vichyju sem odnesla le drugo nagrado, medtem ko sem na mednarodni v Juvisyju pri Parizu prejela prvo nagrado. V inozemstvu sem sodelovala tudi pri razstavi grafike v Anconi. Osebnostno stopam pred javnost. Če bi me moč ne nagovarjal, bi še tega ne bilo, kar sem omenila. Meni je slikarstvo življenje – a za zaprtimi vrati.

Živite v velikem svetu; ustvarjate v Parizu; Vaš stik s sodobnim evropskim slikarstvom je poln, živ. Sami ste potegnjeni v kozmopolitski evropski ustvarjalni krog. Ob vsem: Kako gledate na slovensko likovno umetnost zdaj iz Pariza, ob tolikih srečanjih s svetovno preteklo, polpreteklo in sodobno ustvarjalno stvarnostjo in njenim oblikovnim izrazom?

Bojim se odgovoriti, ker nerada sodim. Imeti določen odnos do slovenske umetnosti pomeni, določiti njene značilnosti in svojskosti, povedati, kaj jo potrjuje, kaj o nji priča. Neštetokrat sem si že zastavila vprašanje, če slovenska likovna umetnost objektivno sploh obstoji. So bili in so še zelo dobri slovenski slikarji. A kdaj smemo trditi, da so njihove stvaritve uglašene na narodni zven? Kaj ne pričajo tudi oni s svojimi deli za univerzalnost duha, ki s posredovanjem življenjskih silnic narodov oblikuje duhovno

podoba človeštva? So hodili in še hodijo slovenski likovniki v svet: vračajo se oplojeni, zrelejši. Vpliv velikega sveta seva iz njihovih del, bolj ali manj identično, v skladju pač z rekreativno sposobnostjo posameznika. Med likovniki doma je nekaj prav dobrih slikarjev. Slovenska moderna grafika je prav gotovo na svetovni ravni. Če bi bili Slovenci petdesetmilijonski narod, bi bili prav gotovo petdesetkrat težji na svetovni umetnostni tehtnici. S tem pa seveda nočem reči, da bi slovenska umetnost, naj starejša, naj sodobna, ne mogla uspešno tekmovati na svetovni ravni. To tudi poskuša; tudi uspe v tem. Kaj se niso pri našem Ažbetu učili likovniki, ki so kasneje globoko in odločilno zaorali v zapadno likovno umetnost?

Res, Kandinsky je študiral prva leta pri Ažbetu. In še kdo od slovitih. To je priznanje slovenskemu ustvarjalnemu duhu. Ob tem se mi samo po sebi postavlja vprašanje: Kakšen je danes pomen slovenske umetnosti v svetu, posebej zdomske – nekaj pomembnih likovnih imen je med zdomci!

Za vprašanjem slutim še drugo: kdo predstavlja v svetu zdomo umetnost? Prepričana sem, da jo predstavljamo vsi, ki živimo in ustvarjamo zunaj slovenske domovine. To ni samo v nujnosti našega specifičnega izpovedovanja; to je tudi naša dolžnost. Ne moremo zavreči pripadnosti svojemu narodu, saj se povsod, kjerkoli smo in delamo, spet in spet prižigajo luči, ki so nam svetile že ob zibkah pod rodno streho. Preveč čustvujem! In vendar: nič na svetu ne more preprečiti tega procesa, ne posebni časi, v katerih se je znašla domovina, ne razmere, ki jih mi živimo. Tega ustavititi ne zmorejo ne miselne, ne politične sile. Vsi, ki se trudimo služiti umetnosti, smo vključeni v ustvarjalni okvir univerzalnosti.

Kakšen naj bo torej pomen slovenske likovne umetnosti v svetu? Mislim, da vedno v relativnem odnosu z uspehi posameznih likovnikov. Da prav mislim, pričajo kritike po svetovnih časopisih o slovenskih umetnikih. Čas potrjuje našo prisotnost v svetovni areni; od nas pa zavisi večje ali manjše upoštevanje naše umetnosti v nji.

Vaš fizični svet sta zdaj Pariz in Evropa.

Stalno živim v Parizu, kamor me vežejo poklicne obveznosti. Od Pariza se težko odtrgaš. Toliko kulturnih dogodkov se odvija v njem, ki jih umetnik ne sme zamuditi. Vse to me vizionalno osrečuje in duhovno zadovoljuje. Večkrat potujem v Nemčijo – Stuttgart, München, Frankfurt, Wiesbaden – kjer priložnostno sodelujem pri skupinskih razstavah. Tudi Italija s svojimi umetnostnimi središči mi ni tuja. Sicer pa bom s samo Francijo imela še velikansko delo, če jo bom hotela do kraja odkriti, saj že sama galo-romanska kultura, posebno arhitektura, nudi zajeten opus

za občudovanje in študij. Kar zadene slikarstvo in njegov sodobni razvoj, je nujno, da periodično obiščeš na deset in deset stalnih galerij, zraven pa še vse priložnostne razstave, ki jih ni malo. Vse to ti vzame precej časa; a je koristna kompenzacija v osebnem izpopolnjevanju.

Se ukvarjate le z likovno umetnostjo?

Le zanjo živim. Ko sem bila še otrok, se mi je zahotelo, da bi bila plesalka v cirkusu, da bi plesala na vrvi... Menda nisem dosti zgrešila. Glasba mi je med osnovnimi gibal. Tudi kulinarična umetnost mi je po srcu, kot sicer vsem umetnikom...

Vsak ustvarjalec ima ob vsem svojem ustvarjanju še poseben ustvarjalni cilj, h kateremu zavestno in podzavestno ven in ven teži. Kakšne so Vaše najtišje želje v umetniškem ustvarjanju?

Ne bi rekla, da imam kakšne posebne, daljnosežne načrte. Vsakršno načrtovanje mi je zoprno. Sledim pobudam v sebi, a moram jih krotiti, ker so nevarne za metodično delo v prehitevanju fizične in tehnične zmogljivosti. Resnega načrtovanja nisem sposobna. To realistično stran prepuščam možu, ki vse stori, da sem obrobni obveznosti čimbolj razbremenjena. Moja najtišja želja v umetniškem ustvarjanju je, da bi mogla v vsej resničnosti ustvariti to, kar nosim v sebi; vem, da se mi ta želja ne bo uresničila.

Moderna umetnost svetovne polpreteklosti. Kdaj se prvič srečate z njo? Kako ste do teh slikarskih in sploh umetnostnih slogov, gibanj, šol?

Z moderno umetnostjo sem se prvič srečala že doma. A umevati in doživljati sem jo začela šele v Parizu po temeljitem študiju. Občudujem starejše mojstre kot so Ucello, Tintoretto, Rembrandt, Boticelli, Cezanne, Breugel, Watteau, El Greco, Van Gogh, Gericault, Bonnard. A modernizem me je zamikal že na akademiji, le da mi študij klasike in vezi akademizma precej dolgo niso dovolili prostotve. Srečanje s kubizmom je bilo odkritje, a s primesjo razočaranja, ker sem v njem videla zasužnjenost oblike. Kaj kmalu se je izgubil v geometrijsko dekoracijski sproščenosti (Vassarely), kar je bilo dokaj logično. Drug izhod je bil prvotni ekspresionizem, ki pa je bil skoraj še slabši, ker je živo nasprotje kubizma. Ob takih eksperimentih sem včasih nerodno zašla v protislovne napake, ko sem na isto platno mešala oba izma. Še danes se stresem ob takšnih spodrsljajih...

Temu primerno je šla tudi moja pot, saj me je vodila iz čistega akademizma in realizma v impresionizem in po njem v ekspresionizem. Ta mi je najljubši, najbolj se prilaga mojemu značaju. Najzanimivejši pa se mi zdi konstruktivizem, ki diha večjo sproščenost kot kubizem. Med največja dela v kubizmu štejem Picasso-va in Braquejeva.

Futurizem, ki se je pojavil v Italiji, je s surrealizmom povzročil nemajhno presenečenje v meni. Najboljša futurista se mi zdita De Chirico in Carlo Carra; Max Ernst in Dalí sta po mojem najmočnejša surrealisti. V tej zvrsti naletimo na psihiadelične slikarje, ki se izražajo v prividnih kompozicijah, ki so si jih iz-zvali z mamili. Bodočnost bo pokazala, koliko je vse to zares utemeljeno in opravičljivo. Nekje sem brala, da so surrealisti stroji za proizvajanje pošasti. Mislim, da polemika o tem še ni končana.

Ekspresionizem, ki porablja in dovoljuje precejšnjo skalo različnih tehnik – morda sem se prav zato odločila zanj – se je spočel v Nemčiji s skupino Brücke, leta 1905, v Dresdenu, pa z Der blaue Reiter, leta 1912, v Münchnu. Danes se ta slog staplja v abstraktni ekspresionizem, pa je kljub svojim 70 letom še vedno živa, konstruktivna in vsestransko uporabna kreativna zvrst, v kateri je še dosti zastrtih možnosti.

O ekspresionizmu bi bilo še toliko povedati. Pri Nemcih so med prvimi Bäcker, Moderson, Nolde, pri Francozih Matisse, ki ga navadno potiskajo med foviste, pa ni; spet Goguin, Rouolt, Du Buffet; tudi Jalensky, Kokoška, Meksikanec Tamayo. Ti so mi najbolj po srcu.

Nekateri menijo, da je ekspresionizem slabo doumeta in le napol speljana abstraktnost, in trdijo, da se slikar ustavi le na pol poti. A treba je vedeti, da transformacija ali deformacija oblike ni tako neznansko zamotana storitev: le novi podobi je treba dati življenje, poduhovljenje; seveda je to resna stvar. Naj bo forma že kakršna koli, naj figuralnost ali abstrakcija, zmeraj bo odraz slikarja, če bo stvaritev doživel in jo uspel izpovedati.

Vaš odnos do modernih mojstrov.

Moj odnos do vsakega resničnega slikarja umetnika je in bo vedno poln spoštovanja, ki bo tem večje, čim bolj bom zaznavala brezmejnost njegovega genija. V Chagalu gledam vzor čiste, preproste in osvobodene duše, ki se razodeva v naivni mistiki: ta privlači in očara. Ob Picassu se celo med slikarji obregajo zlobni jeziki, ki trde, da je bil Picasso vse – razen Picasso; da so po vsakem obisku njegove razstave že vnaprej vedeli, kaj bo prihodnjič na njegovih platnih. A to ni resno. Picasso je velik. Do zadnjega je bil vsestranski vir idej in ustvarjalnosti. Res, da ni vse dognano in dodelano, kot pri nikomur ni; a vsak umetnik ima pravico do položaja, ki si ga je zaslužil. Zame je Braque poosebljenost kompozicijske elegancije in barvne skladnosti. Sled kubizma je pri njem dosledna spremljevalka brezhibne konstrukcije, posebno v tihožitjih. Liričnega Matissa cenim nad vse, velike so njegove zasluge za razvoj modernega francoskega slikarstva. Dalí se mi zdi genialen ilustrator. Ob listanju po njegovih ilustracijah v Božanski komediji sem imela občutek, da je božanski kot Dante. Kot slikarja z oljem ga ne morem soditi, ker sem videla premalo njegovih olj. Je pa prav gotovo največji surrealist. Mirójevi mali formati so

mi zelo všeč, a dvomim, da bi uspešno prenesli večjo dimenzionalnost.

Še nekaj o Bauhausu s Kleejem v vodstvu, ki poleg renesanse predstavlja enega najvažnejših pojavov v slikarstvu. Njegova filozofija, analize in teorija so za vsakega slikarja neobhoden vir študija. Izražal se je Klee v manjših formatih, ki jih je izbrusil v čisti umetniški duši. Kakšni bi bili njegovi veliki formati, si zastavljaš podobno vprašanje kot pri Miróju. Pred leti sem videla njegovo edinstveno in nikdar pozabljeno razstavo v Parizu. Ko so vprašali Picassa, kaj misli o njem, je odgovoril: »Klee je Pascal in Napoleon.«

Weimarski Bauhaus je v slikarstvu s Kleejem, Kandynskim, Francem Marcom in Jawlenskym povzročil pravo revolucijo in storil takšen skok naprej, da ga poneumnjeni in mračni nacizem seveda ni mogel doumeti. Da ni bilo Hitlerja, bi bila danes Nemčija evropsko likovno središče, kot je zdaj gospodarsko. Bauhaus je dokončno potrgal vezi akademizma in sklerotičnega klasicizma. Francozi so ostali konservativci. Še pred leti sem bila priča naravnost neverjetnega prizora na nekem periodičnem posvetu slikarjev, ko je eden od vodilnih rohnel: »Klee je zanesel sifilis v Francijo!« Ni se čuditi, če je v Franciji še danes na prenekaterem področju kulturnega življenja tak odpor proti vsemu novemu. So pa seveda tudi druge skrajnosti. Tako se mi je Mondrian za vse čase zameškal s svojo mislijo o ekspresionistični matematiki, ker zagovarja čisti intelektualizem v slikarstvu, ko trdi, da sovraži vse, čemur pravimo temperament, navdih.

Zaradi takšnih in drugačnih resnic, stranpoti, pa tudi zaverovanosti mi ni bilo mogoče nabrž urediti v sebi vse pestrosti prerazličnih vplivov in tokov. Prav zato boste razumeli mojo dolgotrajno vasezaprtost, odmaknjenost realnemu svetu: želela sem zoreti v miru.

Odprli ste nam svoj svet ustvarjanja in umetnosti na stežaj. Prijateljska hvala.

Dovolite mi za sklep še dvoje obrobni vprašanj, ki Vam jih zastavlja Slovenska kulturna akcija, katere redna članica v likovnem odseku ste že dolga leta. Kako gledate na Kulturno akcijo in njeno delo? Kaj pričakujete in kaj si želite od ustanove?

Ni nobenega dvoma, da predstavlja Slovenska kulturna akcija za vse slovenske zdomce pravi mozaik žrtev za ohranitev kulturne dediščine, izročil in duhovne tradicije našega naroda, ki se je proti svoji volji znašel v objemu materialističnega imperializma. Kulturna akcija je znala ohraniti žarišče humanistične in krščanske misli; s tem pa je postala varuh in zavetnik narodnih in kulturnih vrednot. V najtežjih okoliščinah se nenehno trudi dvigati duhovno raven in narodno zavest mladega rodu, da bo dostojen naslednik svojih žrtvovanih očetov.

Mislim, da se ne zavedamo dovolj važnosti te edinstvene kulturne ustanove Slovencev v svobodnem svetu, saj z navadnimi merili ni moč izmeriti plemenitosti in idealizma vseh, ki opravljajo velikansko delo brez vsakršnega plačila. Porabljam priložnost, da vam, dragi urednik, in vsem sodelavcem pri Kulturni akciji v svojem in v imenu vseh zdomcev izrazim našo globoko hvaležnost. Ustanovi želim, da bi se razumevanje zanjo med zdomci še bolj okrepilo, da bi se število naročnikov njenih publikacij in podpornikov potrojilo, da bi vsi, ki so doslej stali ob strani, aktivno, moralno in gmotno podprli njeno prepotrebno delo, kajti v njem je treba gledati merilo naše narodne in kulturne zrelosti.

Za laskava priznanja in vnete želje – hvala. Naj bi Vas razumeli vsi, ki se Kulturne akcije vesele; pa tudi vsi, ki morda še stoje ob strani.

Še za naše ustvarjalce vprašanje: Kaj bi nam želeli povedati kot slovenska umetnica v svobodnem svetu, nam, slovenskim ustvarjalcem, ki odklanjamo diktaturo v Sloveniji?

Vidim, da prejšnje vprašanje razširjate na moj osebni odnos do vsega zdomskega življenja, v katerem so kot eden važnih kulturnih dejavnikov prisotni tudi slovenski likovniki. Ne vem, kaj naj bi jim povedala, česar bi že sami ne vedeli. Če mi je dana ta sreča, da živim v večjem kulturno-umetniškem okolju kot moji sodrug, še ne pomeni, da so moje stvaritve zato kvalitetnejše. Imam le več možnosti, ki mi razvoj lajšajo. Važno je zrno, iz katerega smo pognali. Rekla bi jim, vsem tem našim umetniškim ustvarjalcem, da jih visoko cenim, ne samo zaradi pomembnosti njihovega ustvarjanja, temveč tudi zaradi njihovega človeškega dostojanstva, ki je odklonilo idejno in politično diktaturo doma. Isto velja za vse druge slovenske zdomske kulturnike, pa za zdomce sploh, ki so svoji humanosti zvesti zapustili domove.

Veliki svobodni svet je zdaj naš drugi dom. Če umetnost nima mejá, so pa srcu vendarle postavljene, saj je naša najbolj skrita misel zmeraj tam, kjer je srce začelo utripati. Zato je in bo tudi naše delo in ustvarjanje v svoji čustveni krivulji vedno obrnjeno v tisto smer, čeprav bomo v svojem izpovedovanju nedotakljivo zvesti misli svobodne ustvarjalnosti, brez katere resnične umetnosti ni.

Novembra 1975 je NIKOLAJ JELOČNIK v Parizu obiskal akad. slikarja MARJANCO SAVINŠKOVO. Sad obiska je gornji pogovor.

KOSEZI

O nobenem dogodku ali pojavu starejše slovenske zgodovine ni bilo napisanih toliko razprav kot o kosezih, nekdanjih slovenskih svobodnjakih ali plemičih, ki so jih Nemci imenovali „Edlinger“ (plemenitniki). Kot je znano, so imeli kosezi posebno vlogo pri ustoličevanju koroških knezov in vojvod. Mnogo nemško-avstrijskih, slovenskih in tudi hrvatskih zgodovinarjev ter jezikoslovcev se je trudilo, da bi razložili nastanek oziroma izvor in pomen besede kosez, pri čemer so skušali razlago vedno prilagoditi svojemu gledanju na nemško-avstrijsko, slovensko ali hrvatsko zgodovino. S tem so se ukvarjali Luka Pintar, Primus Lessiak, L. Hauptmann, Josip Mal, Karel Oštir, F. Ramovš, J. Kelemina, Milko Kos, M. Vasmer, P. Skok in drugi, v zadnjem času posebno Bogo Grafenauer. Nazadnje je obveljalo v bistvu Hauptmannovo mnenje, da so bili kosezi Hrvati, ki so se priselili med Slovence in jim kot zgornja, plemiška plast zavladali. Hrvati so baje, po njegovem, tudi osvobodili Slovence obrskega jarma, a le zato, da so sami zagospodarili nad njimi. Pritrdil je Lessiakovi razlagi, da je nastala beseda kosez iz dozdevne obrske oziroma turkotatarske besede quazaq, enako kot ruski kozak. Tudi Hrvati so bili po Hauptmannovem prepričanju neslovanskega izvora in sicer iransko-kavkaškega. Ravno on „je dokončno izdelal iransko-kavkaško teorijo o izvoru Hrvatov“, kot piše znana hrvatska zgodovinarica Nada Klaić (*Povijest Hrvata u ranom srednjem veku*, Zagreb 1971). Hauptmann je trdil, da ko so Hrvati na Koroškem ustanovili samostojno državo, „Slovenci svojim novim gospodarjem niso vedeli drugega imena nego kazazi, tj. svobodniki, neho-te s tem skromnim nazivom priznavajoč, da sami niso bili svobodni, marveč sužnji“.

Ljudmil Hauptmann je bil kot obseden od Peiskerjevih teorij o suženjski naravi Slovanov in jih je skušal dosledno in dobesedno prilagoditi na slovensko in hrvatsko zgodovino, hoteč dokazati, da so tako Slovencem kot Hrvatom ustvarili prvotni državi samo tuji, turško-tatarski ali iranski zavojevalci. Peisker pa je bil, kot se zdi, močno pod vtisom novih idej o materialističnem pojmovanju zgodovinopisja, po katerem se more in mora razložiti vse zgodovinsko dogajanje samo z gospodarskimi procesi in spremembami. Odtod njegovo vneto brskanje po urbarjih, pri čemer pa je izgubil živ stik z resničnostjo. Povrh pa je bil še popoln laik v jezikoslovju, čeprav se je rad posluževal za svoje razlage tudi jezikovnih argumentov. Tako je npr. skušal na osnovi dejstva, da uporabljajo slovanski narodi za mleko isto besedo kot nordijski

narodi (melk - mleko), dokazati, da „stari Slovani“ sploh niso imeli lastnega izraza za mleko, ki da jim je bilo dolgo neznano, ker jim nordijski in turško-tatarski roparji in osvajavci niso dopustili goveje živine...

Ljudomil Hauptmann pa je potreboval in uporabljal svoje argumente tudi za zanikanje slovenske narodne individualnosti in s tem prave slovenske narodne zgodovine, ker je bil vnet pristaš politične ideologije o enotnem jugoslovanskem narodu. Samo s tem si lahko pojasnimo njegovo fanatično vnemo pri poskusih, da bi izvotlil rano slovensko zgodovino vsake slovenske izvirnosti, ustvarjalnosti in samostojnosti. To je delal iz prepričanja, a temu prepričanju je podrejal vse svoje raziskovanje. In ker je bil izredno priden, publicistično precej spreten, strasten in oster polemik, poln ironije in posmeha za nasprotnike, ter je mnogo svojih razprav objavil v revijah nemškega jezikovnega območja, je imelo njegovo pisanje velik odmev. Zato vidimo, da še zdaj skoro vsi avstrijski in nemški zgodovinarji ponavljajo njegove nikoli dokazane trditve o rani slovenski zgodovini, posebno o „suženjskem“ hlapčevanju Slovencev Obrom in Hrvatom-Kosezom, tembolj, ker popolnoma odgovarjajo šovinistično-velikonemškimi čustvom do slovenskega naroda, ki je zapiral pot nemškemu imperializmu na jug. Imperializem in šovinizem se namreč ne zadovoljujeta z odrekanjem politične svobode kakemu narodu in z gospodarskim zatiranjem, ampak ga skušata tudi kulturno čimbolj obubožati, ga ponižati, ga oropati ponosa in mu zbiti samozavest, posebno še s tem, da zanikata in smešita ali omalovažujeta njegovo zgodovino. Manjšim narodom, na katere pritiskata, skušata vzeti ne le zemljo, ne le ljudi, posebno mladino, ampak tudi vse pozitivno v njihovi zgodovini, hoteč vzbuditi prepričanje, da so to narodi nižje stopnje, nesamostojni in neustvarjalni in da so zato vedno sprejemali, a nikoli dajali. Naprtiti pa jim skušajo vse negativno, kar morejo. Tako upajo streti njihov odpor. Šovinizem številnih narodov je kot pajek, ki izsesava kri in ves življenjski sok, vso živo substanco iz svoje žrtve. Tipično za odnos in šovinizem številnejšega naroda do manjšega je ravno odnos nemško-avstrijskega zgodovinopisja do Slovencev. Nemško-avstrijski avtorji vedno spet ponavljajo iste neumnosti o stari slovenski zgodovini, npr. o dozdevni obrski in hrvatski oblasti nad Slovenci, hkrati pa prilaščajo nemški zgodovini vse, kar je v njej resničnega, od ustoličevanja na Gosposvetskem polju do Gospe Svete same in od najbolj značilnih pojavov koroške slovenske ljudske kulture ter ljudske pobožnosti, kot so npr. nordijske krožne kmetije in dimnice, štehanje, ljudske pesmi in plesi ter celo slovito „romanje na štiri gore“. Tako naj bi izgledali Slovenci končno kot ljudstvo brez zgodovine, brez ustvarjalnosti, brez lastne ljudske kulture; kolikor jo imajo, so si jo – po tem mišljenju – sposodili od svojih nemško govorečih sosedov. Takim poskusom zanikanja slovenske zgodovine in ljudske kulture smo na Koroškem in tudi v širšem nemško-avstrijskem prostoru priče takorekoč vsak dan, tudi s strani uglednih avtorjev, ki veljajo za

znanstvenike, npr. piscev raznih „zgodovin“, etnografskih študij, monografij itd.

Žal je ravno Ljudomil Hauptman kot profesor za „jugoslovansko zgodovino“ na ljubljanski univerzi dal takim nemško-avstrijskim šovinistom njihove glavne argumente.

Te pripombe, v katerih pa sem se mogel seveda le mimogrede dotakniti ogabnega pojava poniževanja drugih narodov z zanikanjem in krajo njihove zgodovine, so se mi zdele nujne za lažje razumevanje, zakaj se mi je zdelo potrebno nanovo načeti vprašanje kosezov oziroma podati njihovo najbolj realistično razlago. Hauptmannu in drugim, ki so doslej tendenčno in napačno razlagali izvor besede kosez, lahko morda priznamo olajševalno okolnost, da so pač živeli v času, ko je bilo zgodovinopisje bolj propagandno sredstvo državnih in političnih ideologij ter gibanj kakor objektivna veda, in predvsem, da jim je bil pojem slovenske zgodovine kot celotne in enotne vizije o zgodovinski usodi narodne individualnosti, ki se imenuje slovenska, še popolnoma tuj. Dozdevne skrivnosti zgodnje slovenske zgodovine pa ne prenehajo biti skrivnosti in razodenejo svoj pravi pomen samo v taki celotni viziji, v kateri ima vse svoj smiselni začetek in konec, svojo vlogo in svoje mesto. Če pa ostaja kaj nejasno, je vsaj iz vsega ostalega razbrati, v kateri smeri je treba iskati smisel in razlago.

Tako je tudi s kosezi. Ta dozdevno skrivnostni pojav rane slovenske zgodovine se nam razodene kot popolnoma logičen in naraven, če ga obravnavamo s stališča teorije o nordijsko-vandalskem izvoru Slovencev. Bistvena napaka dosedanjih poskusov za razlago te besede je bila v tem, da so jo analizirali in obravnavali ločeno od vse druge slovenske narodne resničnosti in zgodovine. V resnici pa jo je treba pojmovati in pojasnjevati povezano z vsem tistim, kar vemo o začetkih slovenske zgodovine, predvsem pa v zvezi z besedo knez. Knez in kosezi so bili v določenem medsebojnem odnosu, kar vemo že po tem, da je kosez (Edlinger) ustoličeval karantanskega kneza in mu simbolno izročil oblast ter ga zapri-segel. Mislim, da ni mogoče dvomiti, da pride beseda knez iz nordijske besede konung z istim pomenom (staronordijsko konungr ali konung, današnje nordijsko konge ali konung). Danes pomeni ta beseda isto kot nemška König: kralj. Do spoznanja, da je nastalo knez iz konung oziroma konungr, so prišli, kar zadeva ruske kneze, že drugi raziskovalci. Slovenska oblika knez je nastala tako, da se je nordijska končnica -ung spremenila v -ez. Iz konung je torej nastalo konez in iz tega po izpadu glasu o oziroma po njegovi preobrazbi v polglasnik knez. Slovenska abeceda nima znakov za polglasnike, čeprav jih je živa govorica polna in so jih po starem pravopisu tudi upoštevali (npr. smert, pert, vert, kert, požerli, žvergoleti, Berda, Terst, Terbiž itd.; zdaj smrt, prt, vrt, krt, požrli, žvrgoleti, Brda, Trst, Trbiž), in knez spada v tisto vrsto besed, pri katerih je polglasnik izpadel oziroma ni

bil fonetično registriran že pred mnogo časa, enako kot v besedah kmet (kom-med, iz časa prvotne slovenske kolonizacije), dleto (iz dolbsti), slan (iz sol), znati (iz staronordijskega sanna), klicati (iz staronordijskega kalla), zrno (iz staronordijskega korn) itd. Še najbolj je bil upoštevan polglasniški e, delno tudi u (u namesto v pri starih avtorjih, npr. Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega: u Rihenbergu, u Gorico, uzrok, uzdignili itd.) in a (npr. zagrabitati namesto zgrabiti), veliko manj pa o (zopet - spet.)

Po isti logiki, po kateri dobimo iz besede konung obliko knez, je morala nastati tudi beseda kosez. Njeno prvotno obliko torej lahko rekonstruiramo tako, da gremo v obratni smeri, namreč da zamenjamo njeno sedanjost končnico -ez s staronordijsko končnico ing ali ung(r). Tako dobimo kosing ali kosung oziroma kosungr. Najprej je seveda treba iskati tako besedo v besednjaku staronordijskega jezika. Tam točno take besede ne najdemo, ker se pač nanaša na pojem in pojav v določeni družbi, namreč v vandalski oziroma slovenski družbi gotovo že v prvih stoletjih po Kr., staronordijsko besedje, ki je zajeto v besednjake, pa je za 500 do 1000 let mlajše in odgovarja že drugačnim družbenim razmeram. Vendar pa vsebuje to besedje mnogo podobnih besed z istim korenem kot npr. kost (kar pomeni: volitev, izvolitev, volitve), kosning (volitve), kosingr (volitev, izvolitev, pa tudi izvoljeni), kos-ord (volitve, volitev), kosta-bod (ponudba z možnostjo, da se izbere, torej z več možnostmi), kostalaus (brez možnosti izbire, brezizhodno), kosta-vanr (brezizhodno, brez pomoči), kosta-verk (dobro delo), kost-gódr (izbrano, izbrana dobrina), kost-gripr (izbrana reč), kostigr (izbrana dobrina), kost (stvar, pri kateri je mogoče izbirati med več možnostmi, izhod), kostungódr (izbira, izvolitev), konungs-kosningr (volitev kralja), ábótakosningr (volitev opata), biskups-kosningr (volitev škofa), koseyrir (izbrano blago, izbrane dobrine), kör (volitev), biskups-kör (volitev škofa), kjósa (voliti, izbirati), kjor (volitev); gre za isto besedo kot kör. „Ganga í (ali vid) kjor“ je pomenilo: ravnati se po želji.

Zanimiva je tudi staronordijska beseda kosinn v sestavljenki rétt-kosinn (pravična vlada).

V gotškem jeziku je kiusan pomenilo voliti, kausjan pa skušati, poskušati, poskusiti. Upoštevati je treba, da se kausjan izgovori kosjan. Kaus (izg. kos) je pomenilo volitev, volitve, izbira.

V staroangleškem jeziku najdemo čeosan (voliti) in ge-čeosan ali ge-coren, v angleščini pa choose (voliti, izvoliti), choosing (volitev, izbira) in chosen (izvoljen, izbran).

Norveško je kòs z istim pomenom kot val (volitve; glej Leiv Heggstad „Gamalnorsk ordbok“, Oslo 1963, str. 380, pod kosning) in kjosa (voliti, izbirati) z glagolskimi oblikami kys, kaus, kosi ali kose (glej J. Fredrik Voss „Norsk-tysk ordbok“, Oslo 1969, str. 140), pa tudi kar in karing (volitve, volitev) ter kara ali kare (voliti).

Islandsko je kjósa (voliti), kjósandi (volilec), kosning (volitve), kosningabarátta (volilni boj), kostur (možnost, primer, slučaj). Islandščina je, kot znano, med vsemi nordijskimi jeziki najbolj ohranila svoj starinski značaj.

V švedščini imamo kora (voliti), v danščini kare (izvoliti).

V starovisokonemščini je obstojal glagol kiosan (voliti), enako tudi v starosaskem jeziku.

V slovenščini se je ohranila staronordijska oziroma pranordijska beseda kostr ali kosning (volitev) v besedah kocka, kockati, postaviti na kocko (iz kost-ka, kos-ka, koc-ka).

Ker je torej pomenila v staronordijskem jeziku oblika kosningr volitev, volitve, izbiro, pa tudi izbranega moža, v starinski islandščini pa najdemo kjósandi (tisti, ki voli; volivec), lahko sklepamo, da je obstajala v pranordijskem ali staronordijskem oziroma v vzhodnogermanskem vandalskem jeziku tudi beseda kosing (volivec), ki smo jo rekonstruirali iz besede kosez. Ker seveda ni bilo volitev v modernem pomenu besede, so prišle prvotno v poštev le volitve kneza in mogoče županov in sodnikov. Kosing - kosez je bil torej tisti, ki je imel pravico voliti kneza, poglavarja ali sodnika. To pa niso bili vsi ljudje, ampak samo taki, ki so imeli kak odličnejši položaj, svobodnjaki ali ugledni bojevniki. Da pa je bilo med Vandali - Slovenci precej takih volilcev, dokazujejo zgodovinski dokumenti, urbarji in drugi, ki navajajo veliko število kosezov in to po vseh slovenskih deželah. Pa tudi cele vasi se imenujejo po kosezih, tako pri Ilirski Bistrici, pri Ljubljani, na Koroškem itd.

Veliko je tudi priimkov, ki razodevajo, da so bili predniki njihovih nosilcev nekdaž kosezi, kot npr. Kos, Kosi, Kosiša, Kosmač (iz kos-madr, volivni mož), Košnik, Košir, Kosmina, Košak, Kostrmac ali Koštrmac (iz kostr-madr, volivni mož), Kodermac (kostr-madr), Koderman (kostr-man), Kodrič (iz kostr, volitev), Kosec, Kosesnik, Kasesnik, Košca, Kocman (iz kst-man), Kocmur (iz kost-módr, pogumni kosez, ali iz kost-mogr, mladi kosez oziroma sin koseza), Košuta, Koštric, Košmrl, pa tudi Gosak, Gostiša, Gostišek, Gostinčar, Hostnik itd. (vsi iz korena kost ali kos, volitve). Seveda ne smemo misliti, da so bili daljni predniki teh ljudi vsi hkrati kosezi s kakšno funkcijo pri volitvi slovensko-karantanskega ali mogoče tudi kakšnega drugega deželnega kneza (npr. kranjskega ali panonsko-slovenskega). To dokazuje že različnost teh priimkov, ki so gotovo nastali ne le v različnih pokrajinah in narečjih, ampak tudi v raznih dobah. Toda obilje teh imen potrjuje novejša podatke, najdene v urbarjih, npr. na Koroškem, da je bilo kosezov precej več, kot se je še nedavno mislilo. Koroški zgodovinar Walther Fresacher pride v svoji razpravi "Wirtschaftsgeschichtliche Erkenntnisse aus den Gurker Urbaren" (Gospodarsko-zgodovinska spoznanja iz krških urbarjev) do naslednje ugotovitve: "Deutlich zeigt sich dabei das eine, dass die Edlinger um 1400 im allgemeinen bereits ihre eigenartige Stellung verloren hatten und dass ihre Güter schon zu grundherr-

lichen Besitzungen geworden waren. Es ist aber auch festzustellen, dass die Zahl der Edlinger viel grösser gewesen sein dürfte, als man bisher annahm, und dass das Aufgehen der einst so bedeutungsvollen Bevölkerungsschicht schon früh eingesetzt haben muss, so dass um 1400 nach den Gurker Nachrichten im allgemeinen nur mehr vereinzelte Erscheinungen auf sie hinweisen." ("Carinthia" I, Festgabe zum 900-Jahrjubiläum des Bistums Gurk 1072-1972, I., Celovec 1971, str. 134).

Ali je nastala oblika kosez naravnost iz oblike kosing ali preko kake vmesne oblike, npr. koseg, je vprašanje, ki terja nadaljnje preužitve, vendar pa ni bistvene važnosti. Vsekakor je možno tudi to drugo, ker vemo, da so se ohranili v zgodaj ponemčenih krajih štajerske in Koroške priimki Kosseg (koseg). V telefonskem imeniku mesta Gradec so (1973) štirje naročniki s tem imenom, še več pa je podobnih, in na priimek Kossegg je tudi sicer lahko naleteti v tamkajšnjem življenju. Na današnjem slovenskem jezikovnem področju se je, kot kaže, ta priimek dalje spreminjal, delno tudi zaradi menjavanja pravopisa, in se ohranil najbrže v oblikah Gosak, Kozak in Košak.

Sprememba besede kosing ali koseg v kosez pa nikakor ni osamljen primer take glasovne spremembe v slovenščini. Takih primerov je v slovenskem jeziku vsaj 300. Rad bi prihranil bravcem navajanje teh primerov, ker je pusto, toda žal me izkušnja uči, da je med slavisti toliko ljudi, ki niso sposobni dojeti kakega temeljnega spoznanja in skušajo kar naprej zagrizeno in strastno, hkrati pa omejeno zanikati vsakršen dokaz o skandinavskem izvoru slovenskega jezika in slovenskega ljudstva, da sem prisiljen navesti kar največ dokazov. Komur se bo zdelo prebiranje besednega seznama, ki sledi, preveč dolgočasno, ga pač lahko preskoči. Naj še pripomnim, da so besede izbrane iz vseh nordijskih jezikov s staronordijskim vred in da pri posameznih besedah ne navajam, kateremu jeziku pripadajo, ker je skoro vsako teh besed najti v vseh nordijskih jezikih in je samo slučaj, če sem izbral besedo iz enega namesto iz drugega jezika. Z opombo sem označil le nekatere izrazito narečne besede, ki jih ni najti v navadnih besednjakih.

Najprej naj navedem druge primere besed, katerih prvotna končnica -ing ali -ung se je spremenila v slovenščini v -z ali v -ž (dejansko pravzaprav v -s ali v -š, kajti glasova z in ž prideta do izgovorjave v drugem sklonu):

betunga - obtežiti, böling - Velež (ime dozdevnega slovanskega boga pastirjev in čred; böling namreč pomeni čreda; verjetno pa izhaja iz besede böling tudi beseda paša: böling - böving - böuing - böš - baš - paš - paša), dreping - tepež, föring - furež (narečna beseda za koline), gerning - grešiti, horing - koruza (v smislu: živeti na koruzi, konkubinat; horing ali horung, iz glagola hore - kurbati se), ingen - niše (narečno namesto nihče, po metatezi in -ni), laemingi - lemež, ljung - lišaj, laring - žolč (po metatezi: laring - loriž - žolir - žolr - žolč), naúngi - naš, pa-

ming - pomislek, *penigr* - penez, *pung* - pas (za denar), *pung* - puž (narečno za polž), *ring* - ris, *ringa* - griža, *slunga* - sluz, *teing* - tišina, *taelling* - štetje (po metatezi: *taelling* - teliš - štel - štetje), *ting* - tožba, *tinga* - tožiti, *tyngde* - teža, *tynge* - težiti, *tung* - težek, *tunge* - jezik, *tvinga* - dvizatise itd.

Mimogrede lahko pri tem rešimo še en problem, četudi ni posebno važen. Walther Fresacher je zapisal v svoji prej omenjeni razpravi v zborniku "Carinthia I" (stran 136): "Nach dieser Urkunde hatte Bischof Walter (1200-13) den Truchsess Pilgrim (von Strassburg), einen Ministerialen der Gurker Kirche, mit einem Teil des Waldes in Gnesau (Gnessove) - der Gegendname Gnesau reichte darnach bis zum Gamme zwischen Turracher See und dem Lattersteig - belehnt. Dieser Waldteil lag über dem Flusse 'Mvriz', worunter die oberste Gurk zu verstehen ist, un reichte bis zur Höhe der Berge, die 'Beliz' genannt werden (ad deinde versus summitatem alpium, quae vocantur 'Beliz'). Jaksch nahm an, dass der Pölling (Beling) 1730 m im Rücken, der die Seitentäler der Gurk (Sirnitz und Deutsch-Griffen) vom Oberlaufe der Gurk trennt, dem 'Beliz' der Urkunde entspricht. Deren Wortlaut widerspricht aber dieser Annahme." Vendar je imel skoro gotovo Jaksch prav, ker iz Pölling (Beling) je lahko nastalo pri Slovencih Beliz, kot smo videli pri besedah na -ing (npr. böling - Velež, po spremembi glasu b v v). Prebivalstvo tistega dela Koroške pa je moralo biti tedaj, v začetku 13. stoletja, še čisto slovensko.

Na enak način kot končnici -ing in -ung so se spreminjale tudi končnice in zlogi -ang, -äng, -ang, -ank -eng, -enk, -ink, -yng, -öng v besedah blenkja - bleščati se (narečno blešati se), blink - blišč (nar. bliš), blinke - bliščati se (nar. blišati se), brink - obreje, dyngvat - doživota (premočen, moker), dunk - dušen, pridušen, zadušen (npr. udarec), Frank (narodno ime) - Fras (priimek), klänga - (o)klestiti (klänga pomeni: močno se držati česa, zatakiniti se; z nikalnico o pomeni obratno: (o)klänga - oklestiti, npr. veje na deblu), mänga - mešati, mängd - množica (z metatezo än - no), menge - mesiti, minka - manjšati, öngr - ozek, pranga - pražnje, ragang - roogz, slange - slezena, slänga - lezti, sleng - lezenje (lazenje), stenge - stezati, stisniti, sprang - sprožiti, tang - tiščati (nar. tišati), vrang - vraža, vrenge - povezniti itd.

V s, š, z, ž pa so se spreminjali tudi nenosni glasovi g, gg, k, x, kot dokazujejo naslednji (in še mnogi drugi) primeri: agg - jeza (narečno jaza; kar zadeva j in druge soglasnike pred besedami, ki se začenjajo v nordijskih jezikih s samoglasnikom, je pojasnjeno v spisu o županih), arg - vraži (po metatezi ar - vra), ask - jesen (drevo), akse - os, atanke - otožnost;

baegja - bežati, bákn - baža, baxa - basati, barsk - brž, belägga - beležiti, belegg - belež, bik - pes, bygg - pšeno, pšenica, björk - breza (po metatezi ör - re), blakna - plašiti se, blika - bliščati se (nar. blišati se), bilxt - blisk, blixtra ali blikta - bliskati se, böka - bezati, bregne - vresje;

deg - testo, deggja - deževati, -dugg - dež, dike - tiščati (nar. tišati), dragga - dražiti, dragende - dražeč, drykk - druženka (narečno, doma kuhano žganje, domača pijača);

egg - ježica, naježen, eggaj - jeziti;

farke (šved. nar.) - prasec, färsk - svež (po metatezi färsk - stürk - svež), flaga (šved. nar.) - plast, flak - plošča (nar. lašta), förmaga - zmožnost, förmögen - premoženje, fraga - vprašati (nar. prašati);

glögg-rynn - klesati (dleto za klseanje run);

hagna - hasniti, hagr - hasek, hokken - kakšen (nar. kakšen), hug - skušnjava, hugga - kositi, huka - huškniti;

igel - jež, igen - že;

jag - jaz, jack - jašek;

kagg, kagge (šved. nar.) - kaša, kak - koza (lesena, podstavek, nekda tudi sramotni steber), kjök - čašica (v sklepu, npr. v kolku), keik, kjake - časa, kysk - čist, klägg - kleš (nar.), korg - koš, krygg - križ (hrbet), krök - križišče, kruka - skrušiti se, kruken - skrušen, kugge - koželj;

lag - podložen (nizek), laga - določiti (drva na ogenj, kuriti), läge - ležaj, lägenhet - priložnost, läger - ležišče, lägg - gleženj, lagga - laziti, lägga - položiti, lauga - lužiti, legde - golazen, lege - ležati, lygen - lazen, lika - lizati, like - bližnji, loge - loza, logn - položno, lögn - laž, logna - tolažiti, lök - luža; k temu lik - leš in lak - loš v hrvaškem ali srbskem jeziku;

magga (šved. nar.) - mazati se (mastiti se), maka (šved. nar.) - mazati (podkupovati), make, mag, mgr - mož (zakonski), märg - mozek, margr - marsikak, maska - mašiti, mekla - mešeati, mešati se v kaj, meklar - mešetar, mjug - mižati, mogen - mužen, muževnat, mogna - mužeti, molka (šved. nar.), mjöika - molzti, mörkja - mraziti (mračiti se), mugg (šved. nar.) - mušica; k temu muge - množica, nižje ljudstvo, mužiki (rusko);

nagg - nož, nakke - nazaj, niga - nižati se, ponižati se;

opplag - obliž, örugg - oborožen (neustrašen), osnygga - nesnažen;

plagg - plašč, ploga - plužiti, pukk - pesek;

raexn - reža, ragg - raševina, rak - razpoka, raka - ráziti, raske - rosa, rug - rž, rugga - rušje, ruševje, rugga - ružiti (narečno, luščiti), rugga - ružiti (narečno, ropotati);

syk - sušičen, skn - suženj, siska - čížek, skakke - skaza, skygg - škis (narečno), sog - gozd (po metatezi skog - gosk - gozd), skumögd - čmižiti se, sleik - slast, slaščka, slisk - lizika, smug - zmuzniti se, snaggad - snažen, snugga upp - posnažiti, sóg - cuzanje, sogn, socken - soseska, sökka - sušiti se, spök - špas, steg -steza, stega - stezati se, stikk - stisniti, strakk - tražiti (dobesedno: buden, napet), strök - strošek (zareza na rovašu), suga - sesati, zizati, cuzati; svig - svizec (dobesedno: zavrt rov);

taga - natezati, tilläga - določiti, tilleg - delež, toga - tuzati (narečno, vleči za lase), togn - tišina, tork - trska, trygd - straža, tugga - tiščati (nar. tišati), turk - trs, turščica (nar. turišca);

väg - veža, vaka - vasovati (stražiti), väska - bisaga, verka - vršiti, vigge - višina, vigja - višati, vik - ves (vas), vikle - voz, vogn - voz, vók - vóza itd.

Isti pojav spreminjanja glasov g, gg, k, q in tudi h se kaže prav tako v besedah, ki jih ima slovenščina skupne z gotskim jezikom, npr. aihv-s - jezdit (dobesedno: konj), alh-s - častiti (dobesedno: tempelj), at-lagjan - odložiti, be-skeinan - obsijati, blagk-s - blažen, buk-s - buš (trebuh v otroški govoriti), daug - dosti, draúhts - društvo, driugan - država (dobesedno: opravlja vojaško službo), dugaraitja - dolžnik, faih-s - pisan, figgrs - prsti, gagg - gasa, gaz; gaggan - gaziti, ga-qiujan - oživiti, ga-kuinan - oživetiti, liugnja - lažnivec, managei - množica, managjan - množiti, saihhs - šest, saihsta - šesti, saúhts - sušica, taihswa - desno, taihun - deset, taihunds - deseti, theihs - čas, weihs - ves (vas), weihs - svet, posvečen (odtod verjetno Višarje kot svet kraj), vraka - sovraštvo itd. Pri tem je seveda potrebno upoštevati gotski pravopis: ei je dolgi i, ai je kratek e, au je kratek odprt o, u je kratki u, au stoji pred r, hin hv ter odgovarja kratkemu u, ki se lomi pred temi glasovi v o; na splošno pa je vprašanje izgovorjave v gotščini preveč zapleteno, da bi ga bilo mogoče tu natančneje obravnavati. Naj zato zadostuje ta pripomba.

Po zgodovinski in etimološki analizi pridemo tako nujno do zaključka, da so bili kosingi-kosegi-kosezi pri Slovencih – in to tudi že v skandinavski pradomovini – volivci kneza in da pomeni izraz kosez prav volivca. Kot smo videli, je pomenil v staronor-dijskem jeziku izraz kosningr tako volitev kot izvoljenega moža, in po tem lahko sklepamo, da je nastal izraz za kralja konung ali konungr (moderno v skrajšani obliki kong in konge) prav iz kosningr po glasovni redukciji kosningr-kosning-koning, podobno kot je izpadel glas s tudi iz raznih slovenskih priimkov tega izvora npr. Kodrmac namesto Koštrmac, Čedrmac namesto Čestrmac, Kotnik namesto Kostnik, Koderman namesto Kosterman itd., kljub drugačnim in v bistvu negotovim ter neenotnim razlagam skandinavskih etimologov, npr. iz izraza konr ali kõi (spol), iz česar izvajajo: potomec - istega rodu - naslednik - odličnež - kralj, ali iz kunna (znati) oziroma kunnr (tisti, ki zna, sposoben). Toda obe razlagi sta nezadovoljivi in prisiljeni, ker sploh ne zadeneta bistva kraljeve oziroma knezove funkcije, saj potomcev in mož odličnega rodu je bilo veliko, beseda konungr - knez pa se je morala nanašati na enega samega moža, ki je bil izvoljen za vodja, za kneza, in to gotovo predvsem zaradi svoje hrabrosti v bojih, voditeljskih sposobnosti ali kake druge vojaške in politične odlike, ne pa zaradi večjega znanja, saj niti danes, ko ima znanost velikanski pomen, političnih voditeljev in državnih predstavnikov nikjer ne volijo glede na njihovo znanstveno izobrazbo in sposob-

nost, ampak glede na njihovo politično primernost in voditeljske sposobnosti.

Da je izpad črke oziroma glasu s v besedi kosning ali kosnung možen, dokazuje (slovenska) beseda kost, ki je v švedščini prav tako izgubila s in se glasi kota; enako tudi glagol brusiti, ki se glasi v švedščini po izgubi črke s bryna, ali veja (tudi rogovila in vile) iz staronordijske besede kvísl, ki je v nordijskih jezikih ohranila glas s (kvist - veja), a ga izgubila v slovenščini. Takih primerov pa bi gotovo lahko našli še več.

Tudi iz tega se vsiljuje zaključek, da lahko razvozlanje nekaterih etimoloških in zgodovinskih ugank iz rane slovenske zgodovine pripomore tudi k rešitvi nekaterih ugank v rani zgodovini in v jezikih skandinavskih narodov. Slovenščino ali bolje njena narečja bi najbrže lahko s pridom uporabili tudi pri reševanju prandijskih runskih napisov.

POJASNILO: Na nekaterih švedskih besedah v razpravi manjkajo potrebne grafične oznake, ki jih zahteva švedski črkopis. Ker teh črk tiskarna Meddobja ne premore, prosimo bravca, naj pomanjkljivost blagohotno spregleda. — Uredništvo Meddobja

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

razpisuje

v spomin svojega ustanovnega člana

leposlovno nagrado dr. ignacija lenčka 1976

za izvirno prozo: novelo ali črtico z najmanjšim obsegom 10 (deset) tiskanih strani revije Meddobje. Za nagrado je naklonjena vsota 600 (šest sto) ameriških dolarjev, ki bo razdeljena v pet nagrad:

1. nagrada: 200 dolarjev

2. " : 150 dolarjev

3. " : 100 dolarjev

4. " : 100 dolarjev

5. " : 50 dolarjev

- slog ni predpisan; tekst pa mora ustrezati umetniški kakovosti in 3. členu pravil Slovenske kulturne akcije: „Idejni temelj slovenske kulturne akcije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru.“
- sodeluje lahko samo pisec, ki stalno živi ali v zamejstvu ali v zdomstvu.
- rokopise je treba poslati v 2 (dveh) tipkanih izvodih na naslov: Ladislav Lenček - Slovenska kulturna akcija - Leposlovna nagrada 1976 - Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires 1407, Argentina, do 31. septembra 1976 (datum poštnega pečata). Rokopisi morajo biti opremljeni samo s šifro. Avtorjevo pravo ime in njegov naslov naj bodo v posebnem spremnem pismu, opremljenem z isto šifro. V primeru, da bi isti pisec sodeloval z več deli, mora poslati vsak rokopis v posebnem zavoju. Spremna pisma s pravim avtorjevim imenom bo ocenjevalna komisija odprla šele po podelitvi nagrad.
- v ocenjevalni komisiji so: dr. Vinko Brumen, dr. Tine Debeljak, Ladislav Lenček CM, France Papež in prof. Karel Rakovec. Glasovanje komisije je tajno. Če kakšen član komisije sodeluje tudi pri natečaju, izgubi pravico do glasovanja.
- ocenjevalna komisija lahko kakšno nagrado razglasi za nedoseženo, če meni, da nobeno predloženo delo ne ustreza potrebnemu merilu kakovosti. V tem primeru ostane za nagrado odmerjeni denar na voljo uredništvu Meddobja, ki ga more v dogovoru z darovalcem nagrad Ladislavom Lenčkom porabiti za drugačno podporo piscem.
- za podelitev nagrad se bo ocenjevalna komisija sestala v prvih dneh decembra 1976.
- nagrajeni rokopisi bodo namenjeni objavi v reviji Meddobje; nenagrajeni pa bodo vrnjeni avtorjem, kolikor bi se pisec in urednik Meddobja drugače ne pogodila.

buenos aires, 1. decembra 1975.

